

Theoretisch-praktische godgeleerdheid

THEORETISCH-PRAKTISCHE GODGELEERDHEID

(Beschouwende en praktikale godgeleerdheid)

Waarin alle theologische hoofdzaken behandeld worden
in een verklarend, leerstellig, weerleggend en praktisch deel

Met een volledige samenvatting van de kerkgeschiedenis
en verhandelingen over de geloofsgehoorzaamheid
en over de geloofspraktijk

PETRUS VAN MASTRICHT

DEEL 1

**DE VOORKENNIS VAN DE GODGELEERDHEID –
HET GELOOF IN GOD**

GEBR. KOSTER – BARNEVELD

STICHTING GEREFORMEERD ERFGOED

Heruitgave van:

Beschouwende en praktikale Godgeleerdheit, waarin, door alle de Godgeleerde hoofdstukken henen, het Bijbelverklarende, leerstellige, wederleggende, en praktikale deel, door eenen onafgebroken schakel, onderscheidendlijk samengevoegt, voorgesteld word.

In het Latijn beschreven door **Petrus van Mastricht**, doctor en professor der H. Godgeleerdheit op de Hooge School te Utrecht.

Digitalisering/overzetting in huidige spelling

Dhr. dr. ir. J.A. Bunt

Hertaling

Mw. R. Pieterman (RuthInterpres)

Theologische en taalkundige medewerkers/adviseurs

Dhr. D. Baarssen MA

Mw. drs. C.J.J. Clements

Dhr. W. van den Dikkenberg

Dhr. mr. T. Fahner

Dhr. dr. J. van de Kamp

Dhr. J.N. Mouthaan MA

Dhr. J.M. Schot MA

Mw. drs. H. de Wit-van Westerhuis

Projectleiding

Dhr. A.A. Roukens

Ontwerp omslag

Design Log

Lay-out

Gewoon Geertje

Drukwerk

BESTinGraphics

© 2018 Stichting Gereformeerd Erfgoed

Deze uitgave is gerealiseerd in samenwerking met Uitgeverij Gebr. Koster

www.gebrkoster.nl

www.gereformeerderfgoed.nl

ISBN Deel 1 - 978 90 5551 926 2

ISBN Complete set 6 delen – 978 90 5551 969 9

NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch door fotokopieën, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

DEEL 1 – DE VOORKENNIS VAN DE GODGELEERDHEID – HET GELOOF IN GOD

Voorwoord	15
Verantwoording	17
‘Om voor God te leven’, leven en werk van Petrus van Mastricht	19
Voorrede van Cornelis van der Kemp	27
Opdracht aan Gerhardus van Mastricht	45
Voorrede van Petrus van Mastricht	47

BOEK I – WAT MEN VOORAF VAN DE GODGELEERDHEID MOET WETEN

1. De natuur van de godgeleerdheid	1 Tim. 6:2-4	5
- De methode van de godgeleerdheid		56
- De gedefinieerde zaak van de godgeleerdheid		62
- De definitie van de godgeleerdheid		86
2. De Heilige Schrift	2 Tim. 3:16-17	102
3. De verdeling van de godgeleerdheid	2 Tim. 1:13	194

BOEK II – HET GELOOF IN DE DRIE-ENIGE GOD

1. Het zaligmakende geloof	Joh. 1:11-12	205
2. Gods bestaan en de kennis van Hem	Hebr. 11:6	250
3. Gods Wezen en onafhankelijkheid	Ex. 3:13-14	279
- De onbegrijpelijkheid van het Goddelijke Wezen		281
- Gods Wezen zelf, of: Zijn onafhankelijkheid		289
4. Gods Namen	Ex. 3:15	303
5. Gods eigenschappen in het algemeen	Ex. 33:18-23	323
6. Gods geestelijkheid en eenvoudigheid	Joh. 4:24	340
- Gods geestelijkheid		342
- Gods eenvoudigheid		356
7. Gods onveranderlijkheid	Jak. 1:17	367
8. Gods eenheid	Deut. 6:4	379
9. Gods oneindigheid en grootheid	Ps. 145:3	394
10. Gods onmetelijkheid en alomtegenwoordigheid	Ps. 139:7-10	407
11. Gods eeuwigheid	Ps. 90:1-2	426

12. Gods leven en onsterfelijkheid	Joh. 5:26	445
- Het leven van God		448
- De onsterfelijkheid van God		462
13. Gods verstand, kennis en wijsheid	Rom. 11:33-34	468
14. Gods waarachtigheid en getrouwheid	Rom. 3:3-4	495
15. Gods wil en wilsaandoeningen	Ps. 115:3	509
16. Gods goedheid	Matth. 19:17	545
17. Gods liefde, genade, barmhartigheid, lankmoedigheid en goedertierenheid	Ex. 34:6	566
18. Gods rechtvaardigheid	Ps. 119:137	609
19. Gods heiligheid	Lev. 19:2	635
20. Gods macht en kracht	Ef. 3:20-21	654
21. Gods algenoegzaamheid en volmaaktheid	Gen. 17:1-2	685
22. Gods majesteit en heerlijkheid	Jes. 42:8	702
23. Gods gelukzaligheid	Ps. 16:11	719
24. De heilige Drie-eenheid	2 Kor. 13:13	732
25. God de Vader	Ef. 3:14-15	763
26. God de Zoon	Ps. 2:7-8	776
27. God de Heilige Geest	Joh. 14:26	806
Register van belangrijke Schriftplaatsen		835
Register van personen		845
Verklarende woordenlijst		869
Bijlagen		885

INHOUD VAN DE VOLGENDE DELEN

DEEL 2 – DE WERKEN VAN GOD – DE ZONDE VAN DE MENS

BOEK III – DE WERKEN VAN GOD

- | | |
|---|----------------|
| 1. Gods daden en besluiten | Ef. 1:2 |
| 2. De predestinatie | Rom. 9:22-23 |
| 3. De verkiezing | Ef. 1:4-6 |
| 4. De verwerping | Judas vers 4 |
| 5. De schepping in het algemeen | Gen. 1:1 |
| 6. De wereld en het werk van de zes dagen | Ex. 22:11 |
| 7. De goede engelen | Hebr. 1:7 |
| 8. De kwade engelen | Judas vers 6 |
| 9. De mens en het beeld van God | Gen. 1:26-29 |
| - De schepping van de mens | |
| - Het beeld van God | |
| 10. Gods algemene voorzienigheid | Rom. 11:36 |
| 11. Gods bijzondere voorzienigheid | Deut. 30:16-18 |
| 12. Het verbond der natuur | Gen. 2:16-17 |

BOEK IV – DE ZONDE VAN DE MENS

- | | |
|--|--------------|
| 1. De schending van het verbond der natuur | Gen. 3:1-7 |
| 2. De oorspronkelijke zonde | Rom. 5:12 |
| 3. De dadelijke zonde | Jak. 1:13-15 |
| 4. De straf en de staat der zonde | Rom. 7:24-25 |

DEEL 3 – DE VERLOSSING DOOR CHRISTUS

BOEK V – DE VERLOSSING DOOR CHRISTUS

- | | |
|---------------------------------------|---------------|
| 1. Het verbond der genade | Gen. 3:15 |
| 2. De Middelaar van het genadeverbond | Hebr. 9:15 |
| 3. De Namen van de Middelaar | Hand. 15:26 |
| 4. De Persoon van de Middelaar | Joh. 1:14 |
| 5. De drie ambten van de Middelaar | Hebr. 3:1 |
| 6. De Middelaar als Profeet | Deut. 18:15 |
| 7. De Middelaar als Hogepriester | Ps. 110:4 |
| 8. De Middelaar als Koning | Ps. 2:6 |
| 9. De vernedering van de Middelaar | Filipp. 2:6-8 |

10. De menswording van de Middelaar	Luk. 1:35
11. Het leven van de Middelaar	2 Kor. 4:10
12. De dood van de Middelaar	Matth. 27:26-50
13. De nederdaling van de Middelaar	Ps. 16:9-10
14. De verhoging van de Middelaar	Filipp. 2:9-11
15. De opstanding van de Middelaar	Mark. 16:9
16. De hemelvaart van de Middelaar	Hand. 1:2
17. Het zitten van de Middelaar aan Gods rechterhand	Ef. 1:20-22
18. De verlossing door de Middelaar	Matth. 20:28

DEEL 4 – DE TOEPASSING VAN DE VERLOSSING – DE KERK

BOEK VI – DE TOEPASSING VAN DE VERLOSSING

1. De aard van de toepassing	1 Petr. 1:2
2. De roeping	1 Petr. 2:9
3. De wedergeboorte	Joh. 3:5
4. De bekering	Jer. 31:18-19
5. De vereniging met Christus	1 Kor. 1:30
6. De rechtvaardiging	Rom. 3:22-27
7. De aanneming tot kinderen	1 Joh. 3:1
8. De heiligmaking	1 Thess. 5:23
9. De heerlijkmaking	Rom. 8:30

BOEK VII – DE KERK EN DE KERKELIJKE ZAKEN

1. De aard van de kerk	Ef. 5:25
2. De dienaren van de kerk	Ef. 4:11-13
3. De sacramenten van de kerk	Gen. 17:11
4. De sacramenten van de wedergeboorte	Kol. 2:11-12
5. De sacramenten van de voeding	Mark. 14:22-24
6. De kerkelijke tucht	Matth. 16:19
7. De regering van de kerk	1 Tim. 5:17

DEEL 5 – DE GESCHIEDENIS VAN DE KERK

BOEK VIII – DE BEDELINGEN VAN HET GENADEVERBOND

- | | | |
|----|--|-----------------|
| 1. | De bedeling onder de patriarchen | Ef. 1:9-10 |
| 2. | De bedeling onder Mozes | Deut. 5:2 |
| 3. | De bedeling onder Christus | Jer. 31:31-35 |
| | - De eerste periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:1-2 |
| | - De tweede periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:3-4 |
| | - De derde periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:5-6 |
| | - De vierde periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:7-8 |
| | - De vijfde periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:9-11 |
| | - De zesde periode van het Nieuwe Testament | Openb. 6:12 |
| 4. | De bedeling onder de eeuwigheid | Openb. 7 t/m 11 |

DEEL 6 – DE PRAKTISCHE GODGELEERDHEID

A – DE GELOOFSGEHOORZAAMHEID (DE ZEDELIJKE GODGELEERDHEID)

BOEK I – DE GELOOFSGEHOORZAAMHEID IN HET ALGEMEEN

1. De geloofsgehoorzaamheid en de ongehoorzaamheid
2. De betrachting en de veronachtzaming van de wet
3. De zorg voor, en de verwaarlozing van het geweten
4. De wetenschap en de onwetendheid
5. De ootmoed en de hoogmoed jegens God
6. Het vrezen en het versmiden van God
7. De ijver en de lauwheid
8. De oprechtheid en de geveinsdheid
9. De deugd en de ondeugd
10. De voorzichtigheid en de onvoorzichtigheid
11. De waakzaamheid en de slaperigheid
12. De kracht en de zwakheid
13. Het vertrouwen en de vreesachtigheid
14. De standvastigheid en de lichtvaardigheid
15. De lijdzaamheid en de ongeduldigheid
16. De matigheid en de onmatigheid
17. De goede en de kwade daden

BOEK II – DE GODSDIENST

1. De godvruchtigheid en de goddeloosheid
2. Het geloof en het ongeloof
3. De belijdenis en de verloochening van het geloof
4. De hoop en de wanhoop
5. De liefde jegens, en de haat tegen God
6. Het horen en het verzuimen van het Goddelijke Woord
7. De oefening en de verwaarlozing van het gebed
8. De belijdenis en de bedekking van de zonden
9. Het gebruik en het misbruik van de geloften
10. Het eedzweren en de meineed
11. Het gebruik en het misbruik van het lot
12. De gemeenschap met God en de vervreemding van Hem
13. De ingestelde godsdienst en het bijgeloof
14. Het gebruik en het misbruik van de ingestelde godsdienst
15. De heiliging en de ontheiliging van de sabbatdag

BOEK III – DE RECHTVAARDIGHEID EN
DE ONRECHTVAARDIGHEID
TEN OPZICHTE VAN DE NAASTE

1. De rechtvaardigheid ten opzichte van de naaste
in het algemeen, en de onrechtvaardigheid
2. De liefde en de kwaadwilligheid ten opzichte van de naaste
3. Het eren en het minachten van de naaste
4. De menslievendheid en de doodslag van mensen
5. De kuisheid en de zedeloosheid
6. De verwisselende rechtvaardigheid en de diefstal
7. De waarachtigheid en de leugen
8. De tevredenheid en de kwade begeerlijkheid

B – DE PRAKTIJK DER GODZALIGHEID
(DE ASCETISCHE GODGELEERDHEID)BOEK I – DE PRAKTIJK DER GODZALIGHEID
IN HET ALGEMEEN

1. De aard van de praktijk der godzaligheid en de
geestelijke werkeloosheid
2. De vordering in de praktijk der godzaligheid en de
vleselijke verzadiging
3. De praktijk der goddeloosheid en de verzaking ervan

BOEK II – DE PRAKTIJK DER GODZALIGHEID
TEN OPZICHTE VAN GOD

1. De erkenning en de verwerping van God
2. Het zoeken en het wegluchten van God
3. Het welbehagen en het mishagen in God
4. De omgang of het wandelen met God en het afdwalen van Hem
5. De welwillendheid en de kwaadwilligheid jegens God
6. De persoonlijke godsdienst in de verheerlijking van God en de lastering van Hem
7. De openbare en kerkelijke godsdienst
8. De huiselijke godsdienst en de verwaarlozing ervan
9. De dagelijkse godsdienst en de verwaarlozing ervan
10. Het godsdienstige vasten
11. De godsdienstige dankzegging
12. Het zelfonderzoek en de verwaarlozing ervan

BOEK III – DE PRAKTIJK DER GODZALIGHEID
TEN OPZICHTE VAN DE NAASTE

1. Het gebruik en het misbruik van de eenzaamheid
2. De omgang met de naaste in godvruchtigheid of goddeloosheid in het algemeen
3. Het gebruik en het misbruik van de gastmaaltijden
4. Het rechtmatig en het onrechtmatig zaken doen met de naaste
5. De omgang met de verdrukten door vertroosting, en de verwaarlozing van hen
6. De bestraffing van een gevallen en de gemeenschap met zijn zonden
7. De omgang met de goeden door liefde en vriendschap
8. De omgang met de kwaden en met de vijanden
9. De onderlinge omgang tussen meerderen, minderen en gelijken

BOEK IV – DE PRAKTIJK DER GODZALIGHEID
TEN OPZICHTE VAN ZICHZELF

1. Een vaste levensbezigheid en de ledigheid
2. Het gebruik en het misbruik van de dingen die tot levensonderhoud geschikt zijn
3. Het gebruik en het misbruik van de kleding
4. Het gebruik en het misbruik van ontspanning
5. Het gebruik en het misbruik van voorspoed
6. Het gebruik en het misbruik van de wereld en wereldse dingen
7. De onbestendigheid van het aardse

8. Het dragen van het kruis en het misbruik ervan
9. Het gebruik en het misbruik van de verzoeken
10. Het lichamelijke kruis en de troost ervan
11. De verwarde en zwaarmoedige verschrikkingen
12. De godslasterlijke inwerpingen
13. De geestelijke verlatingen
14. De verschillende soorten twijfelmoeheid
15. De plichten van de godzaligheid omtrent de dood

De beste preekmethode

Lijk- en lofrede over het sterven van Petrus van Maastricht

Register van zaken en woorden

VOORWOORD

Het is met gevoelens van verwondering dat ik namens de Stichting Gereformeerd Erfgoed een voorwoord mag schrijven voor deze uitgave. Allereerst zij de Heere ervoor erkend dat het in onze tijd nog mogelijk is om zo'n uniek werk te laten verschijnen.

Petrus van Mastricht geeft een treffende omschrijving van het begrip 'theologie', namelijk: 'De godgeleerdheid is een leer om voor God te leven door Christus.' Het voornaamste doel van deze publicatie is om deze leer onder de aandacht te brengen.

Onze tijd is een tijd van verwarring en verarming als het gaat om de inhoud en de praktijk van 'de leer om voor God te leven door Christus'. Juist nu is het van groot belang dat de erfenis van onze oudvaders, die met zoveel geestelijk licht bedeeld waren, toegankelijk wordt gemaakt voor de huidige en de toekomstige generaties. Met het verschijnen van dit eerste deel van de zesdelige *Theoretisch-praktische godgeleerdheid* is een begin gemaakt met de heruitgave van Petrus van Mastrichts *Beschouwende en praktikale godgeleerdheid* (Latijnse titel: *Theoretico-practica theologia*).

Petrus van Mastricht (1630-1706) is in Nederland minder bekend geworden dan bijvoorbeeld zijn tijdgenoot Wilhelmus à Brakel. In het buitenland werd Van Mastricht juist heel bekend. Niet alleen onder gereformeerden, maar ook op de lutherse academie in Jena. Jonathan Edwards in Amerika vond Van Mastrichts *Theoretico-practica theologia* beter dan elk ander boek ter wereld, uitgenomen de Bijbel. Een reden dat Van Mastrichts *Godgeleerdheid* minder bekend was, kwam vooral doordat hij in het Latijn schreef. Tussen 1749-1753 verscheen een Nederlandse vertaling onder de titel *Beschouwende en praktikale godgeleerdheid*, die gebruikt is voor deze heruitgave. Hiermee werd Van Mastrichts omvangrijke werk toegankelijk voor een breder publiek. De *Redelijke Godsdienst* van À Brakel was toen al enkele malen herdrukt.

Terwijl de *Redelijke godsdienst* vooral bedoeld was voor 'het gewone kerkvolk', schreef Van Mastricht zijn *Godgeleerdheid* met name voor theologiestudenten. Toch zouden we dit werk te kort doen als we het daartoe zouden beperken. De *Godgeleerdheid* van Van Mastricht mogen we met recht het meest volledige Nederlandstalige theologische werk noemen. Het bevat een evenwichtige samenhang van exegese, leer, polemieken en vroomheid, zoals die in het gereformeerde protestantisme van de zeventiende eeuw werden beoefend.

Van Mastricht kenmerkt zich door een nauwkeurig luisteren naar de Schrift, waarbij hij laat staan wat er staat en Gods Woord laat spreken. Zijn gebruik van de scholastieke methode draagt bij aan de helderheid en nauwkeurigheid van zijn betoog.

Het geloof staat in het werk van Van Mastricht centraal. Van Mastricht begint zijn dogmatiek dan ook met de behandeling van het zaligmakende geloof. Vervolgens bespreekt hij in dit eerste deel het kennen van de drie-enige God in al Zijn deugden.

Het vak theologie kan volgens hem alleen beoefend worden vanuit het ware geloof.

Als Stichting Gereformeerd Erfgoed zien we de noodzaak in dat het theologisch erfgoed van ons voorgeslacht niet alleen toegankelijk gemaakt wordt, maar ook tegen een betaalbare prijs beschikbaar is. We waarderen het zeer dat uitgeverij Gebr. Koster besloten heeft om aan deze uitgave mee te werken.

Onze dank gaat uit naar de heer J.A. Bunt die het totale werk van zo'n 4.000 pagina's vanuit het zeventiende-eeuwse Nederlands in hedendaagse spelling heeft overgezet. Ruim twee jaar heeft hij met grote ijver en soms onder moeilijke omstandigheden (vanwege zijn verminderende gezichtsvermogen) dit werk met Gods hulp mogen doen.

Op verzoek van Stichting Gereformeerd Erfgoed is vertaalbureau RuthInterpres, in de persoon van Ruth Pieterman, gestart met het hertalen van het eerste deel. Zij is hierbij ondersteund en geadviseerd door de in de colofon genoemde medewerkers, elk in hun deskundigheid op het gebied van de Latijnse, Griekse en Hebreeuwse taal, theologie en kerkgeschiedenis. Wij zijn deze medewerkers en de verschillende meelezers, die allen dit werk belangeloos verricht hebben, hiervoor zeer erkentelijk.

Ook willen we degenen die dit project financieel mogelijk gemaakt hebben, hartelijk bedanken. Zonder hun bijdrage zou het onhaalbaar zijn geweest.

Onze hartelijke bede is dat de Heere het onderzoek van de *Theoretisch-praktische godgeleerdheid* wil zegenen, zodat het een middel mag zijn om de ware godgeleerdheid bevindelijk te kennen. Neem en lees.

Nunspeet, januari 2018

Ds. A. Schot

VERANTWOORDING

Werkwijze

Voor deze heruitgave is gebruikgemaakt van de enige Nederlandse uitgave *Beschouwende en praktikale Godgeleerdheit* (1749-1753) en de Latijnse uitgave *Theoretico-practica theologia* (1724).

Nadat de heer J.A. Bunt de Oudnederlandse tekst in de hedendaagse spelling heeft overgezet, is deze tekst zorgvuldig hertaald door Ruth Pieterman. Hierbij is de zinsbouw en woordkeus aangepast om het werk beter leesbaar te maken, met de bedoeling zo goed mogelijk recht te doen aan de intentie van de schrijver.

Om meer duidelijkheid te krijgen over de juiste hertaling, werd de Latijnse brontekst dikwijls geraadpleegd. Op basis daarvan zijn zo nodig wijzigingen of correcties in de tekst aangebracht. Het komt bijvoorbeeld voor dat één Latijns woord in het Oudnederlands vertaald is met twee synoniemen. In de hertaling is gekozen voor een van de twee. Bij onduidelijkheden en moeilijke passages is er intensief overleg geweest met classici.

Na de eerste ronde is de gehele hertaalde tekst door een aantal deskundige meelezers gecontroleerd en voorzien van opmerkingen. Deze opmerkingen zijn verwerkt in de tweede ronde. Uiteindelijk is het geheel als boek opge maakt, waarna een derde controleronde heeft plaatsgevonden.

Een enkele keer is gebruikgemaakt van 'rechte haken' [...]. Het betreft dan toevoegingen die ter verduidelijking door de redactie zijn aangebracht.

Alle boektitels die door de auteur als bron zijn vermeld, zijn gecontroleerd op juiste Latijnse titel en voorzien van een (zo goed mogelijke) Nederlandse vertaling.

Voor de geciteerde Bijbelteksten is de Statenvertaling in de editie van de Gereformeerde Bijbelstichting gebruikt, behalve wanneer Van Mastricht zelf vanuit de grondtaal vertaald heeft.

Scholastiek woordgebruik

Van Mastricht maakt gebruik van het scholastieke begrippenapparaat dat in de wetenschappelijke theologiebeoefening van zijn tijd gebruikelijk was. Dit begrippenapparaat bevat woorden die vanwege de specifieke betekenis niet zo gemakkelijk in gewoon Nederlands weergegeven kunnen worden. Daarom zijn de belangrijkste begrippen in de tekst gemarkeerd met een * (asterisk) en is er op pagina 869-884 een alfabetische woordenlijst met een korte toelichting te vinden. Wanneer zo'n begrip vaak voorkomt, is het alleen de eerste keer in een hoofdstuk gemarkeerd, en anders één keer per paragraaf. Let op: het woord waarachter de asterisk staat, is het woord waaronder in de lijst gezocht moet worden.

Hebreeuws en Grieks

De Hebreeuwse aanhalingen in de Oudnederlandse uitgave zijn vergeleken met het Hebreeuwse Oude Testament en daaruit ingevoegd in deze heruitgave. Van Maastricht gebruikte slechts de Hebreeuwse medeklinkers. Er is nu voor gekozen om ook klinkers en accenttekens uit de masoretische tekst toe te voegen, in overeenstemming met de huidige uitgaven van het Hebreeuwse Oude Testament. Achter elk Hebreeuws woord of zinsdeel is een transcriptie gezet om de mogelijke taalkloof enigszins te dichten.

De spelling van Griekse woorden en teksten in de Oudnederlandse uitgave is in sommige gevallen verouderd. In deze heruitgave is de Griekse tekst aangepast aan de spelling van huidige tekstuitgaven. Voor de Griekse Bijbeltekst is gebruikgemaakt van de Textus Receptus. Voor citaten uit klassieke teksten is gebruikgemaakt van de nieuwste uitgaven van deze teksten. Voor woorden die bij het theologisch taaleigen van Petrus van Maastricht behoren, is zo mogelijk het woordenboek geraadpleegd.

Op pagina 887 staat een schema met een korte toelichting op zowel de Hebreeuwse als de Griekse letters, transcriptie en uitspraak.

Registers

Op pagina 835 e.v. is een register van Schriftplaatsen (overeenkomstig de Latijnse uitgave) en een persoonsregister opgenomen. Het persoonsregister is een initiatief van de redactie en heeft als doel de lezer meer informatie te verschaffen over de vele personen en stromingen die in dit werk worden aangehaald.

In het laatste deel (Deel 6) zal een zaakregister worden opgenomen, waarin naar alle delen verwezen wordt.

De redactie

‘OM VOOR GOD TE LEVEN’

Leven en werk van Petrus van Mastricht (1630-1706)



Afkomst en jeugd

Het was november 1630 toen in het gezin van Thomas en Johanna van Mastricht een zoon werd geboren. Zij gaven hem de naam Petrus. Op 23 december van datzelfde jaar werd hij in Keulen gedoopt.

Zijn grootvader Cornelis Sc(h)oning was tijdens het bewind van Alva met zijn gezin van Maastricht naar Keulen vertrokken. Daar aangekomen, nam hij de naam ‘Van Mastricht’ aan als verwijzing naar zijn vorige woonplaats.

De moeder van Petrus was Johanna le Planq. Haar vader, Le Planq (of Plancius), was burgemeester van het Waalse stadje Aat. Ook hij was met vrouw en kinderen naar Keulen gevlucht. Petrus hoefde tijdens zijn leven niet te vluchten, maar heeft wel in diverse plaatsen in het westen, noorden en midden van Europa gewoond en gewerkt.

De familie Van Mastricht behoorde tot de Nederlandse gereformeerde vluchtelingengemeente, waarvan de vader van Petrus, Thomas van Mastricht, geruime tijd ouderling is geweest.

In deze gemeente ‘onder het kruis’ ontving Petrus catechetisch onderwijs van Johannes Hoornbeeck (1617-1666), die toen de gemeente van Keulen diende.

In zijn jeugd bezocht hij de Latijnse school te Duisburg.

Studie

Na zijn schoolperiode in Duisburg ging Petrus naar Utrecht, niet alleen om te gaan studeren aan de Utrechtse Universiteit, maar ook om behandeld te worden aan een kwaal aan een van zijn voeten. In zijn kinderjaren had een dienstmeisje hem laten vallen en daardoor was hij kreupel geworden. De beroemde arts Scot kon echter niets voor hem doen.

Aan de universiteit van Utrecht kreeg hij onderwijs van de hoogleraren Gisbertus Voetius (1589-1676), Carolus de Maets (1597-1651) en zijn vroegere catecheet Hoornbeeck. De Maets doceerde Nieuwe Testament, Hoornbeeck Oude Testament. Door Voetius werd hij grondig onderwezen in de systematische theologie.

Hij ontving een opleiding volgens de gereformeerde scholastieke methode. Deze vorm van theologiebeoefening (niet te verwarren met de middeleeuwse roomse scholastiek!) maakte gebruik van een instrumentarium van regels en methoden. Ze hanteerde, zowel voor het onderzoek als voor het onderwijs, een steeds terugkerend gebruik van begrippen, onderscheidingen, propositie-analyses (ontledingen van beweringen), redeneertechnieken en dispuuteermethoden.

De nadruk die zowel Voetius als Hoornbeeck op de praktische theologie legden, zou bijdragen aan Van Mastrichts theologische vorming. Tijdens de Utrechtse studieperiode volgde hij ook lessen aan de universiteiten van Leiden en Heidelberg, en ging hij enige tijd naar Engeland voor taalstudie en de bestudering van de praktische theologie.

In 1652 rondde hij zijn theologiestudie in Utrecht af.

Duitsland

Na zijn studie keerde Van Mastricht terug naar Duitsland, waar hij vijftien jaar zou verblijven.

In 1652 werd hij hulppredikant in Xanten, vlak bij Wezel. Tien jaar later vertrok hij naar Glückstadt in Sleeswijk-Holstein in Noord-Duitsland, waar hij de gereformeerde kerk diende.

In 1667 werd Van Mastricht door Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, een hoogleraarschap aangeboden aan de Universiteit van Frankfurt aan de Oder (ten oosten van Berlijn). Op 36-jarige leeftijd aanvaardde Van Mastricht hier zijn professoraat Hebreeuws en praktische theologie.

In deze periode publiceerde Van Mastricht de *Methodus concionandi*, een preekmethode voor studenten die opgeleid werden tot predikant. In 1669 behaalde hij de graad van doctor in de theologie. Hij promoveerde op het onderwerp *De natura theologiae* [Over de aard van de theologie].

Kort daarop vertrok hij naar de Universiteit van Duisburg. Deze universiteit was opgericht tot uitbreiding van het gereformeerd theologisch onderwijs en voor de opleiding van juristen in de Brandenburgse steden. De broer van Petrus, Gerhardus van Mastricht, was rechtsgeleerde en doceerde geschiedenis en Grieks aan deze universiteit.

Petrus diende van 1670 tot 1677 zowel de theologische als de filosofische faculteit, waar hij theologie, filosofie, Hebreeuws en Oosterse talen doceerde. In 1673 werd hij voor een periode rector magnificus.

Utrecht

In 1677 werd Van Mastricht benoemd aan de Universiteit van Utrecht. Hier volgde hij professor Essenius en zijn vroegere leermeester Voetius op, die kort daarvoor overleden waren. Korte tijd later werd Melchior Leydekker (1642-1721) zijn collega.

In 1678 werd hij gekozen tot ouderling van de gereformeerde gemeente van Utrecht. Hij preekte in Utrecht en ook regelmatig te Schellingwoude in de classis Amsterdam.

Laatste jaren en overlijden

Van Mastricht had in Utrecht een huis gekocht aan de westzijde van de Oudegracht, tussen de Hamburgerbrug en de Gaardbrug, dicht bij de universiteit en de kerk.

Vanwege fysieke zwakte moest hij de laatste jaren zijn werk beperken tot het lesgeven bij hem thuis. Toen hij op de avond van 3 februari 1706 de stenen trap naar de keuken afging, maakte hij een onvoorziene val. Ondanks de zorg van ervaren artsen begaven zijn levenskrachten het meer en meer. Na een arbeidzaam leven van doceren, schrijven en preken, stierf hij in de avond van 9 februari 1706.

De begrafenistoespraak werd gehouden door Henricus Pontanus en bijgewoond door bevriende professoren, predikanten en de Utrechtse overheid. Ook zijn broer Gerhardus met zijn zoon Petrus, die vanuit Bremen waren overgekomen, waren aanwezig.

Pontanus had Van Mastricht samen met Leydekker enkele dagen voor zijn sterven bezocht en was bij het bed van de stervende voorgegaan in gebed. Hij vertelt in zijn lijkrede:

Met stem en gebaren, al zuchtende en zeggende: ‘Amen, amen’, stemde hij die voorbede toe. Nadat deze godsdienstplicht verricht was, betuigde hij openlijk dat hij stierf in en op die leer waarin hij anderen onderwezen had, en dat hij nu heenging om te verschijnen voor de vierschaar van die Opperrechter aan Wie hij daarvan rekenschap zou geven. Verder voegde hij er met luide stem aan toe dat hij alle verdediging van de waarheid die niet onafscheidelijk verbonden was met ongeveinsde godvruchtigheid en levensheiligheid, niet de minste achting en waarde toekende.

Tegelijkertijd loofde hij de Goddelijke voorzienigheid in zijn laatste val. Hij gaf zijn bereidwillige onderwerping aan de wil van God te kennen, om óf zo dadelijk heen te gaan óf om nog te blijven. Hij voegde er bij dat hij opnieuw die val wilde maken en alle andere rampen en ongevallen die hij ooit in zijn leven geleden had, wilde ondergaan, indien het de hemelse Vader en de Opperheer en Beschikker van zijn en andere zaken, zo behaagde. Dit zei hij zonder enige verzuchting en zonder blijk van enige droefheid of smart.

Van Mastricht werd op 24 februari begraven in hetzelfde graf als zijn collega en vriend Gerhardus de Vries in de Catharijnekerk, ook de laatste rustplaats van zijn leermeester Voetius en zijn kennis Jacobus Koelman.

Van Mastricht bleef ongehuwd en moet bemiddeld zijn geweest. Hij liet in zijn eigenhandig geschreven testament 500 gulden na voor de Utrechtse diaconie en 24.000 gulden voor de gereformeerde theologiestudenten.

Geschriften

Van Mastricht heeft bijna zestig boeken geschreven, uitsluitend in het Latijn. In Xanten publiceerde hij zijn eerste geschrift, een anti-cartesiaans geschrift over de waarheid en autoriteit van de Heilige Schrift. Het cartesianisme, de stroming die het gedachtegoed van de filosoof René Descartes ('Ik denk, dus ik ben') navolgde, nam het verstand als uitgangspunt, ook bij het uitleggen van de Bijbel.

In zijn Glückstadtse periode schreef hij *Theologiae didactico-elenchtico-practicae prodomus* [Inleiding in de didactisch-weerleggende praktische theologie], die beschouwd kan worden als voorloper van zijn hoofdwerk, *Theoretico-practica theologia* [Theoretisch-praktische theologie].

In 1671 publiceerde Van Mastricht zijn *De fide salvifica syntagma theoretico-practicum* [Theoretisch-praktische verhandeling over het zaligmakend geloof]. Deze verhandeling komt – weliswaar in verkorte vorm – overeen met het hoofdstuk 'Het zaligmakend geloof' uit zijn *Theoretico-practica theologia*. Deze publicatie was voorzien van een uitgebreide inleiding, waarin Van Mastricht de beweging van de labadisten, navolgers van Jean de Labadie (1610-1674), bestreed. Deze beweging scheidde zich van de gereformeerde kerk af.

In zijn Duisburgse periode schreef hij *Novitatum cartesianarum gangraena* [Gangreen van cartesiaanse nieuwigheden]. Dit werk gold als een van de meest invloedrijke van alle zeventiende-eeuwse academische aanvallen op het cartesianisme. Niet alleen gereformeerden, maar ook luthersen en roomsen beriepen zich op Van Mastrichts *Gangraena*.

In 1681 vervolgde hij zijn theologische publicaties met de disputatie *De optima concionandi methodo paraleipomena* [Aanvullende gedachten over de beste preekmethode], een enigszins aangepaste versie van de *Methodus concionandi* uit zijn Frankfurtse periode.

Theoretisch-praktische godgeleerdheid

Van grote betekenis is zijn theologische hoofdwerk *Theoretico-practica theologia*, waar hij meer dan dertig jaar aan gewerkt heeft.

De eerste vier boeken, die hij opdroeg aan Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, verschenen in 1682. In 1687 werden boek vijf tot en met acht uitgegeven. In 1698 werd de eindeditie gepubliceerd. Het was een herziene editie van de eerdere editie uit 1682 en 1687 met een uitbreiding van *Idea theologiae moralis* [Schets van de zedelijke godgeleerdheid] en *Hypotyposis theologiae asceticae* [Korte schets van de ascetische godgeleerdheid]. Beide werken behandelden de praktijk van de godzaligheid.

In 1715 en 1724 verscheen een herdruk van dit hoofdwerk en in de jaren 1749-1753 een Nederlandse vertaling met als titel *Beschouwende en praktikale Godgeleerdheit*. Deze uitgave werd in 2003 in kleine oplage fotografisch herdrukt.

Uniek

Petrus van Mastricht geeft in zijn 'Godgeleerdheid' een treffende definitie van het begrip 'theologie' (of 'godgeleerdheid'), namelijk: 'De godgeleerdheid is

een leer om voor God te leven door Christus.' Dezelfde omschrijving zien we ook bij William Perkins, Guilielmus Amesius en andere puriteinen.

Het mooie van Van Mastrichts werk, dat binnen en buiten Nederland veel invloed had, is dan ook dat het de theorie en de praktijk van 'het leven voor God' onlosmakelijk aan elkaar verbindt. Bijzonder is dat elk thema uit de geloofsleer behandeld wordt naar aanleiding van een Bijbeltekst, en uiteengezet wordt volgens de unieke vierdeling van exegese, leer, polemieken en praktijk. Deze verbinding van theorie en praktijk en de unieke, uitvoerige aanpak maken dit uitgebreide standaardwerk ook voor onze tijd zo waardevol.

Het veelzijdige werk bestaat uit drie onderdelen: geloofsleer (boek 1-7), kerkgeschiedenis (boek 8) en geloofspraktijk.

In de geloofsleer gaat het over 'Wie God is', 'wie de mens is' en 'Wie Christus is, wat Zijn arbeid is en de toepassing daarvan'. Daarnaast komen 'de kerk' en 'de sacramenten' uitvoerig aan de orde.

Het kerkhistorisch deel is een unieke beschrijving van de kerk vanaf Adam tot de periode van de auteur, het jaar 1700. De kerkgeschiedenis wordt beschreven in het kader van 'de vier bedelingen van het genadeverbond'.

Het deel over de geloofspraktijk geeft een veelomvattende, maar qua opzet beknopte, beschrijving van de geloofsgehoorzaamheid en de praktijk der godzaligheid, ofwel het daadwerkelijk 'leven voor God'.

Gewaardeerd

In de jaren 1749 tot 1753 verschijnt een Nederlandse vertaling van de 'Godgeleerdheid' in vier delen. Dr. Cornelis van der Kemp (1702-1772) – zoon van Johannes van der Kemp en predikant te Benthuisen, Oostzaan, Zierikzee en Rotterdam – schrijft in zijn voorrede:

De beschrijving van dit boek deed dikwijls de liefhebbers van de waarheid die geen Latijn kenden, watertanden van begeerte naar een Nederlandse vertaling. Grote verplichting hebben onze Nederlanders aan de boekhandelaars die moeite noch kosten spaarden om aan hun sterke verlangen te voldoen. De Heere bekrone de Nederlandse uitgave van dit werk met Zijn dierbaarste zegen, opdat velen, daardoor geleerd, machtig worden in de Schrift, bekwaam om te weerleggen en in staat gesteld om de korte praktische stellingen zowel tot voedsel voor hun eigen overdenkingen alsook tot stichting van de naaste te gebruiken.

Ook in het buitenland was men bekend met dit indrukwekkende theologische werk. Voor Thomas Boston en Ralph Erskine was Van Mastricht geen onbekende. Jonathan Edwards was erg onder de indruk van Van Mastricht. Aan een Londense boekhandelaar schreef hij: 'Pak Mastricht voor de theologie in het algemeen, de leer, de praktijk en de polemieken, of als een universele dogmatiek. Het is naar mijn mening veel beter dan Turretin of elk ander boek ter wereld, uitgenomen de Bijbel.'

De Amerikaanse theoloog Samuel Hopkins (1721-1803) omschreef Van Mastricht als 'die grote, geleerde en nauwgezette theoloog, wiens dogmatiek wellicht alle andere die tot nu toe geschreven zijn overtreft en naar mijn mening de herhaalde lezing van iedereen ten zeerste waard is'.

Ds. G.H. Kersten verwijst in zijn *Gereformeerde Dogmatiek* veelvuldig naar Van Mastricht.

Heruitgave

Door de Dutch Reformed Translation Society in Amerika wordt momenteel gewerkt aan een Engelse vertaling van het complete werk, 'omdat de werken die de Nederlandse gereformeerde traditie heeft voortgebracht, een bredere verspreiding verdienen'.

De Nederlandse vertaling stamt uit het midden van de achttiende eeuw, en de gotische letters zullen menigeen afschrikken. Daarom is het gewenst dat er ook in ons eigen land een goed leesbare editie verschijnt.

De Stichting Gereformeerd Erfgoed ziet het als haar missie om tot een nieuwe uitgave van dit monumentale theologische werk in hedendaags Nederlands te komen.

Besluit

Tot besluit een citaat van de reeds genoemde Pontanus uit de lijk- en lofrede voor Petrus van Mastricht.

Onder de hervormde leraren is hij, voor zover ik weet, de enige die met de naam en eretitel van 'hoogleraar praktische godgeleerdheid' versierd werd. Hij alleen is het die een werk van praktische godgeleerdheid heeft samengesteld en uitgegeven, een boek dat in zijn soort boven alle geschriften de prijs behaalt.

Maar, naar hetzelfde voorbeeld dat hij tot verbetering en vorming van de zeden der christenen heeft opgesteld, heeft hij ook zijn hele levenswandel ingericht. (...)

Hij was een mens wie niets menselijks vreemd was. Maar als zulk een mens de beste is die met de minste gebreken behept is, als zó iemand waarlijk een godvruchtige is die in oprechtheid voor Gods aangezicht wandelt en door een gedurige poging tracht godvruchtig te zijn – dan mag aan hem zonder enige twijfel de godvruchtigheid toegeschreven worden, omdat hij van zijn kinderjaren af tot zijn laatste jaren toe daarop gezet is geweest. Tot getuige hiervan doe ik een beroep op alle godvruchtigen die hem gekend hebben. Ja, tot getuige beroep ik mij zelfs op de ongodvruchtigen, die vijanden van hem en van de waarheid en daarom ook Gods eigen vijanden zijn, of hij niet onder de godvruchtigen heeft uitgeblonken?

Bronnen en literatuur:

A.C. Neele, *The Art of living to God. A Study of Method and Piety in the Theoretico-practica theologia of Petrus van Mastricht (1630-1706)*, Pretoria 2005 (herz. uitgave: *Petrus Van Mastricht (1630-1706). Reformed Orthodoxy: Method and Piety*, Leiden etc. 2009)

H. Pontanus, *Lijk- en lofrede over het sterven van Petrus van Mastricht*, Rotterdam 1749¹

1 Deze is achter in deel 6 te vinden.

BESCHOUWENDE EN PRAKTIKALE GODGELEERDHEIT,

W A A R I N,

door alle de Godgeleerde Hoofdstukken henen, het *Bybelverklarende, Leerstellige, Wederleggende, en Praktikale* deel, door eenen onafgebroken schakel, onderscheidendlyk samengevoegt, voorgesteld word.

H I E R B Y K O M T

een volledig Kort-begrip der *Kerklyke Geschiedenisse*, een vertoog der *Zedelyke*, en een schets der *Plichtvermanende Godgeleerdheit*, enz.

In het Latyn beschreven door

P E T R U S V A N M A S T R I C H T,

Doctor en Professor der H. Godgeleerdheit op de Hooge School te Utrecht.

Naar den laatsten Druk in het Nederduitsch vertaalt, benevens de *Lykrede* van den vermaarden Hoogleeraar HENRICUS PONTANUS, over het Afsterven van den Hoogwaardigen Auteur.

E E R S T E D E E L.

Met eene Voorrede van den HEER

C O R N E L I U S V A N D E R K E M P,

S. S. Theol. Doct. Professor in de Praktikale Godgeleerdheit in het Illustre School, en Bedienaar des H. Euangeliums in de Gemeente te Rotterdam.



T E R O T T E R D A M,

By { HENDRIK VAN PELT, DE WED. P. VAN GILST,
JACOBUS BOSCH, EN ADRIANUS DOUCI, p. z. } 1749
En te UTRECHT by
JAN JACOB VAN POOLSUM.

VOORREDE VAN CORNELIS VAN DER KEMP

Onder alle dierbare voorrechten waarmee de Vader der lichten de mensenkinderen begunstigt, is er geen zo onwaardeerbaar als de openbaring van de zaligmakende waarheid. Dit zal niemand die een christen genoemd wordt, durven tegenspreken. De heidenen zagen dit zelfs bij het schemerlicht van de bedorven natuurlijke rede, met zoveel overtuiging dat de waarheid door Pindarus Διὸς θυγάτηρ, ‘een dochter van Jupiter’,² door anderen ‘een dochter van de tijd’ en ‘een moeder van de deugd’³ werd genoemd. Ze werd onder de gedaante van een mooie vrouw met flonkerende ogen, sierlijk, hoewel eenvoudig gekleed,⁴ als een godin geëerd.⁵ Ondertussen bleef de zaligmakende wijsheid voor hen in een diepe put bedolven. Hoeveel kostbaarder behoorde zij dan wel geschat te worden onder ons, over wie het eeuwige licht van het Evangelie is opgegaan! Moeten wij niet volmondig toestemmen dat wij ons aan de allersnoodste ondankbaarheid schuldig maken, tenzij het Evangelie door ons recht gekend, openlijk beleden, manmoedig verdedigd en godzalig beleefd wordt?⁶

Het is niet nodig te bewijzen dat iedereen die tot de jaren van onderscheid gekomen is, op z’n minst een letterlijke bevassing van de weg der zaligheid moet hebben, zodat hij in staat is daarvan rekenschap te geven. Wie veracht echter de dag der kleine dingen? Doen alleen de socinianen dat, en degenen die hun de hand van broederschap heel graag toereiken? Om een algemene weg van zaligheid aan te prijzen, stellen de socinianen dat de godsdienst in twee daden bestaat: de gehoorzaamheid aan de geboden en de hoop op de

2 Tiende *Olympische Ode*.

3 Johann Hofmann, *Lexicon universale, historiam sacram et profanam* (Algemeen lexicon van de gewijde en wereldlijke geschiedenis), bij het woord ‘Waarheid’.

4 Zie vorige voetnoot.

5 Aulus Gellius, *Noctes Atticae* (Attische nachten), boek 12, hoofdstuk 11.

6 Opmerkelijk is wat Aelianus vertelt over de opperpriester bij de Egyptenaren, die ook de hoogste rechter was: εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν ἀνχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα Ἀλήθεια (‘Hij had ook een beeld, uit een safiersteen gemaakt, om de hals, en dat beeld werd “de waarheid” genoemd’).

Hiermee wezen zij de verplichting aan om de waarheid:

- Onder het oog te hebben door rechte kennis.
- In het openbaar te dragen door belijdenis.
- Heldhaftig te beschermen, wat vooral van een opperrechter vereist werd.
- Heilig te bewandelen.

Daarom voegt Aelianus erbij: ἐγὼ δὲ ἡξίουμαι μὴ λίθου πεποιημένην καὶ εἰκασμένην τὴν Ἀλήθειαν περιφέρειν τὸν δικαστήν, ἀλλ’ ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ ἔχειν αὐτήν (‘Maar ik zou het waardiger oordelen om de waarheid niet van steen gemaakt en uitgebeeld bij zich te dragen, maar in zijn gemoed te hebben’). Claudius Aelianus, *Varia historia* (Verschillende onderwerpen), boek 14, hoofdstuk 34, p. 977, editie Gronov. Bij deze plaats vestigt de beroemde Perizonius de aandacht op de Urim en de Thummim in de borstlap van de hogepriester. ‘Thummim’ vertaalt de Septuagint met τὴν Ἀλήθειαν, ‘waarheid’ (zie notitie bij de geciteerde plaats).

beloften. Zij stellen de kennis van de geloofszaken terzijde, waarvan zij op deze manier openlijk blijkgeven weinig werk te maken.

Of dwalen op dit punt alleen de roomsen, als zij, om een absolute heerschappij in te voeren, aan kleine kennis de naam geven van 'de moeder der godsdienstigheid', en zich niet schamen openlijk te leren dat het geloof beter 'onwetendheid' dan 'kennis' genoemd kan worden?

Is er niet een grote menigte in onze gereformeerde kerk, die in een onbegrijpelijke en – behalve als men het zelf bij de mensen opmerkt – ongelooflijke onkunde leven? Ja, als men er maar nauwkeurig acht op geeft, hoeveel mensen zal men niet vinden die nooit de juiste smaak ontvangen of een wezenlijke bevattning verkregen hebben van hetgeen onze gereformeerde belijdenis van alle andere onderscheidt! Toch verbeelden ze zich al 'ver gevorderd' te zijn, en lijken ze dat ook voor anderen. Niet alleen heten ze 'gereformeerden', maar dat willen ze ook zijn.

Deze mensen volgen hun natuurlijke begrippen en hebben zich een weg naar de hemel uitgedacht die met hun bedorven neiging het meest overeenkomt. Het eerste en gewichtigste stuk van de beklagenswaardige ellendestaat van de mens hebben zij samen met de leer van de hartveranderende roeping, wedergeboorte en bekering feitelijk uit het oog verloren. Op een voor hun ziel verderfelijke wijze verwarren zij geloof en gehoorzaamheid, wet en Evangelie, hetgeen God in en door genade doet en hetgeen waartoe het redelijke schepsel verbonden is als een plicht. Hun praktische theologie is niet anders dan een dorre moraal- of zedenleer. Daarin komt Christus slechts voor als een voorbeeld tot navolging, en als een algemene oorzaak om gemakkelijker in de hemel te komen. Daarin wordt nauwelijks iets gehoord van de nodige invloed van de Geest om geestelijk en hemelsgezind te leven.

Beide soorten mensen dwalen zeker tot het verderf. De eerste soort is door volslagen onkunde onvatbaar voor de prediking van het Evangelie. De laatste soort is door het bedenken van hun vlees gekant en vijandig tegen een onderscheidende bediening en het hartveranderende genadewerk. Stel dat er eens zulke tijden over de kerk van Nederland komen – wat God genadig verhoede – waarin de oude pelagiaanse dwalingen, die door onze moedige voorvaders in de vorige eeuw uitgeworpen zijn, openbare voorstanders kregen. Dan zouden heel veel mensen hun huidige legerplaats verlaten en overgaan tot een andere, waar zij nu wegens hun natuurlijke neiging niet ver vandaan zijn.

Was het nu maar alleen het volk dat verloren gaat, omdat het zonder enige of zonder ware kennis is (Hos. 4:6). Maar dat men er óók onder het volk des Heeren vindt die te weinig waarde hechten aan de verstandelijke kennis, is een zaak die niet ontkend mag worden. Er is niet één begenadigd mens die geen hoge achting heeft voor wat God in Zijn Woord als waarheid openbaart. Toch moet men in sommigen afkeuren dat zij zich met de bevindelijke werkzaamheden van het gemoed bezighouden op een manier die veel te afgescheiden is van het onderzoek van de Goddelijke waarheden met het verstand. Namelijk

de waarheden die in een verstaanbare taal met letters in de Heilige Schrift staan, of die daaruit in theologische systemen samengevat zijn.

Men mag nooit laag denken of spreken van de letterkennis op zichzelf. Dit deed niemand van de heilige en door de Geest gedreven mannen. Dus ook Paulus niet, zelfs dan niet als hij zegt: 'De kennis maakt opgeblazen' (1 Kor. 8:1) en: 'De letter doodt' (2 Kor. 3:6). Want in de eerste Schriftplaats spreekt de apostel van de kennis zonder liefde, en in de laatste van de letter zonder Geest. Ook mag niemand van de ware kinderen des Heeren zich de moed laten ontvallen, als hij ziet op zijn trage begrip en gebrek van natuurlijke vermogens, of op de gedurige verhindering door veelvuldige aardse bezigheden. Want is er slechts een ware erkenning van onze verplichting en een gepaste hoogachting voor deze kennis en haar heerlijke gevolgen, dan zal de bereidwilligheid van het gemoed bij iedereen naar zijn stand en gelegenheid niet ontbreken, om alle ijver toe te brengen tot verkrijging of tot vermeerdering daarvan.

Wil iemand die de Heere vreest zich tot het ijverig onderzoek van de waarheid laten aansporen, laat hij het volgende doen:

1. Laat hij zich de vele voorzeggingen herinneren, die een rijke mate van licht en kennis aan de kerk onder de nieuwe bedeling toezeggen, zoals: 'De aarde zal vol kennis des HEEREN zijn, gelijk de wateren de bodem der zee bedekken' (Jes. 11:9). 'Het licht der maan zal zijn als het licht der zon, en het licht der zon zal zevenvoudig zijn, als het licht van zeven dagen' (Jes. 30:26). 'De wetenschap zal vermenigvuldigd worden' (Dan. 12:4).
2. Laat hij zich de vele vermaningen te binnen brengen om de Schriften te onderzoeken (Joh. 5:39), om op te wassen, niet alleen in de genade, maar ook in de kennis van Christus (2 Petr. 3:18), enzovoorts.
3. Laat hij slechts beseffen dat een voorgewende bevindelijke kennis, zonder de letterlijke kennis die uit het Woord gehaald wordt, het gevaar in zich heeft om tot inbeelding en dwalingen te vervoeren. Zo moet alle bevinding op de Waarheid steunen, daaruit voortvloeien, daarmee overeenstemmen en daaraan getoetst worden.
4. Laat hij slechts overwegen of er wel een meer algemene oorzaak is van zoveel nare twijfelingen, waardoor oprechten over hun staat geslingerd worden, dan hun geringe kennis. Want 'de wijsheid is een uitnemende zaak om iets recht te maken' (Pred. 10:10), en 'het gebod is een lamp, en de wet is een licht' (Spr. 6:23), enzovoort.
5. Laat hij zich voorstellen hoe weinig voordeel degenen die kinderen in het verstand zijn, door hun zwakheid aan de goede zaak kunnen doen. Maar ook, hoeveel nadeel zij daaraan toebrengen, wanneer zij de vijanden, die het bevindelijke genadewerk voor een ijdele hersenschim of dwaze dweperij uitmaken, door kracht van bewijzen niet kunnen overtuigen en hen daardoor des te meer in hun vooroordeel versterken.
6. Laat hij zien waar het vandaan komt dat sommigen op de weg van de heiligmaking niet meer vorderen, dikwijls zo verkeerd handelen en in de genieting van zielsverruimende genade zo dikwijls onbestendig zijn. Het komt

omdat zij niet méér met de waarheid werkzaam zijn, maar liever invloeden en zoete bewegingen buiten de middelen om najagen.

Is dan de letterlijke bevatting van de waarheid zo noodzakelijk, zij is echter niet genoeg om zalig te worden, omdat er een inwendige, bevindelijke en praktische kennis bij moet komen. Deze onderscheiding wordt geleerd uit Gods Woord (1 Kor. 2:14,15; Jak. 3:15-17), en bevestigd door de bevinding. Ja, ze volgt vanzelf uit onze belijdenis van de natuurlijke blindheid van de mens in geestelijke dingen, en de noodzakelijke verlichting van ons verstand in en door de wedergeboorte.

Om dit onderscheid te benoemen, is meer dan één dag nodig. Het bestaat geenszins in de voorwerpen, in het algemeen beschouwd, zoals de valse mystici willen, alsof men boven en buiten het Woord, door de inwendige verlichting van de Geest, ontdekking van geheel andere waarheden verkreeg. Dit is volledig in strijd met de Bijbel (Jes. 8:20; Gal. 1:8; 1 Joh. 4:1).

Maar dit onderscheid bestaat vooral in de wijze van verlichting. Laten wij slechts deze enkele zaken opmerken:

Ten eerste, de zaligmakende wijsheid is een vrij geschenk van God alleen aan Zijn kinderen, maar de andere wijsheid wordt door de algemene verlichting van de Geest ook meegedeeld aan sommige wereldlingen, die soms in het letterlijke begrip velen van Gods kinderen te boven gaan. Daarom is een begenadigd mens, hoe eenvoudig ook, een θεοδίδακτος, 'van God geleerde', 'van den HEERE geleerd' (Jes. 54:13). Hij heeft de zalving van de Heilige Geest en weet alle dingen (1 Joh. 2:20). En voorwaar geen wonder! Want al wat de Heere Christus van Zijn Vader hoort, maakt Hij aan hem bekend (Joh. 15:15).

Ten tweede, de kennis van de heiligen is een ware en bevindelijke kennis. Een onherboren mens weet alles alleen door lezen en horen, en verkrijgt door de klank van de woorden slechts een zeer flauw en oppervlakkig begrip van de Goddelijke zaken. Maar zij die door de Geest geleerd zijn, beschouwen de waarheid bij Goddelijk licht in haar eigen wezen en gedaante. Zij gevoelen het gewicht daarvan met een Goddelijke aandrang op hun gemoed, en smaken haar zoetheid (2 Kor. 5:14). Zij kunnen zoals de bekeerde Samaritanen tot de leraars zeggen: 'Wij geloven niet meer om uws zeggens wil; want wij zelven hebben Hem gehoord, en weten dat Deze waarlijk is de Christus, de Zaligmaar der wereld' (Joh. 4:42). Het onderscheid is hier zo groot als tussen twee mensen die redeneren over de teerhartige liefde van een moeder tot haar zuigeling, waarvan de een nooit en de ander wel kinderen gehad heeft. Ofwel tussen iemand die aangenaam voedsel alleen door beschrijving kent, en een ander die haar tongstrelende zoetheid zelf gesmaakt heeft.

Ten derde, de wijsheid die van boven is, heeft haar zitplaats niet alleen in het hoofd, maar daalt neer in het hart. Zij bezet niet alleen het verstand, maar beweegt ook de wil en alle ondergeschikte zielskrachten.

Een natuurlijk mens beschouwt de waarheid buiten zichzelf, waardoor wel eens deze en gene loze aandoeningen en onbedachte voornemens veroorzaakt worden, die welhaast in rook verdwijnen. Er komt echter niet de minste verandering van het hart. Hij blijft dezelfde, ja, hij wordt eerder onbekeerlijker dan hij tevoren was.

Maar wanneer God met hemels licht de mens bestraalt en Zich aan hem in Zijn ontzaglijke heerlijkheid ontdekt, valt hij voor die hoge Majesteit neer, zoals Saulus. Hij ziet wie hij is en wat hij gedaan heeft. Alles raakt bij hem in beweging. Met gevoelige smart ziet hij hoe onrein, strafschuldig en verdoemelijk hij voor God is. Hij heeft een walging van zichzelf, verfoeit en veroordeelt al zijn doen. Ja, hij geeft de zondedienst een scheidbrief en gunt zichzelf geen rust voordat hij die jammerlijke natuurstaat ontvlucht is. Openbaart hem datzelfde licht de heerlijkheid van Christus, dan wordt hij zo met Hem ingenomen, dat tot Zijn Naam en gedachtenis al de begeerte van zijn ziel is (Jes. 26:8). Hij komt met Hem in verbondsonderhandeling, kiest Hem *geheel, alleen, voor altijd*, en wordt op deze wijze Immanuëls eigendom.

Voeg er dan als laatste nog aan toe dat de zaligmakende verlichting van de Heilige Geest de begunadigden niet alleen inwendig, maar ook uitwendig verandert.

Evenals door een algemene ontdekking van de waarheid inwendig in het gemoed van een onbekeerde al veel aandoeningen verwekt kunnen worden, zo zal men soms uitwendig een vérgaande verbetering en zedelijke beschaving van wandel aan hem bespeuren. Hij kan 'door de kennis van de Heere en Zaligmaker ... de besmettingen der wereld ontvlieden' (2 Petr. 2:20). Ja, hij kan zo ver komen dat hij voor de waarheid zijn lichaam zal overgeven om verbrand te worden (1 Kor. 13:3). Maar het is voor hem een onbekende zaak om een plicht op een geestelijke wijze en met een Goddelijk doel te verrichten.

'Maar de wijsheid die van boven is, die is ten eerste zuiver, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, vol van barmhartigheid en van goede vruchten' (Jak. 3:17). Wie de zon aanziet, wordt erdoor beschenen. Men kan in de Goddelijke nabijheid niet verkeren of daar komt een overdracht van heerlijkheid, net zoals met Mozes gebeurde, wiens aangezicht glinsterde toen hij van de berg kwam (Ex. 34:29-35). Paulus ziet hierop als hij zegt: 'Wij allen, met ongedekten aangezichte de heerlijkheid des Heeren als in een spiegel aanschouwende, worden naar hetzelfde beeld in gedaante veranderd van heerlijkheid tot heerlijkheid, als van des Heeren Geest' (2 Kor. 3:18). Nu heeft de ziel, met Goddelijk licht omschenen, geen groter behagen dan dat die Goddelijke natuur, die zij door een genadige verandering deelachtig geworden is, in een tere wandel glinstert.

Heeft iemand het zeer kostbare talent van de zielsveranderende kennis ontvangen, dan mag hij het niet met de boze dienstknecht onder de aarde begraven. Met dat toevertrouwde pand moet winst worden gedaan. Wie het licht onder een korenmaat zet, verandert het tot duisternis; maar als de kaars door

een openbare belijdenis op de kandelaar wordt geplaatst, 'schijnt zij allen die in het huis zijn' (Matth. 5:15).

Een christen is verplicht de gekende waarheid in het openbaar te belijden. Deze belijdenis moet plaatsvinden:

- Oprecht, uit de volle overtuiging van zijn hart.
- Geheel, zonder iets achter te houden.
- Vrijwillig, door geen andere drang dan door de brandende ijver tot Gods eer en tot zaligheid, zowel van zichzelf als van zijn medemens, en uit een inwendige overtuiging van de waarheid.
- Moedig, zonder mensenvrees.
- Voorzichtig, zodat men tijd en wijze weet en de parelen niet voor de zwijgen werpt.
- Standvastig, door daarin tot het einde toe te volharden.

Dit alles zal nooit tegengesproken worden door iemand die slechts in bedaarde overweging neemt:

- De Goddelijke vermaning om rekenschap te geven aan eenieder van de hoop die in ons is (1 Petr. 3:15).
- Het onafscheidelijk verband tussen het geloof van het hart ter rechtvaardigheid en de belijdenis van de mond ter zaligheid (Rom. 10:10).
- De overheerlijke beloften die aan de betrachtters van deze plicht gedaan zijn, alsook de daartegenover gestelde zeer zware bedreigingen over hen die deze plicht veronachtzamen (Luk. 12:8,9).
- Het doel waartoe de grote Schepper ons tong en spraak geschonken heeft. Kan er wel iets onredelijkers bedacht worden dan dat de mens voor Gods eer alleen zou zwijgen, terwijl hij voor zijn eigenbelang zo goed weet te spreken?

Toch zijn er mensen die hier nog voor willen pleiten en het als een daad van prijzenswaardige voorzichtigheid willen verdedigen. Zij leren dat 'het genoeg is de waarheid in en met zijn hart te geloven, hoewel men, vooral in een tijd van vervolging, deze met zijn mond niet belijdt'. Dit leren ze in navolging van de oude elchasaïeten, de priscillianen en de valse nicodemieten. De elchasaïeten zijn door Origenes weersproken, de priscillianen door Augustinus, en de valse nicodemieten door Calvijn.⁷

Deze ketterse dwaling heeft de libertijnse Hobbes als uit de afgrond weer opgehaald. Hij schaamt zich niet om openlijk te beweren: 'Men mag de mondbelijdenis wel nalaten wanneer de overheid deze verbiedt, omdat ze maar uitwendig is en niet hoger geacht moet worden dan enige andere lichamelijke uitingen.'⁸ Zulke gedachten behagen de mensen van deze wereld, die zich

⁷ Zie verder dr. Guilielmus Saldenus, *Otia theologica, sive, Exercitationum subcisivarum varii argumenti, libri quattuor* (Theologiebeoefening, of, Resterende oefeningen van verschillende inhoud, in vier boeken), boek 2, oefening 9 over 'De belijdenis van de Goddelijke waarheid'.

⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan, or, The Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civil* (Leviathan, of, De samenstelling, vorm en macht van een kerkelijke en wereldlijke staat), hoofdstuk 42.

verbeelden daardoor een gemakkelijke weg uitgevonden te hebben om de godsdienst met hun vleselijke belangen te verenigen. Ja, zij maken niet het minste bezwaar om in plaatsen en kerken te komen waar het pausdom heerst, zich te voegen naar de afgodische plechtigheden en zelfs hun knieën voor de stomme beelden te buigen. Want ze wenden voor dat de lichaamsgestalte uitwendig is en daarom niet uitmaakt, zolang het hart voor de Heere blijft.

Maar als dit zo was, hielden de mensen over wie Lactantius vertelt,⁹ de martelaars terecht voor dwazen, die om de godsdienst de beroving van hun goederen met blijdschap aanzagen en duizend doden stierven. Ze hadden immers door hun innerlijke gevoelens huichelachtig te verbergen en zich naar de tijd te schikken, gemakkelijk in leven kunnen blijven. Als de eerste christenen slechts de waarheid beleden hadden als ze op zilveren pantoffels en in warme zonnenschijn liepen, waren ze nooit met deze overheerlijke pronknaam 'belijders' vereerd geworden.

Onder de vele tegenwerpingen is er één aan de Heilige Schrift ontleend die ik, als niet volledig van alle schijn ontbloot, nodig acht weg te nemen. Men werpt ons het geval van Naäman de Syriër tegen. Nadat hij de ware godsdienst op zijn wonderbare genezing had omhelsd, bedong hij bij de profeet Elísa de uitzondering dat hij zich zou mogen neerbuigen als hij met zijn heer, de koning van Syrië, in de afgodstempel zou zijn gegaan.

Maar laten wij Naämans woorden zelf horen: 'Uw knecht zal niet meer brandoffer of slachtoffer anderen goden doen, maar den HEERE. In deze zaak vergeve de HEERE uw knecht: Wanneer mijn heer in het huis van Rimmon gaan zal om zich daar neder te buigen, en hij op mijn hand leunen zal en ik mij in het huis van Rimmon nederbuigen zal; als ik mij also nederbuigen zal in het huis van Rimmon, de HEERE vergeve toch uw knecht in deze zaak.' Daarop zei de profeet: 'Ga in vrede' (2 Kon. 5:17-19).

Hierover merken wij met onze zeer geleerde kanttekenaren op, dat men Naämans bedongen uitzondering, waarover hij vergeving vroeg, in de verleden tijd kan vertalen: 'In deze zaak vergeve de HEERE uw knecht, wanneer mijn heer in het huis van Rimmon is ingegaan ... en hij op mijn hand geleund heeft, en ik mij in het huis van Rimmon heb nedergebogen ...' Deze vertaling kan heel goed overeen worden gebracht met de aard van de Hebreeuwse woorden, neemt de tegenwerping geheel weg en doet ons het sterkste bewijs aan de hand dat een godsdienstige belijder zich niet naar de tijd moet schikken. Ja, deze vertaling heeft zeer aanzienlijke voorstanders onder roomse, lutherse en gereformeerde uitleggers. De vermaarde Pfeiffer heeft de namen van velen opgesomd.¹⁰ Dit heeft de geleerde Johannes Quenstedt nog uitvoeriger gedaan, terwijl hij er hun

9 *Divinae institutiones* (Godelijke onderwijzingen), boek 5, hoofdstuk 13.

10 August Pfeiffer, *Dubia vexata Scripturae Sacrae, sive, Loca difficiliora* (Veelbesproken twijfelgevallen van de Heilige Schrift, of, Moeilijkere Schriftplaatsen), derde honderdtal, Schriftplaats 3, *De petitione Naamanis Syri* (Het verzoek van Naäman de Syriër).

eigen woorden bijgevoegd heeft.¹¹ Omdat hij datzelfde gevoel had, probeert hij deze vertaling ook met verschillende bewijzen te bevestigen.

Toch komt deze vertaling ons niet aannemelijk voor. Want het lijkt ons dat Naäman, als hij een door hem reeds gepleegde misdaad bedoeld had:

- Zijn zonden niet op het allerlichtst voorgesteld zou hebben.
- Niet alleen maar van het neerbuigen, en niet van het offeren of enige andere afgodische handelingen gesproken zou hebben.
- Zijn bekentenis niet alleen zou hebben laten gaan over wat hij in zijn ambt als dienaar van de koning gedaan had, wat enige verontschuldiging kon schijnen te verdienen. Maar dan zou hij wel zijn hele afgoderij beleden hebben, die hij gedurende zijn hele leven gepleegd had.

Wij volgen dus onze overzetting, die met de oosterse vertalingen, de Septuagint en de Vulgaat overeenstemt, en lezen met de meeste Bijbelverklaarders Naämans woorden in de toekomstige tijd. Hij spreekt hier over wat hij zou doen. Maar ook dan ligt er zeker net zo weinig bewijs in tegen de zaak die wij thans verdedigen, want:

1. Men voert hiermee een voorbeeld en geen wet aan, terwijl een voorbeeld geen zaak wettigt tenzij deze op een wet steunt.

2. Men redeneert vanuit een daad die nergens wordt goedgekeurd, hetzij door de profeet of door Naäman zelf.

Deze daad wordt niet door de profeet goedgekeurd, hoewel hij zei: 'Ga in vrede' (2 Kon 5:19), want dit zijn geen woorden van goedkeuring, maar van een vriendelijk afscheid. Anders zou men moeten denken dat Elísa ook het verzoek van de veldoverste had goedgekeurd om een last Joodse aarde om een altaar voor de HEERE te bouwen in Syrië (2 Kon 5:17). Dit is niet aannemelijk, aangezien het eerste bijgelovig en het laatste met de uitdrukkelijke letter van de Goddelijke wet in strijd was (Deut. 12:6,11). Mogelijk heeft de profeet, op een manier die niet opgetekend is, de Syriër onderwijs gegeven over de onbetamelijke van het een en ander. Men leest in elk geval niet dat de hoofdmans van beide voornemens ten uitvoer gebracht heeft.

Ook kan men niet zeggen dat Naäman de bij Elísa bedongen neerbuiging voor een geheel niet-zondige daad hield, aangezien hij daarover van God vergiffing vroeg.

3. Men bewijst uit dit aangevoerde voorbeeld niet waarover het geschil gaat, namelijk of iemand, terwijl hij de waarheid in zijn hart verborgen houdt, om tijdelijke belangen niet alleen mag nalaten daarvoor uit te komen, maar zelfs mag willen schijnen een afgodendienaar te zijn door zich te voegen naar de afgodische plechtigheden.

¹¹ Zie *De petitione Naamanis Syri* (Het verzoek van Naäman de Syriër), *Dissertatio theologica ex 2. Reg. V. vers. 18* (Theologische dissertatie over 2 Koningen 5 vers 18).

Dat niets minder in Naāmans voorbeeld openbaar komt, blijkt uit het volgende:

- Hij spreekt alleen over neerbuiging en niet over enige andere plichtpleging, zoals offeren, wassen, kussen, enzovoort.
- Hij betreft de neerbuiging alleen op de tegenwoordigheid van, en zijn dienst aan de koning, wanneer zijn heer in het huis van Rimmon gegaan was en terwijl hij neerboog, op zijn hand leunde.
- Hij verbindt zich openlijk om geen andere goden meer te zullen offeren. Onder deze plechtigheid wordt de hele afgodendienst begrepen, omdat deze de belangrijkste was.
- Hij komt in het openbaar voor de waarheid uit door de Heere een altaar van Joodse aarde in Syrië te willen bouwen.

Het is dus ontegenzegglijk waar dat Naāman de neerbuiging niet anders ziet dan als een burgerlijke dienst, waartoe hij als hoveling verplicht was en die hij moest waarnemen zolang hij aan het hof en in zijn waardigheid bleef.¹² Zegt men dat Naāman het hof had moeten verlaten, alle schijn van kwaad vermijden, zichzelf uit de gevaarlijke strik van verzoeking redden en alle ergernis voorkomen, ik antwoord dat mijn oogmerk geenszins is om de veldoverste van alle schuld vrij te pleiten. De man was zelf niet volkomen gerust en vroeg daarom tweemaal verontschuldigd te worden.

Veel edelmoediger was de weigering van de protestantse keur- en rijksvorsten (op de Rijksdag te Augsburg in het jaar 1530) om keizer Karel V te volgen, zoals hij begeerd had, in de processie op het feest van het lichaam des Heeren. Ze gaven als reden dat 'zij die plechtigheid hielden voor een valse godsdienst en haar daarom gewetenshalve niet konden bijwonen; anders zou het kunnen lijken dat zij die met hun tegenwoordigheid goedkeurden'.

Mijn bedoeling is slechts aan te wijzen dat Naāmans neerbuigen in de afgodstempel alleen een burgerlijke, en geenszins een religieuze dienst was, die hij in het openbaar afgezworen had en waarvan hij zich duidelijk onderscheidde door een nauwkeurige onthouding van alle andere afgodische plechtigheden. Sleidanus vertelt dat enkele dagen na het bovengenoemde geval, toen de keizer de keurvorst van Saksen, wiens taak het was, beval het zwaard voor hem uit te dragen als hij ter mis zou gaan, deze keurvorst (nadat hij eerst over deze zaak met zijn godgeleerden geraadpleegd had) geen bezwaar maakte om dit werk als een deel van zijn wereldlijke dienst te verrichten.¹³

Ik besluit dus dat dit geval van Naāman de valse nicodemieten van onze tijd niet alleen niet kan helpen, maar zelfs des te meer moet bezwaren, in het achterhouden van de openbare belijdenis en in het verenigen van zichzelf met een uitwendige afgodendienst.

12 *Incurvatio illa non erat coram Idolo, sed coram Rege* ('Die neerbuiging was niet voor de afgod, maar voor de koning'). Johann Heidegger, *Corpus Theologiae Christianae* (Het corpus van de christelijke theologie), deel 2, p. 621.

13 *De statu religionis et reipublicae Carolo Quinto Caesare commentarii* (Opmerkingen over de toestand van de religie en de staat onder keizer Karel V), boek 7.

Zal nu de belijdenis van de recht gekende waarheid God behagen, de naaste stichten en de kerk voordeel toebrengen, dan moet iedereen die ook naar zijn vermogen trachten te beschermen. Dit wordt ons bevolen. Judas zegt: 'Strijdt voor het geloof, dat eenmaal den heiligen overgeleverd is' (Jud. vs. 3). Dit leert ook de zaak zelf, aangezien de waarheid het kostbaarste kleinood is. Als dit onschatbare juweel ons eenmaal ontroofd is, hebben we alles verloren.

De heidense schrijvers geven heel hoog op van het Palladium.¹⁴ Dit was het houten standbeeld van Pallas Athene. Zij hield in de ene hand een schild en in de andere hand een speer, en was zo gemaakt dat ze die beide evenals haar ogen kon bewegen. Men zegt er verder nog het volgende van. De Trojanen bouwden in hun slot een tempel ter ere van die godin. Toen deze tempel nog zonder dak was, daalde dit beeld uit de hemel neer en koos in de tempel zijn bestendige zetel. Daarop zou de godsspraak van Apollo hebben bekendgemaakt dat 'de stad, zolang dit beeld daarin ongeschonden bewaard werd, behouden zou blijven; maar als het buiten de muren werd vervoerd, zou zij verloren gaan'. Dit zou de uitkomst geleerd hebben.

Datzelfde mag men ook, zonder de zaak met beuzelingen op te pronken, met dubbel recht van ons Nederland zeggen. Aangezien de satan heel goed begrijpt van hoe groot belang de waarheid voor de zaligheid van de mensen is, houdt hij nooit op deze vijandig aan te randen.

Hij doet dit met openbaar geweld, zoals in de heidense en antichristelijke vervolgingen, toen de helse draak, op de vrouw vergrimd, krijg voerde tegen de overigen van haar zaad, die Gods geboden bewaarden (Openb. 12:17). Overal richtte hij brandstapels en moordtonelen op, en deed het bloed van de heiligen – minder moe van lijden dan de beulen van pijnigen – als water over de aarde stromen.

Of hij doet dit door verborgen list, wanneer hij de leer van de waarheid door dwalingen zoekt te bederven.

Nooit heeft het de arglistige slang aan werktuigen en middelen ontbroken om de harten van de mensen af te trekken van de eenvoudigheid die in Christus is.

Tegen deze twee kwaden moet hij die tot het leven wenst in te gaan, zich wapenen. Iedere ware belijder is toch een martelaar, zo niet daadwerkelijk, dan ten minste in de voorbereiding, volgens de les van de Zaligmaker (Matth. 16:24,25). Tegen opkomende gangbare dwalingen moet men niet alleen voor zichzelf vaststaan, maar ook de waarheid in het openbaar beschermen.

Dit is de plicht van de overheden. De geschiedenisboeken vermelden wat Constantijn 'de Grote' (hoewel deze zijn verkregen eer niet weinig bevleekte door de arianen voor een zekere tijd al te veel te begunstigen), Jovianus, Theodosius I de Grote, Honorius, Theodosius II en (om anderen niet te noemen) in de tijden van onze vaders de Oranjevorst tot ondersteuning van de waarheid gedaan hebben.

14 Johann Hofmann, *a.w.*

Vooraf is dit de plicht van de leraars. Zij die onder de helden van de meerdere Sálomo geteld worden, moeten niet alleen, geleerd ten oorlog, elk een zwaard hebben, maar dat ook aan de heup, ja, uitgetrokken in de hand houden (Hoogl. 3:8). De waarheid is toch een aan hen toevertrouwd pand. Scherp toezicht is nodig om er zich niet van te laten beroven.

Ook wordt deze plicht van alle belijders vereist. Zij behoren niet alleen op de kennis van de leerstellige en praktische godgeleerdheid, maar bijzonder ook op de kennis van de weerleggende godgeleerdheid uit te zijn.

Roepen de tijden die wij nu beleven, er ons niet sterk toe? Zien de verstandige mensen die ogen in hun hoofd hebben (maar helaas, hoe klein is hun getal!), niet het gevaar dat onze kerk bedreigt? Is er geen reden voor bekommering, dat libertijnse en pelagiaanse dwalingen die heimelijk en langzamerhand insluipen, ons mogelijk binnen zeer korte tijd zullen overstromen? Er begint immers een geest van onverschilligheid te heersen, en de oude verdraagzaamheid – wel een glinsterend voorwendsel, maar in werkelijkheid voor velen een schadelijke pest, wanneer men alles behalve waarheid kan verdragen – lijkt te herleven.

Een beroemde leraar¹⁵ van onze kerk schreef: 'Hoe was men gewoon te midden van de gemeenten disputanten te hebben, die tegenpartijen durfden aanvallen en op de schouder vliegen, die hun handen durfden uitsteken in de kuil van de basiliken en zich vermaken over het hol van die adders! Ze durfden in hun bijeenkomsten en vergaderingen te komen om hen met disputen openlijk te bestrijden. Maar die ernst, en meestal ook die bekwaamheid, is veelal weg. ...'

De waarheid uitgebreid te kennen, openlijk te belijden en mannelijk te verdedigen, is niet genoeg. Men moet ze ook godvruchtig beleven. Heel graag zou ik willen aanwijzen waarin de rechte praktijk der godzaligheid bestaat, en hoe ze uit de gekende waarheid voortvloeit. Deze voorrede is echter tegen mijn bedoeling intussen al zo lang geworden dat ik mij naar het einde moet haasten.

Ik merk alleen maar op dat de kennis en belijdenis van de zuivere godsdienst de mens voor zichzelf, en ook voor anderen, geen enkel voordeel brengt, tenzij ze met een heilige wandel gepaard gaat. Paulus zegt: 'Al ware het dat ik de talen der mensen en der engelen sprak, en de liefde niet had, zo ware ik een klinkend metaal of luidende schel geworden. En al ware het dat ik de gave der profetie had, en wist al de verborgenheden en al de wetenschap, en al ware het dat ik al het geloof had, zodat ik bergen verzet, en de liefde niet had, zo ware ik niets' (1 Kor. 13:1,2).

Als de belijder zijn woorden zelf omverstoort door een onreine wandel, zullen ze bij de hoorders al hun kracht verliezen. Ja, wat zeg ik? De letterlijke bevatting van de waarheid zonder heiligheid van leven brengt de belijder door bijkomende omstandigheden veel schade toe. Zij doet hem van hoogmoed

15 Abraham Hellenbroek, *Het Hooglied van Sálomo*, p. 806.

zwellen, maakt dat hij volledig zonder verontschuldiging is en verzwaart zijn oordeel. Want 'die dienstknecht welke geweten heeft den wil zijns heren, en zich niet bereid noch naar zijn wil gedaan heeft, die zal met vele slagen geslagen worden' (Luk. 12:47).

Vooraf zullen de woorden van een leraar die met een wereldsgezinde wandel zijn prediking logenstrakt, niet alleen zeer zelden vrucht dragen, maar doorgaans de hoorders in hun ongeloof versterken. Daarentegen zet niets de verkondiging van de waarheid meer kracht bij dan de oefening van de godzaligheid, om in de mensen hoge achting voor de waarheid te verwekken en hen op haar beminnelijke schoonheid verliefd te maken.

Het is dus erg nodig dat de door ons verhandelde plichten ook wel alle belijders gedurig ingescherpt worden, maar vooral alle studenten van de godgeleerdheid en hen die naar de heilige bediening staan. De heer Petrus van Mastricht, weleer een beroemd godgeleerde, laatst op de hogeschool van Utrecht, heeft in dit boek dat nu in de Nederlandse taal verschijnt, op al deze zaken aangedrongen. Over het leven en de lotgevallen van deze man kan de lezer uitvoerig lezen in de vertaalde lijk- en lofrede van de heer Pontanus, die daarmee een erezuil voor zijn vriend en ambtgenoot opgericht heeft.¹⁶

Om van het werk zelf een begrip te hebben, moet men eerst de korte voorrede van de schrijver met aandacht inzien. Dan zal men spoedig weten *op welke manier* de Goddelijke Waarheid hier behandeld wordt, en ook *wat* daarvan hier behandeld wordt. Zo haast men dan de binnenste vertrekken van dit gebouw betreedt, zal men ervaren dat het voorportaal niet bedriegt. De belangrijkste delen van de theologie worden hier bijeengevoegd op een manier waarvan men nergens enige weerga zal kunnen aantonen. Daarom mag dit boek 'een volledig systeem van de heilige godgeleerdheid' genoemd worden, ja, voor een schatboek en voorraadhuys van allerlei Goddelijke zaken gehouden worden. Men vindt er wat dit betreft immers alles wat een godgeleerde kan volmaken.

Op een bewonderenswaardige wijze heeft onze godgeleerde in de voorstelling van zaken korthed met helderheid, verhevenheid met eenvoudigheid, kracht met groot sieraad van welbespraaktheid weten bijeen te voegen. Zo kan dit boek, ondanks de volheid en veelheid van de stof, zonder veel uitbreiding op een zeer aangename manier gelezen worden door ieder die in de godgeleerdheid maar een weinig bedreven is. Daardoor schijnt het mij toe dat het niet alleen in de zaken, maar ook in de manier van voorstelling een aanlokkelijke overeenkomst heeft met het Boek van alle boeken, waaruit het gehaald is. Het is daarom geen wonder dat dit doorwrochte werk zo hoog geacht, zo gretig gezocht en met zoveel vrucht door velen gebruikt is. Ja, het heeft zelfs in het buitenland zoveel roem verkregen, dat de heer Buddeus, weleer wijdvermaard professor op de lutherse hogeschool van Jena, niet nagelaten heeft het

¹⁶ Deze is achter in deel 6 te vinden.

meer dan eens te noemen onder de theologische dogmatieken van de beroemdste godgeleerden van onze kerk.¹⁷

De beschrijving van dit boek deed dikwijls de liefhebbers van de waarheid, die onkundig waren van de Latijnse taal, watertanden van begeerte naar een Nederlandse vertaling. Veel dank zijn onze Nederlanders verschuldigd aan de boekhandelaren die moeite noch kosten spaarden om aan het sterke verlangen van deze mensen te voldoen. De Heere bekrone de Nederlandse uitgave van dit werk met Zijn dierbaarste zegen, opdat velen, daardoor geleerd, machtig worden in de Schrift, bekwaam om te weerleggen en in staat gesteld om de korte beginselen van de praktijk zowel tot voedsel voor hun eigen overdenkingen als breder tot stichting van de naaste te gebruiken.

Dit wenst en bidt, waarheid- en deugdminnende lezer, uw heilzoekende die-naar in Christus,

C. van der Kemp, Rotterdam, 7 januari 1749¹⁸

17 *Isagoge historico-theologica* (Historisch-theologische inleiding), p. 376,595,596.

18 Cornelis van der Kemp was een zoon van Johannes van der Kemp, predikant te Dirksland (1691-1718), o.a. bekend van zijn verklaring van de Heidelbergse Catechismus. Cornelis van der Kemp werd in 1702 geboren te Dirksland. In 1722 werd hij doctor in de theologie en predikant te Benthuisen, in 1726 te Oostzaan, in 1728 te Zierikzee en in 1729 te Rotterdam. In 1743 werd hij hoogleraar theologie te Rotterdam. Hij overleed op 3 juli 1772.

THEORETICO-PRACTICA
THEOLOGIA,

QUA,

Per singula capita Theologica, pars
exegetica, dogmatica, elenctica
& practica, perpetua successio-
ne conjugantur.

EDITIO NOVA.

ACCEDUNT:

Historia Ecclesiastica plena fere, quanquam compendiosa: Idea
Theologiæ Moralis: Hypotyposis Theologiæ Asceticæ &c.

AUCTORE

PETRO VAN MASTRICHT,

SS. Theol. in Academia Ultraj. Doctore & Professore.

TOMVS PRIMVS.



TRAJECTI AD RHENVM

Apud { W. VAN DE WATER, J. v. POOLSUM,
J. WAGENS, G. v. PADDENBURG.
MDCCXXIV.

Op de afbeelding
van de hoogwaardige auteur,

Petrus van Mastricht

Lijspreuk van de auteur:

Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι
Want als ik zwak ben, dan ben ik machtig

De nooit volprezen kunst doet dus weer als herleven
het deftige gelaat, het wezen van Mastricht,
die tot hoogleraar in Gods kerk was verheven,
die Frankfurt, Duisburg en ook Utrecht heeft verlicht;

die d' academiejeugd op 't spoor der oude waarheid
geleid heeft, en bestuurd tot heil van Christus' kerk;
die deftig sprak en schreef, met ongewone klaarheid,
en noestig heeft gewrocht in zijnes Heeren werk.

Die zijn inwendig beeld schetst in deez' **Godgeleerdheid**,
waarin hij 's Heeren Woord zo keurig heeft verklaard,
de waarheid net geschilderd van allerlei verkeerdheid,
en kennis met praktijk zo bondig t' zaâm gepaard.

Die man vol deugd en eer! laat vrij de nijd hem honen,
hij is en blijft bemind bij die de Heere vreest.
Zijn ware beeltenis kan men zich licht vertonen
als men dit gaad'loos boek, en ook 's mans zinspreuk leest.

Adrianus Douci, P.z.



PETRUS VAN MASTRICHT,
Philosoph. en Theol. Doctor en Professor
op de Academien van Frankfort aan den Oden,
Dijfburg, en Utrecht.
S. J. N. S. P. R. E. V. K.

In Theologiam Theoretico-practicam
D. PETRI VAN MASTRICHT,
 Professoris Theologi apud Ultrajectum.

EPIGRAMMA.

Conjugio stabili, conjuncta scientia praxi,
 Viribus unitis, est tibi tuta salus.
 Scire tuum sterile est, si non gradiatur eodem
 Tramite, cum facere; fertile si coëat.
 Fac igitur facias, quo congregiatur utrumque.
 Pronuba conjugio, pagina docta fiet.

Sic Fratri unico applaudebat

GERARDUS VAN MASTRICHT,
Syndicus Bremensis.

A D E U N D E M.

כי קראו בנספחים
 חכמת צדיקים יורוכם
 קראו מקשיבים בדברים
 מוסר תושיה יחיוכם

סוד הכתוב פתרו לנו
 חשכילו תורת עקרים
 גלו את שקר שוטנינו
 למדו לירא רק לאלהים

ברך האיש שכל כוחו
 כלה בפעלה הברורה
 הודה ליהוה שרואו
 שפך על עכר יתירה

כי האיש חרפצ חיים
 ידע את אלו רב חכמה
 כי האיש האדוב ימים
 יעבוד אלו בבלי מרמה

דעה וצדק נפגשו
 בבני חברית למדי יח
 בינה משמעת נשקון
 אם תורת אל בלב תהיה

מי חכם בס יח מוכדים
 יבן הואת גם כן יורה
 שידו על בית אל צופים
 שנגו זאת לעם לא מורה

I N
E F F I G I E M
 OPERI PRÆFIXAM.

Cernere si MAGNI, multa gravitate decora,
 Ora VIRI, cupias, hac tibi Charta dabit.
 Quam studio veri, simul & virtutis amore,
 Ardeat: hoc scripti pagina quæque docet.
 En tibi sic animo, pariter sic corpore notus,
 VIR qui communi vovit utrumque bono,

*In utrumque carmen Præceptoris
 meritissimo accinui lubens,*

GUILLIELMUS MULLER.
 SS. Theol. Stud.

OPDRACHT

**Aan de zeer vermaarde en veel geraadpleegde heer
 Gerhardus van Maastricht, rechtsgeleerde;
 eertijds hoogleraar in de rechten en de geschiedenis,
 nu syndicus¹⁹ van hertogdom Bremen, veelzijdig historicus,
 mijn enige broeder,
 wenst alle heil,
 Petrus van Maastricht**

U ziet, mijn enige broeder, uw naam hier in de aanhef staan. Waarom heb ik dat gedaan, denkt u? Is het om u, die in het duister schuilt, aan uw Bremenaren of ook aan de hele wereld openbaar te maken? Om uw deugden, zoals godsvrucht, rechtvaardigheid, billijkheid, bescheidenheid, wijsheid en voorzichtigheid aan het licht te brengen? Om uw geleerdheid en volledige kennis en ervaring in allerlei soorten van wetenschappen, in de godgeleerde, rechtsgeleerde, historische, kritische en andere studies, aan onze geleerde eeuw voor te stellen?

Als ik u ken – en waarlijk, ik ken u – bent u weinig ingenomen met die ijdelheden. En als u mij kent, zo betamen mij die dingen weinig. Laten anderen dat doen, en zij hebben het allang gedaan, ook zelfs grote mannen. U hebt het zelf ook gedaan, weliswaar niet met woorden, maar wat beter is: met daden. Dit getuigen immers de geschriften die u reeds gepubliceerd hebt, namelijk de *Susceptore* (Het peetouderschap), de *Historia Juris Ecclesiastici et Pontificii* (De geschiedenis van het kerkelijke en pauselijke recht) in uw *Aantekeningen op Antonius Augustinus en Gratianus*, en meer andere geschriften. En dat niet alleen, maar u zou het ook nóg meer doen door de geschriften die u gereed hebt liggen – *Novum Testamentum* (Verschillende lezingen van het Nieuwe Testament), *Bibliotheca publicæ* (Algemene bibliotheek), en vooral de *Antiquitates Ecclesiasticas* (Kerkelijke oudheden) – en die ik allang met eigen ogen gezien heb, als maar de Goddelijke voorzienigheid u tijd vergunde om ten uitvoer te brengen wat u voorgenomen hebt.

Waarom staat uw naam dan hier vooraan? Om niet alleen onze broederschap, maar ook mijn broederliefde te betuigen, opdat ook het nageslacht onze gemeenschap zowel in bloed als in genegenheden en studies zou kennen. En om mijn verlangen om uw nog niet uitgegeven geschriften – die ik genoemd heb – in het licht te zien, openbaar te maken.

Ik zal er niet aan toevoegen wat ik heel goed weet: dat u dit werk van mij, althans wat de samenvoeging van theorie en praktijk aangaat, volkomen goedkeurt en die gestimuleerd hebt. Och, dat overal onder de staatkundigen en de rechtsgeleerden zulke mensen voorkwamen! Dan zouden waarlijk

¹⁹ Juridisch adviseur.

zowel de kerk als de staat iets hebben om zich geluk mee te kunnen wensen. Ontvang daarom, mijn broeder, wat ik u aanbied, en met dat gemoed waarmee ik het u aanbied, opdat de wereld zal bekennen dat wij broeders zijn, zowel in naam als in daad. Vaarwel en doe dit, opdat wij uw werk zullen zien, zoals u hier het mijne ziet.

VOORREDE VAN PETRUS VAN MASTRICHT

Ik zal u, welwillende lezer, in deze voorrede niet met veel, maar wel met enkele dingen ophouden, opdat u de aard van deze heruitgave zult begrijpen.

Als u zich erover verwondert dat voor deze uitgave kleinere letters gebruikt zijn dan in de vorige uitgave, bedenk dan dat dit gedaan is om de twee delen van de eerste uitgave in één band te krijgen en daardoor u kosten te besparen. Hoewel dit niet gelukt is door zoveel complete toevoegingen, hebt u in elk geval dit voordeel, dat u nu in twee delen hebt wat u anders noodzakelijk in drie delen gehad zou hebben. En als dit het scherpe zicht van de ogen benadeelt, dacht ik dat het gemakkelijk de scherpziendheid van de ogen van de jonge mensen en ook de brillen van de oude mensen zou vergoeden.

Tegelijkertijd zult u in deze uitgave alles hebben wat u in de vorige uitgave had, en dat niet alleen van veel onvolkomenheden gezuiverd, maar ook minstens met een derde gedeelte vermeerderd.

In de *verklarende delen* van de vorige uitgave²⁰ heb ik de Bijbelteksten die ten grondslag van de hoofdzaken der godgeleerdheid gelegd worden, slechts summier voorgesteld vanwege de beperkte ruimte. In de huidige uitgave komen ze wat uitvoeriger naar voren, verklaard vanuit de filologie. Het doel hiervan is dat onze nazireeërs zich tot grondlegging van de godgeleerde hoofdzaken aan de fundamenteën van de Schrift zouden gewennen. Hierin hebben wij ons zoveel mogelijk onthouden van termen uit de logica, die in het openbaar niet erg passend zijn. Wij hebben de zaken uit de aard en de natuur van de tekst afgeleid, opdat zij ook hierin zich aan de natuur der zaken zouden gewennen.

In de *weerleggende delen* hebben wij alle geschilpunten in vraagstukken ondergebracht, om de geschiedenis van elk geschilpunt, hun oorspronkelijke leugen en de uiteenlopende meningen des te gepaster aan te roeren.

Ook zal de lezer zo de middenweg van de rechtzinnigheid, tussen de aan beide kanten afwijkende onrechtzinnige gevoelens, des te gemakkelijker kunnen volgen, en hierdoor des te gemakkelijker en grondiger de moeilijkheden van beide afwijkende uitersten tegemoet kunnen treden.

Want ik meende dat het de grootste winst zou zijn in het bepalen van de geschilpunten, als u een juist zicht hebt op de doorgeschoten gevoelens van beide partijen.

²⁰ Eerste editie uit 1682/1687.

In de *praktische delen* vinden er minder vaak uitweidingen plaats, opdat onze *Godgeleerdheid* niet al te dik zou worden en nog meer delen zou beslaan, en ik daardoor mijn doel om kort te zijn niet zou missen. In het bijzonder: een aandachtige lezer kan de uitweidingen zonder grote moeite opmaken uit de bijeengebrachte getuigenissen van de Heilige Schrift, wanneer die wat aandachtiger overwogen worden. Dit geldt vooral als de lezer erop let dat niet alle getuigenissen van de Heilige Schrift tot bewijs, maar sommige alleen ter verduidelijking bijgevoegd zijn.

Bij het *achtste boek*, over de bedeling van het genadeverbond door alle eeuwen van de kerk heen, is de kerkgeschiedenis bijgevoegd, weliswaar volledig, maar beknopt.

Ten aanzien van het Oude Testament zult u daarin vinden: de vooraanstaande personen van de afzonderlijke tijden van de kerk, zowel burgerlijke als kerkelijke: aartsvaders, rechters, koningen van beide koninkrijken, zowel van het Joodse als van het Israëlitische rijk, en de meest vermeldenswaardige dingen van elk in het bijzonder.

Ten aanzien van het Nieuwe Testament zult u daarin tegenkomen:

- De roomse keizers en pausen, elk in het bijzonder, in hetgeen bij hen het vermeldenswaardigst is.
- De toestanden van de godgeleerdheid en de ketterijen en dwalingen die daar doorlopend van afwijken.
- De toestanden van de kerk en haar voortplanters: patriarchen, profeten, apostelen, evangelisten, van wie de geschiedenis, elk in het bijzonder, voltooid wordt.
- De hulpmiddelen voor de voortplanting, namelijk: de kerkelijke schrijvers, de synoden, de scholen, de vorm van kerkregering, vervolgingen, martelaarschappen en dergelijke dingen meer, die tot de kerk behoren.

Ik geloof dat door deze dingen aan alles wat voor een volledige kerkgeschiedenis vereist kan worden, tegemoetgekomen wordt, maar wel beknopt, omdat ik er anders veel dikke boeken van had moeten maken. Ik was al begonnen aan een vrij uitvoerig werk over de *Lotgevallen van de kerk*, dat als een commentaar op de korte samenvatting van de eerste uitgave zou kunnen dienen.

Daarmee was ik tot aan de geschiedenis van de aartsvader Izak gekomen. Maar ik merkte dat dit werk mij te veel moeite ging kosten, mijn gevorderde leeftijd in aanmerking genomen, en ik overwoog dat het andere dingen zou uitsluiten die nuttiger voor de kerk zouden zijn. Daarom heb ik het, als het ware uit wanhoop, beperkt tot de samenvatting die u hier ziet.

Als u tegelijkertijd een volledig overzicht van de kerkgeschiedenis wilt hebben, dan zou – dit weet ik zeker – boven vele anderen de zeer vermaarde en nu zalige Spanheim in zijn historische werken u tevredenstellen. Deze worden momenteel te Leiden gedrukt, wat voorspoedig verloopt. Moge God ze met Zijn zegen begunstigen, opdat ze binnenkort het licht zullen zien.

Opdat u de orde en de samenhang van ons beknopte overzicht in wat langere paragrafen des te beter zult kunnen volgen, zal ik trachten u te hulp te komen door een afzonderlijke schets die in het achtste boek aan de kerkgeschiedenis voorafgaat.

Met de oneindige verschillen en twisten van de tijdrekenaars heb ik mij niet willen inlaten. Ik ben ermee tevreden het meest aanvaarde gevoelen te volgen.

In deze uitgave is een schets van de *zedelijke godgeleerdheid*²¹ toegevoegd, tot vervollediging van de godgeleerde systematische samenvatting. Deze schets gaat over de christelijke deugden zondermeer. Bij elke deugd heb ik haar natuur, kentekenen, goede dingen en hulpmiddelen gevoegd, in een zo kernachtig mogelijke stijl, zodat hiervoor een aandachtige lezer vereist is.

Ik heb de leermethode van de vermaarde Amesius gevolgd, in zijn *Merg van de godgeleerdheid* en *Gewetensgevallen*. Deze leek mij zo gepast en gemakkelijk, dat ik geen andere daarvoor in de plaats heb willen of hoeven stellen.

Weliswaar heb ik eerst een voornemen gehad om in deze dingen uitvoeriger te zijn, wat blijkt uit drie disputen die alleen over de geloofsgehoorzaamheid gehouden zijn. Daarna, omdat ik mijn leeftijd wantrouwde en daardoor naar een ander uiterste doorgeslagen ben, ben ik te beknopt geweest, zodat ik die drie disputen in enkele regels samengevat heb. Uiteindelijk ben ik in het vervolg op een middenweg terechtgekomen, opdat mijn schets niet al te dor en te mager zou zijn, noch de lezer maar weinig zou helpen.

Ook heb ik er een schets van de *ascetische godgeleerdheid*²² aan toegevoegd. Deze gaat over de deugden in alle omstandigheden van het leven, ofwel over de oefeningen van de godzaligheid, in vier boeken. Ze zouden stuk voor stuk in meer hoofdpunten (die nu tot één zijn samengevat) voorgesteld zijn, wanneer mij niet de vrees voor een te grote langdradigheid weerhouden had. U zult echter wel de meeste en de beste dingen vinden, die zonder moeite tot meer dingen uitgebreid kunnen worden, als de zaak het vereist.

Ik heb hier een weg moeten inslaan die door de protestanten niet veel betreden is, omdat ik gedurig met de vijanden van de waarheid in het strijdperk heb moeten treden. De Britten hebben her en der meer gedaan, en ik raad u zeker aan om hen te vergelijken.

Ten opzichte van de zedelijke en ook de ascetische zaken had ik uitvoeriger moeten zijn. Echter, dit wordt mij wegens mijn bijna zeventigjarige leeftijd niet vergund en deze uitgave mag niet te lang vertraagd worden. Daarom wens ik niets meer dan dat geleerde mannen, die onze tijd in zo'n grote menigte voortbrengt, hun levensgeesten die zij nu in minder noodzakelijke en onnuttige dingen uitputten, tot deze meer praktische dingen zullen besteden. Zij zullen zoveel moeite en ook nuttigheid ondervinden, dat zij zich hieruit geen mindere lof en roem

21 In deze heruitgave wordt dit 'De geloofsgehoorzaamheid' genoemd.

22 In deze heruitgave wordt dit 'De praktijk der godzaligheid' genoemd.

kunnen beloven dan uit hun huidige ijdele en onnuttige geschriften, met daarbij een veel grotere bevordering van Gods heerlijkheid en de opbouw en stichting van de kerk.

Dan nog de registers. Het register van de Schriftplaatsen heb ik geheel en al overgelaten aan de getrouwheid van de zeer geachte en zeer geleerde jongeman Guilielmus Mullerus, die binnenkort tot kandidaat van de heilige kerkelijke bediening bevorderd zal worden. Hij heeft de teksten in het register uit een grote menigte Schriftplaatsen uitgezocht. De andere registers heb ik zelf opgemaakt, met zijn hulp en dienst.

Tot slot, opdat u de nuttigheid van ons werk ook in uw preken zult hebben, vermaan ik dit ene: dat u nauwkeurig let op de hoofdinhoud van uw tekst en dat u dan in ons werk, door middel van de hoofdpunten, die dingen vergelijkt die voor uw zaak de meest gepaste zullen zijn. Doe dit met zoveel inspanning van de krachten van uw verstand, dat u de betekenis en de krachtadigheid van de Schriftplaatsen zult begrijpen, zowel tot uitweiding als tot bewijs, zoveel genoeg is.

Nu ik dit kort vooraf gezegd heb, verwijs ik u naar het werk zelf.

EERSTE BOEK

van de

Theoretisch-praktische godgeleerdheid

Wat men vooraf van de godgeleerdheid moet weten

HOOFDSTUK 1

DE NATUUR VAN DE GODGELEERDHEID

1 Timótheüs 6:2-4

Leer en vermaan deze dingen. Indien iemand een andere leer leert, en niet overeenkomt met de gezonde woorden van onzen Heere Jezus Christus, en met de leer die naar de godzaligheid is, die is opgeblazen en weet niets ...

1. § 1. Het eerste wat vooraf gekend moet worden: de natuur van de godgeleerdheid

De theoretisch-praktische godgeleerdheid zullen wij, naar de aard en natuur van allerlei leringen, in twee stukken verdelen:

- De dingen die vooraf gekend moeten worden.
- Het systeem zelf.

De vooraf te kennen zaken stellen ons in boek 1 drie stukken voor: de natuur, de regel en de verdeling van de godgeleerdheid. De natuur van iedere zaak wordt ons nergens anders duidelijker door openbaar dan door een nauwkeurige definitie, die de gedefinieerde zaak vooronderstelt. In dit hoofdstuk vindt u eerst een voorafgaande inleiding over de methode om de godgeleerdheid te onderwijzen. Daarna zullen wij de gedefinieerde zaak, namelijk de christelijke theoretisch-praktische godgeleerdheid, en haar definitie beschouwen. Haar definitie is: *Een leer om voor God te leven door Christus*. Tot een grondslag van alles zullen wij de bovenstaande tekst uit 1 Timótheüs 6:2-4 leggen.

HET VERKLARENDE DEEL

1. § 2. De exegese van de tekst

De apostel wil zijn brief eindigen en geeft in deze tekst aan Timótheüs een zeer ernstige vermaning en waarschuwing aangaande de ware en de valse godgeleerdheid. Hij moet op de eerstgenoemde aandringen, maar van de laatstgenoemde wegvluchten.

Hierin vinden we de volgende dingen:

A. Een *vermaning om het goede na te jagen*, in deze woorden: ταῦτα δίδασκε καὶ παρακάλει, 'leer en vermaan deze dingen'.

1. Wij vinden hier het *onderwerp* van de vermaning: ταῦτα, 'die' of 'deze dingen', te weten: '... die ik geleerd heb, niet alleen in de onmiddellijk hieraan voorafgaande woorden, maar ook door deze hele brief heen, ja, ook gedurende de hele loop van mijn bediening. Steeds heb ik, zowel met mijn levende stem als in geschrifte, de hele heilige godgeleerdheid verklaard' (vgl. Hand. 20:27). Hier wordt aan Timótheüs de hele christelijke godgeleerdheid aanbevolen. Dit geeft niet alleen de tegenstelling in het volgende vers: εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, 'indien iemand een andere leer leert', maar ook de parallelle Schriftplaats 2 Timothéüs 1:13 te kennen.

2. Wij vinden hier een *dubbele plicht* van de vermaning, die omtrent de godgeleerdheid waargenomen moest worden. Timótheüs moest de godgeleerdheid:

a. Leren. δίδασκε, 'leer', dat is: hij moest het verstand onderwijzen. Enerzijds door het uitleggen van de ware leerstukken, anderzijds door het weerleggen van de onware leerstukken.

b. Vermanen. παρακάλει, 'vermaan', 'wek op'. Dit moest hij doen door het gemoed en de wil te bewegen en gaande te maken, om datgene wat het verstand begrepen heeft, over te brengen tot de praktijk. De praktijk is het voornaamste doel en het hoogste toppunt van de godgeleerdheid. Want het grondwoord παραλεῖν betekent 'iemand roepen' of 'toeroepen', namelijk tot een plicht. Ik roep een ander vooral om:

- Wanneer ik vadsig en slaperig ben, mij op te wekken.
- Wanneer ik traag ben, mij aan te zetten en met vriendelijke woorden te leiden.
- Wanneer ik bedroefd ben, mij te vertroosten; enzovoort.

Daarom betekent dit woord heel vaak 'vermanen', 'vragen', ' vertroosten'. Iemand die al deze dingen doet, is een παράκληθος, 'vermaner', ' vertrooster' (Joh. 14:16). Zie Johannes Tarnovius, *Exercitationes Biblicae* (Bijbelse oefeningen). Dit alles behoort tot de praktijk.

Hier moet echter ook opgemerkt worden dat de apostel deze dubbele plicht betracht wil hebben omtrent een en hetzelfde voorwerp, dat in het meervoud staat: ταῦτα, 'die' of 'deze dingen'. Hiermee geeft hij te kennen dat theorie en praktijk in het geheel van de godgeleerdheid samengevoegd moeten worden, zodat deze twee zaken, als twee *wezenlijke* delen,* de godgeleerdheid uitmaken. Maar ze moeten ook samengevoegd worden in alle afzonderlijke *integrale* delen* van de godgeleerdheid, zodat ieder artikel ervan zijn theorie én zijn praktijk heeft.

B. Een *vermaning om het kwade te ontvulchten*, namelijk de valse leraars en hun leer.

Hierbij tekent de apostel drie zaken aan:

1. De *valse leer*. Daarvan noemt hij vooral vier kenmerken, waardoor ze van de ware leer onderscheiden wordt:

a. Zij leren anders. In het Grieks staat: ἐτεροδιδασκαλεῖ. Ze leren óf 'iets anders', óf 'op een andere wijze' dan hijzelf met de andere apostelen geleerd had. Dat wil zeggen: wat in strijd is met de profeten en de apostelen (Ef. 2:20; Gal. 1:8,9; Jes. 8:20; Gal. 6:16).

b. Zij blijven niet in die dingen. In het Grieks staat: μὴ προσέρχεται. Dit woord wordt in de Vulgaat vertaald als 'niet berust'; namelijk óf door erbij te doen, óf door eraf te doen. De valse leraars verachten dus Gods waarschuwing (Deut. 4:1,2; 12:31; Openb. 22:18,19).

c. Zij leren niet de gezonde woorden van Christus, ofwel aangaande Christus. Dit gebeurt door een van tweeën:

(1) Ze leren Christus, 'de Kracht Gods en de Wijsheid Gods' (1 Kor. 1:24) in het geheel niet.

(2) Áls ze Hem leren, doen ze dat echter niet gezond en rechtzinnig, maar ze dragen het Woord te koop (2 Kor. 2:17), hetzij aangaande de Persoon, hetzij aangaande de ambten, hetzij aangaande de weldaden van Christus.

d. Zij leren geen *leer die naar de godzaligheid is*. Met deze woorden geeft de apostel bij wijze van tegenstelling een nauwkeurige definitie van de ware godgeleerdheid.

(1) Het algemene begrip* van de godgeleerdheid is 'een leer', omdat ze door toepassing *onderwezen*, dat is: ons door anderen geleerd moet worden (Joh. 6:45). Niet alleen alle andere wetenschap, maar ook zelfs de natuurlijke godgeleerdheid wordt veeleer *zelf geleerd*. Maar deze, zeg ik, moet ons door anderen geleerd worden, niet alleen door mensen, maar ook door God Zelf. En dat niet alleen uitwendig door het Woord, maar ook inwendig door de Geest. Hierom wordt dus van ons gezegd dat wij לִמּוּדֵי יְהוָה (limudēy Jehovāh), 'van den HEERE geleerd zijn' (Jes. 54:13).

(2) Het onderscheidende begrip* ligt in de woorden κατ' εὐσέβειαν, 'naar de godzaligheid'. Alsof men zei: 'Een leer om op de rechte wijze te dienen en te eren', namelijk God. Dit wordt elders op synonieme wijze uitgedrukt door 'Gode leven' door Christus (Rom. 6:11). Vandaar dat de godgeleerdheid een 'woord des levens' genoemd wordt (Hand. 5:20). Hieruit vloeit dus voort dat de christelijke godgeleerdheid het allerbeste gedefinieerd wordt als: *Een leer om voor God te leven door Christus*. Maar hierover elders meer.

2. De apostel tekent hier ook de *valse leraars*. Hij zegt: 'Die is opgeblazen en weet niets ...'

3. De *vruchten en uitwerkingen* van beide, namelijk van de valse leer en van de valse leraars. Hij zegt: 'Uit die komt nijd, twist ...' Maar het is hier de plaats niet om daarover te spreken.

EERSTE LEERSTUK DE METHODE VAN DE GODGELEERDHEID

HET LEERSTELLIGE DEEL

1. § 3. De godgeleerdheid moet in een bepaalde orde geleerd worden

Uit wat gezegd is, vloeit dit vooraf voort: *De godgeleerdheid moet geleerd worden in een bepaalde orde, en wel in een zodanige methode waardoor theorie en praktijk altijd onafscheidelijk samengaan. Ze moeten zo samengaan dat de theorie voorafgaat en de praktijk volgt, en dit in al haar afzonderlijke delen.*

Dit wordt bewezen uit de Schrift

1. De apostel beveelt Timótheüs dat hij alle hoofdzaken van de godgeleerdheid tegelijk leren én vermanen zal, en wel zo, dat hij eerst moest leren en daarna vermanen.
2. Hierom lezen wij in 2 Samuël 23:5 van een 'verbond, ... dat in alles welgeordeneerd is', בְּרִית עֲרוּכָה בְּכָל (v^eriyt 'arukāh vakōl). Het wordt niet alleen zo genoemd omdat het genadeverbond zelf εὐτακτότατον, 'in alles welgeordeneerd en bewaard is'; maar ook omdat de gedenkschriften van het genadeverbond, waarin de godgeleerdheid begrepen ligt, in de meest geschikte en bekwame orde beschreven zijn.
3. Daarom noemt de apostel een beproefde arbeider ὀρθοτομοῦντα τὴν λόγον τῆς ἀληθείας, iemand 'die het Woord der waarheid recht snijdt' (2 Tim. 2:15). Maar wat niet recht samengevoegd en samengesteld is, kan ook niet recht gesneden worden.
4. De godsdienst die de godgeleerdheid leert, wordt λογικός, 'een redelijke godsdienst', genoemd (Rom. 12:1), omdat zij naar de regels van de rechte rede* geordend is.
5. Tot argument hiervoor dienen ook:
 - Niet alleen zoveel en zulke voortreffelijke afzonderlijke voorbeelden van een ordelijke leermethode, die overal in de Heilige Schrift voorkomen. Want als u ziet op wat men moet doen, dan hebt u de tien geboden, die in een wonderbare methode uitmunten. Als u ziet op wat men moet bidden en verzoeken, dan hebt u het Gebed des Heeren. Als u ziet op wat men moet geloven, dan hebt u als het ware een zeer fraaie Catechismus (Hebr. 6:1,2).
 - Maar ook het samenhangende geheel van de godgeleerdheid in bijna alle brieven van Paulus.
6. Laat ik er de hele Bijbel aan toevoegen, opdat u niet twijfelt dat het verbond 'in alles welgeordeneerd is'.
7. Omdat de afzonderlijke hoofdzaken van de godgeleerdheid door het geheel van de Heilige Schrift verspreid zijn, is het noodzakelijk dat ze bijeengebracht en in een gepaste leermethode geschikt worden.
8. Hierom werd al direct vanaf de eerste opkomst van de christelijke kerk, toen

er ketterijen in de leer begonnen in te sluipen, een begin gemaakt om de christelijke godgeleerdheid in leersystemen en in een geschikte methode samen te brengen.

Dit blijkt uit de zeer voortreffelijke Geloofsbelijdenissen, zoals de Apostolische Geloofsbelijdenis, de Geloofsbelijdenis van Nicéa, van Éfeze en van Chalcedon.

Het blijkt ook uit de persoonlijke geschriften van de eerste kerkvaders, bijvoorbeeld:

- De acht boeken van Clemens, die Στρωμάτα (De vlechtwerken) worden genoemd.
- De vier boeken van Origenes over De oorsprongen en beginselen (περὶ ἄρχων).
- De zeven boeken van Lactantius over De Goddelijke onderwijzingen (*Divinae institutiones*).
- De vijf boeken van Gregorius van Nazianze over De godgeleerdheid (*Orationes* 27-31; τῆς θεολογίας λόγοι).¹
- De boeken van Augustinus over Het christelijke onderricht (*De doctrina Christiana*), en zijn Handboekje voor Laurentius over geloof, hoop en liefde (*Enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate*).
- De Verklaring van de apostolische geloofsbelijdenis (*Commentarius in Symbolum Apostolorum*) van Rufinus.
- Het Kort begrip der Goddelijke leerstukken (*Epitome divinorum dogmatum*) van Theodoretus.
- Het boekje met Uitspraken (*Liber Sententiarum*) van Prosper.
- De vier boeken van Johannes van Damascus over Het rechtzinnige geloof (*De orthodoxa fide*).²
- De vier boeken met Uitspraken (*Libri IV Sententiarum*) van Lombardus.
- Wat Magnus, Thomas van Aquino, Duns Scotus, Bonaventura en anderen ter verklaring geschreven hebben.
- De Verhandeling over de godgeleerdheid (*Summa theologiae*) van Thomas van Aquino.

Het blijkt eveneens bij de godgeleerden die uit het pausdom zijn uitgegaan, Zwingli, Luther, Melanchthon, Calvin, Bullinger, Musculus, Aretius, Vermigli, Ursinus, Zanchius en duizend anderen. Zij hebben zich allemaal uiterst ingespannen om de hoofdzaken van de godgeleerdheid in een ordelijk systeem bijeen te brengen.

1. § 4. Dit wordt bevestigd met redenen

Maar behalve de Schrift vereisen ook de volgende theologische hoofdzaken een leermethode:

1 De vijf theologische redes, die in 380 te Constantinopel ter verdediging van de leer aangaande de Drie-eenheid werden gehouden.

2 Uit zijn werk Πηγὴ γνώσεως (Bron van kennis). Het derde deel daarvan heet *Ikdoxis akribes tes orthodoxou pisteos* (Nauwkeurige uiteenzetting van het rechtzinnige geloof).

1. De natuur van God. Hij Die al Zijn werken in een allergeschiktste orde volbracht heeft en nog volbrengt, 'is geen God van verwarring'. Daarom wil Hij ook dat 'alle dingen eerlijk en met orde geschieden' (1 Kor. 14:33,40). Ja, daartoe heeft Hij de redelijke schepselen de principes van een geschikte methode bijgebracht, opdat:

- Hij Zich zou betonen als de Veroorzaker van alle geschikte orde.
- Hij niet alleen in het algemeen, maar ook vooral in zaken van zo'n groot gewicht als ongetwijfeld de godgeleerde zaken zijn, ons een welgeschikte orde ter onderhouding en waarneming zou voorschrijven.

Met dit doel heeft Hij ook Zijn Schriften wel in een willekeurige, maar toch in een vaste en logische orde aan Zijn boekschrijvers ter beschrijving geïnspireerd en ingegeven. Dit blijkt meer dan zonneklaar uit de logische analyse die geleerde mannen over het Oude en Nieuwe Testament opgesteld hebben.

2. De natuur van de godgeleerdheid zelf. Zij omvat verscheidene leerstukken, die elkaar gelijkvormig zijn, aan elkaar ondergeschikt zijn en op een en hetzelfde doelen, en die door het geheel van de Schrift verspreid zijn. Daarom vereist de godgeleerdheid buiten twijfel dat die leerstukken samengebracht en op een gepaste wijze onderling aan elkaar verbonden worden. Hierin bestaat een welgeschikte leermethode.

3. De uitnemende nuttigheden van de leermethode zelf. Als deze aan enige wetenschap toekomen, dan toch tenminste aan de wetenschap die de voortreffelijkste van alle is. Want wat is en doet een leermethode? Ze geeft de zaken die geleerd moeten worden helderheid, duidelijkheid en verstaanbaarheid. Door de kennis van de opeenvolgende zaken maakt ze het voor het geheugen gemakkelijk om het te onthouden. Ze bindt immers de materie als met een ketting samen, waardoor men, als er misschien iets weggevallen is, het gemakkelijk kan terugtrekken. Ook geeft ze aan de materie glans en sierlijkheid, want volgens Philo Judaeus is zonder een gepaste methode 'de kennis zonder kennis'. Zou u met enig gegrond recht deze nuttigheden van godgeleerde zaken kunnen ontkennen?

1. § 5. Welke leermethode er gebruikt moet worden

U zult vragen: volgens welke leermethode kan de godgeleerdheid dan het beste geleerd worden?

De leermethode is niets anders dan een gepaste onderlinge schikking van verscheidene zaken, volgens de afhankelijkheid die ze hebben, zowel met betrekking op zichzelf onderling, in hun samenbestaan,* als met betrekking op ons, in het verstaan en begrijpen ervan. Het is ten minste noodzakelijk dat de leermethode van de godgeleerdheid:

- Niet alleen overeenkomt met de zaken die geleerd zullen worden, waardoor men, bijvoorbeeld, de algemene dingen aan de bijzondere dingen en de eenvoudige* dingen aan de samengestelde dingen vooraf laat gaan.
- Maar tegelijk ook geschikt moet zijn voor de vatbaarheid en tot nut van degenen die geleerd worden.

Met dit doel volgen verschillenden ook een verschillende leermethode, die wij nu niet zullen onderzoeken. Uit alle leermethoden behaagt die ons het allermeest, die de apostel in de tekst, 1 Timótheüs 6:2-4, Timótheüs aanprijst. Hij wil dat de zaken van de godgeleerdheid eerst geleerd en onderwezen worden, en dat men daarna zal vermanen, opdat zo de praktijk gedurig met de theorie gepaard zal gaan. Maar ook gebruikt hij deze leermethode steeds zelf in al zijn brieven, met name de brieven die hij aan de Romeinen, de Efeziërs en de Hebreeënen geschreven heeft.

Ik zeg: dit is een leermethode waardoor de praktijk op de theorie gegrondvest wordt:

- Niet alleen in het geheel van de godgeleerdheid, zodat aan de dingen die geloofd moeten worden in het bijzonder de eerste plaats, en aan de dingen die betracht moeten worden in het bijzonder de tweede plaats overgelaten wordt.
- Maar ook in de bijzondere delen en leden van de godgeleerdheid, zodat door een gedurige vergelijking en overeenstemming de praktijk met de theorie hand in hand samengaat.

Ik zal met onderscheid en stuk voor stuk zeggen wat ik hierover wens te zeggen, en ik zal deze werkwijze met Gods hulp naar mijn vermogen volgen. Ik wens dat de hoofdzaken van de godgeleerdheid:

1. Op stellige* wijze uit de Schrift bewezen, met redenen bekrachtigd en stuk voor stuk verklaard worden. Dit dient tot een vast fundament van het hele gebouw.
2. Op weerleggende wijze verdedigd worden tegen de listen en bedriegerijen van de tegensprekers. Zonder dit bestaat het gelegde fundament niet voldoende op zichzelf, en wordt het ook niet genoeg geworteld in het hart en gemoed van degenen die de Goddelijke zaken leren.
3. Op praktische wijze worden toegepast. Zonder dit zullen de eerste punten geheel en al nutteloos zijn. Want evenals de praktijk zonder de theorie niets is, zo is de theorie zonder de praktijk ijdel, vruchteloos en tevergeefs. Daarom voegt de Heiland deze beide stukken heel wijs samen, wanneer Hij zegt: 'Indien gij deze dingen weet, zalig zijt gij zo gij dezelve doet' (Joh. 13:17).

HET WEERLEGGENDE DEEL

1. § 6. Moet de godgeleerdheid volgens een vaste leermethode onderwezen worden?

De vraag is: moet de godgeleerdheid volgens een vaste leermethode geleerd worden?

Enerzijds zijn de scholastici, volgens de aard van hun filosofische theologie, al te wanhopig verliefd op de filosofische leermethode van Aristoteles, zowel ten opzichte van het analytische* en het synthetische.

Anderzijds oordelen de wederdopers, de geestdrijvers en de fanatici uit onkunde en haat tegen de filosofie, dat elke leermethode uit het theologische uitgebannen moet worden.

Bij hen heeft zich mogelijk deze of gene van de gereformeerde godgeleerden gevoegd, die aan hun hypothesen* verslaafd is.

De gereformeerden eisen een leermethode, tegen de wederdopers en de geestdrijvers, echter niet bepaald een filosofische, maar een natuurlijke leermethode. Dat wil zeggen: een leermethode die met de godgeleerde zaken overeenkomt en die dient tot hulp van het oordeel en tot versterking van het geheugen, al is ze voor de rest willekeurig. Zo'n leermethode hebben wij al eerder aangewezen (zie § 3-5), en hierin worden wij bevestigd door de bestendige praktijk van de door Gods Geest gedreven schrijvers. Naargelang de zaken hun voorkwamen, hebben zij verschillende leermethoden gebruikt.

Tegenwerping 1. De godgeleerdheid gaat het begrip van de rede, en dus ook de logische leermethode te boven.

Antwoord. Zij gaat wel de bevatting van de bedorven rede te boven, maar niet van de rede die door Woord en Geest verlicht is, die op geestelijke wijze beoordeelt en onderscheid maakt, en die daarom de geestelijke dingen ook ordelijk schikt (1 Kor. 2:10,12,13,15).

Tegenwerping 2. De godgeleerdheid is boven alle wetenschappen, en dus ook boven de wetten van een leermethode.

Antwoord. Laat ze alle natuurlijke wetenschappen te boven gaan, maar is ze daarom ook boven alle orde? Ja, sluit ze die uit?

Tegenwerping 3. Een leermethode en de scherpzinnigheid van de logica* benadeelt de eenvoudigheid* van de godgeleerdheid.

Antwoord.

1. Dit stoot wel de overmaat van de pausgezinde scholastici omver, maar niet de leermethode die voor de godgeleerde zaken natuurlijk is.

2. Het is bovendien onjuist, want een orde verandert de geordende zaak niet, en ze onttrekt daaraan ook niets van haar volmaaktheid. En als ze al iets aan de godgeleerdheid onttrekt, gebeurt dit niet door de schuld van de leermethode, maar door de onkunde en onervarenheid van degene die de leermethode opmaakt. Hij draait en verdraait de godgeleerdheid naar zijn verdorven regels, en past de leermethode niet verstandig en voorzichtig aan de godgeleerdheid aan.

HET PRAKTISCHE DEEL

1. § 7. Eerste gebruik: tot bestraffing

Nu gaan we over tot de praktijk. Hier zijn het spoor bijster:

1. Zij die de godgeleerde zaken op de spreek- of de preekstoel zonder enige orde behandelen.
2. Zij die de leermethode, als ze er een hebben, opzettelijk verbergen en daardoor doen alsof zij er geen hadden.
3. Zij die wel enige orde tevoorschijn brengen, maar:
 - Een orde die niet met de zaken overeenkomt.
 - Een orde die, als ze met de zaken overeenkomt, echter niet is afgestemd op de toestand van de leerling.
 - Een orde die, als ze daarop afgestemd is, echter alleen maar is afgestemd op zijn verstand tot beschouwing; maar niet op zijn wil en aandoening* tot betrachting.

Zulke mensen:

- Maken zich schuldig aan wanorde en verwarring, die bij God gehaat is (1 Kor. 14:33,40).
- Benemen de godgeleerde onderwijzingen alle aangenaamheid en glans.
- Maken dat zij voor hun toehoorders nutteloos zijn, wanneer ze het verstand en het geheugen door en met hun wanorde belemmeren.

1. § 8. Tweede gebruik: tot vermaning

De Timótheÿssen, dat wil zeggen: de leraars en predikers, doen beter als zij op de vermaning van Paulus een leermethode volgen, waardoor zij de hoofdzaken van de godsdienst leren en tevens ook vermanen; en wel zo, dat zij eerst leren en daarna vermanen.

Beweegredenen om een goede leermethode te volgen

Zo doen de leraars en predikers het volgende:

1. Zij betonen dat ze kinderen Gods zijn, omdat ze navolgers zijn van Hem Die een God van orde is, en niet van verwarring. Daarentegen betonen de tegenstanders dat ze handlangers van de satan zijn, die een veroorzaker en voorstander is van verwarring.
2. Zij betonen ook dat ze 'beproefde arbeiders' zijn, 'die niet beschaamd worden', omdat ze in staat zijn 'het Woord der waarheid recht te snijden', ὀρθοτομεῖν (2 Tim. 2:15).
3. Zij maken door de schoonheid en sierlijkheid van de leermethode de Goddelijke leer aangenaam bij hun toehoorders. Philo Judaeus zegt in zijn verhandeling: 'De arbeid is niet van en uit zichzelf goed, maar wanneer hij volgens de kunst opgesierd is. Daarom brengt het slechtere nadeel toe aan het betere.'
4. Ja, zij zullen de Goddelijke leer niet alleen aangenaam en welgevallig, maar ook nuttig en vruchtbaar maken. Want zij zullen, door de nauwkeurigheid van de leermethode, het verstand en begrip van hun toehoorders behulpzaam

zijn, hun geheugen sterken, hun ijver, lust en genegenheid ontsteken, enzovoort. Want 'het onderzoek van de waarheid verdient een grote plaats, die niet verstoken blijft van de gehoopte en gewenste vrucht, als het verstand langs de juiste lijnen kennis tracht na te streven', volgens Fulgentius in *Mythologiae* (Mythologieën), boek 1, hoofdstuk 3.

De manier om een leermethode te volgen

Om de leermethode des te beter te volgen, raad ik drie dingen aan die waargenomen moeten worden. De leermethode moet overeenkomen met:

- a. De zaak die te behandelen is.
- b. De bevassing van de toehoorders.

Men moet met beginnelingen anders handelen dan met meer gevorderden:

- Bij de beginnelingen moet men een catechetische methode volgen.
- Bij de meer gevorderden moet men een systematische methode volgen. De systematische methode is deels stellerwijs* door definities, verdelingen, stelregels en argumenten: deels ontkennerwijs* door een bondige weerlegging van de tegenwerpingen.

Met volwassenen moet men volgens een exegetische en tekstverklarende methode handelen, waardoor de catechetische en systematische dingen tot ontdekking van de zin en mening der Schrift toegepast worden.

En met volwassen beginnelingen moet men ook weer anders handelen, volgens een catechetische methode.

- c. De nuttigheid en de godsvrucht, waardoor alles tot de praktijk overgebracht zal worden en daarin ook zal eindigen (2 Tim. 3:16).

TWEDE LEERSTUK DE GEDEFINIEERDE ZAAK VAN DE GODGELEERDHEID

HET LEERSTELLIGE DEEL

1. § 9. De christelijke godgeleerdheid moet alleen als theoretisch-praktisch aangedrongen worden

Volgens deze leermethode zullen wij eerst de natuur en de aard van de godgeleerdheid onderzoeken, door een nauwkeurige definitie daarvan.

Men moet echter haar gedefinieerde zaak zelf vooraf laten gaan: *De christelijke godgeleerdheid, die theoretisch-praktisch is en alleen bij de christenen geleerd moet worden*. Want de apostel beveelt dat Timótheüs ταῦτα, 'die' of 'deze dingen' zou leren, namelijk die hij zelf samen met Christus en de profeten en apostelen geleerd had. Dit is de christelijke godgeleerdheid, die geleerd en tevens ook vermaand kan worden, als een leer κατ'εὐσέβειαν, 'naar de godzaligheid', dat is: een theoretisch-praktische leer. Ook verbiedt hij ἐτεροδιδασκαλεῖν, 'een andere leer te leren'.

1. § 10. Dit wordt bewezen uit de Schrift

Hierop dringt de Schrift overal aan. Zij prijst aan om naar 'deze regel' te wandelen (Gal. 6:16). Zij verbiedt 'een ander Evangelie' (Gal. 1:6-9). Zij scherpt in dat men daarvan niet moet afwijken, noch ter rechter- noch ter linkerhand, hetzij met daarbij te doen, hetzij met daarvan af te doen (Deut. 4:1,2; 12:32; Openb. 22:18,19; 2 Tim. 1:13). Zij scherpt in dat anders God 'tevergeefs geëerd' wordt (Matth. 15:9) en dat men op geen andere wijze de 'dageraad' van genade kan verkrijgen (Jes. 8:20).

1. § 11. Dit wordt bevestigd met redenen

Hiervoor zijn deze redenen:

1. De christenen wordt met recht alleen maar de godgeleerdheid bijgebracht van Degene Die alleen het Hoofd is van Zijn gemeente (Ef. 1:22,23). Hij heeft haar afgebracht uit de hemel, uit 'de schoot des Vaders' (Joh. 1:18). Hij kent en weet volmaakt de wijze waarop men God moet dienen (Joh. 1:8). Hij heeft de macht van het eeuwige leven (Openb. 1:18), en dit eeuwige leven zoekt men door de godgeleerdheid.
2. Een andere godgeleerdheid of een andere manier van godsdienst dan die van Christus (hoedanig die dan ook moge zijn), wordt door de christenen niet gehoord en niet erkend (Joh. 10:5,8-12). In het bijzonder niet de leer van de rede, die blind is (1 Kor. 2:14), of van mensen (Matth. 23:8; 1 Kor. 3:5-7), die allen leugenaars zijn (Rom. 3:4).
3. Alleen de godgeleerdheid van Hém moet aangedrongen worden, in Wiens Naam alleen de christenen gedoopt worden (1 Kor. 1:13) en naar Wie zij 'christenen' genoemd worden (Hand. 11:26). Zijn kerk en godsdienst is 'de sekte der Nazarénen' (Hand. 24:5) en bijgevolg is Hij alleen de van-Zichzelf-geloofwaardige en onfeilbare Leermeester van de christenen (Matth. 23:7,8).

1. § 12. Er is een godgeleerdheid

Er is een godgeleerdheid.

1. Daarvoor pleit niet alleen de algemene overeenstemming van alle volken (Rom. 2:15).
2. Maar ook leert de natuur zelf dat er een God is en dat Die verheerlijkt moet worden (Ps. 19:2; Rom. 1:19-21); en ook dat Hij 'een Beloner is dergenen die Hem zoeken' (Hebr. 11:6). De manier van Zijn dienst wijzen wij in en door de godgeleerdheid aan.
3. De natuur leert dat de ziel onsterfelijk is, brandend in een onsterfelijke begeerte naar een altijddurende gelukzaligheid, die verzadigd kan worden. Er wordt geloofd dat de godgeleerdheid de weg daartoe opent.
4. De natuur leert dat het redelijke schepsel, door God geschapen, zich naar God uitstrekt om door God alleen verzadigd te worden. Daar leidt de godgeleerdheid het schepsel heen. De godgeleerdheid is bij ons niets anders dan een leerrede over God, over de dienst van God, over de onsterfelijke gelukzaligheid van de onsterfelijke ziel, en over de wijze om tot de gemeenschap van God te komen en voor Hem te leven.

1. § 13. De naam 'godgeleerdheid'

Wat de oorsprong van het woord 'godgeleerdheid' aangaat, die is men ongetwijfeld aan de heidenen verschuldigd. Want bij de heidenen wordt van Pherecydes, die in de tijd van Cyrus II geleefd heeft, gezegd dat hij de eerste geweest is die de godgeleerde zaken behandeld heeft. Na hem zijn Pythagoras, zijn leerling, en diens volgelingen gekomen, die Pherecydes bij uitnemendheid een 'godgeleerde' genoemd hebben (zie Plinius in *Historia Naturalis* [Wereldencyclopedie], boek 7, hoofdstuk 5; Laërtius in *Vita Pherecydis* [Het leven van Pherecydes]). Anderen voeren de oorsprong van deze naam terug op Musaeus, de zoon van Eumolpus, die de platonisten met nadruk een 'godgeleerde' genoemd hebben. Ook getuigt Philostratus in *Heroïcis* (Helden) van Homerus dat hij Orpheus zelf in veel stukken die tot de godgeleerdheid behoren, overtroffen heeft. Deze heidenen noemden degenen die over God redeneerden en handelden, θεολόγους, 'godgeleerden'; de dingen die zij verhandelden, noemden zij θεολογούμενα, 'godgeleerde zaken'; en hun wetenschap noemden zij θεολογίαν, 'godgeleerdheid'.

Deze godgeleerden zijn dichters geweest, volgens het getuigenis van Aristoteles (*Metaphysica* [Metafysica], boek 3) en van Clemens (*Stromata* [Mengelstoffen], boek 3). Zij schreven meestal op een symbolische, geheimzinnige ofwel verborgen wijze over de afkomst en geboorte van hun goden. Zij meenden immers dat hun goden geboren waren.

Hoe het ook zij, het woord is 'onschriftuurlijk': het wordt in de Heilige Schrift niet woordelijk en ook niet op een analoge* manier gevonden. Het is onzeker wanneer dit woord het christelijke burgerrecht verkregen heeft. Het staat wel in het opschrift van de Openbaring, maar men twijfelt of dat opschrift canonic gezag heeft. Bovendien wordt die titel ook om een andere reden en in een andere zin aan Johannes gegeven, namelijk omdat hij ἐμαρτύρησεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, 'het Woord Gods betuigt heeft', ofwel: de Godheid van Christus (Openb. 1:2). Pseudo-Dionysius was zo vertrouwd met het gebruik van dit woord, alsof het in zijn tijd heel gewoon was. Maar dat deze schrijver erg snoefde, stemmen bijna allen toe. Bij Origenes komt dit woord het eerst voor. Maar omdat dit woord 'onschriftuurlijk' is, moet het niet direct uit de christelijke zaak uitgeworpen worden, zoals het sommigen behaagt te doen, want:

- Het heeft zijn betekenis krachtig genoeg getoond, en is al vanaf het eerste begin van het christendom in gebruik geweest.
- Vooral, de synonieme naam *theologos*, 'godgeleerde', wordt aan Johannes in het opschrift van de Openbaring gegeven, ongetwijfeld ontleend aan *theologia*, 'godgeleerdheid'.
- De woorden waaruit het samengesteld is, Θεός, 'God', en λόγος, 'een rede', of λόγια, 'woorden', komen ook gezamenlijk in de Heilige Schrift voor.

De godgeleerdheid wordt zo genoemd, omdat ze niet alleen een leerrede over God is, maar ook van God voortgekomen is (2 Petr. 1:20). Vergelijk John Owen, *De natura, ortu, progressu et studio verae Theologiae* (De natuur, oorsprong, voortgang en studie van de ware theologie), boek 1, hoofdstuk 1.

1. § 14. Synoniemen van 'godgeleerdheid'

De synoniemen voor 'godgeleerdheid' zijn:

- In het Hebreeuws: חִכְמַת אֱלֹהִים (hokmat 'Elōhiym), 'wijsheid van God'; הַיְדִיעַת הַתּוֹרָה (hayediy'at hatōrayiyt), 'wetenschap der wet'; תַּלְמִיד תּוֹרָה (talmiyd tōrāh), 'oefening der wet'.
- Bij de kerkvaders: θεοσοφία, 'wijsheid van God', θεοσεβεία, 'eerbiediging van God', soms ook θεωρογία, 'betrachting van God' of 'omtrent God'.
- In de Schriften van het Oude Testament: עֲבֹדָה ('^avōdāh), 'dienst', 'eer', namelijk van God (Ex. 12:26).
- In de Schriften van het Nieuwe Testament: λόγια τοῦ Θεοῦ, 'de woorden Gods' (Rom. 3:2; 1 Petr. 4:11; Hebr. 5:12); εὐσεβεία, 'godzaligheid' (1 Tim. 3:16); 'het voorbeeld der gezonde woorden' (2 Tim. 1:13); 'de gezonde woorden van Christus' (1 Tim. 6:3).
- In beide Testamenten: דֶּרֶךְ (dereh), ὁδός, 'de weg' van God (Ps. 25:4,12; Matth. 22:16; Hand. 24:14).
- In het Latijn: *religio*, 'religie', afkomstig van *relegendo*, 'na te lezen', of van *religando*, 'samen te binden'.

1. § 15. Homoniemen van 'godgeleerdheid'

Het woord 'godgeleerdheid' heeft meer dan één betekenis:

1. De ene keer betekent het woord een archetypische godgeleerdheid, een 'afbeeldende' kennis van God Zelf, die Hij heeft van Zichzelf.
2. Een andere keer betekent het woord een ectypische godgeleerdheid, een 'afgebeelde kennis', die enigszins een afdruksel is van de 'afbeeldende' kennis. Deze kennis onderscheidt men weer in:
 - a. Een godgeleerdheid van de bevattende mensen, die in het vaderland, in de hemel zijn.
 - b. Een godgeleerdheid van de reizigers, die op de aarde zijn. De godgeleerdheid van deze reizigers is:
 - Een natuurlijke godgeleerdheid.
 - Of een geopenbaarde godgeleerdheid.

Dit blijkt overal als men let op de algemene grondbeginselen (*loci communes*, zoals men die noemt).

1. § 16. De christelijke godgeleerdheid

Wij houden ons nu niet bezig met de godgeleerdheid zoals die louter op zichzelf beschouwd wordt, maar bij uitstek met de christelijke godgeleerdheid. Deze wordt een 'geopenbaarde' godgeleerdheid genoemd, naar Hem Die 'in de schoot des Vaders is' (Joh. 1:18). De tekst bovenaan dit hoofdstuk, 1 Timótheüs 6:2-4, noemt haar met een synonieme naam het 'woord van onze Heere Jezus Christus'. Daarin wordt alles begrepen wat tot de godgeleerdheid behoort, hetzij het ons bekend wordt door een zuivere Goddelijke ingeving, hetzij bovendien door de natuur, alleen zoals het ons in de Schrift beschreven staat. Want ook de natuurlijke godgeleerdheid heeft niets wat de Schrift niet heeft.

1. § 17. Zij sluit de natuurlijke godgeleerdheid niet uit

Bijgevolg sluit de christelijke en geopenbaarde godgeleerdheid de natuurlijke godgeleerdheid niet uit, maar ze sluit haar in, zoals een groter getal het kleinere.

De delen van de natuurlijke godgeleerdheid

De geopenbaarde godgeleerdheid heeft betrekking op de dingen die men moet geloven en doen.

De natuurlijke godgeleerdheid, die slechts enige ruwe overblijfselen van de geopenbaarde godgeleerdheid vertoont, bestaat in dingen die men moet kennen (die de filosofen in hun metafysica* en pneumatologie onderbrengen) en in dingen die men moet doen (die de filosofen in zedenkundige,* huishoudkundige en staatkundige onderwijzingen uitwerken).

Daarom is de natuurlijke godgeleerdheid:

- Deels in het verstand, dat het ware en het valse van de godgeleerdheid kent; hetzij op theoretische, hetzij op praktische wijze. Dit schrijft de Heilige Schrift ook zelfs toe aan de meest goddeloze mensen, als zij maar met enig gebruik van rede begaafd zijn (Rom. 1:19,20; Ps. 19:2,3; Hand. 17:27; Rom. 2:15).
- Deels in de wil, die overhelt tot het goede dat als zodanig gekend is. Zelfs de onbeschaafde heidenen verwerpen dat goede niet, getuige de ervaring.

Wij willen dat de natuurlijke godgeleerdheid voorzichtig en zorgvuldig onderscheiden wordt van de heidense godgeleerdheid, als zodanig. Want de heidense godgeleerdheid is een valse, maar de natuurlijke godgeleerdheid is een ware godgeleerdheid.

1. § 18. Een vierderlei gebruik van de natuurlijke godgeleerdheid

Van de natuurlijke godgeleerdheid wordt vooral een vierderlei gebruik en nut opgemerkt.

1. Het eerste nut ziet op God, Die door middel van haar de goddelozen 'niet te verontschuldigen' stelt (Rom. 1:20).
2. Het tweede nut ziet op de heidenen en de atheïsten, die door middel van haar op het allerkrachtigst overtuigd worden (Hand. 17:24-26; Ps. 8:2,3; Matth. 6:26).
3. Het derde nut heeft betrekking op de geopenbaarde godgeleerdheid, die, althans ten aanzien van ons, bij uitstek bevestigd wordt. Want zij blijkt geheel met de natuurlijke godgeleerdheid overeen te komen.
4. Het vierde nut ziet op onszelf. Wij worden zeer veel opgebouwd en geworteld in de erkenning van de geopenbaarde waarheid, wanneer wij bevinden dat de natuur zelf daaraan toestemming geeft, en ook in het betrachten van het goede, wanneer ons de natuur zelf daartoe nodigt.

1. § 19. Een drieërlei misbruik van de natuurlijke godgeleerdheid

Tegenover het wettige gebruik wordt een drieërlei misbruik gesteld:

1. Wanneer de natuurlijke godgeleerdheid gelegd wordt tot een grondslag en richtsnoer van de geopenbaarde godgeleerdheid. Zo wordt de meesteres onderdanig gemaakt aan de dienstmaagd, terwijl juist de dienstmaagd door de meesteres bestuurd moet worden (2 Kor. 10:5).
2. Wanneer een zodanige natuurlijke godgeleerdheid verzonnen wordt, die genoegzaam is tot zaligheid. Want er staat buiten Christus, van Wie de natuurlijke godgeleerdheid onkundig is, geen hoop op de zaligheid open (Hand. 4:12).
3. Wanneer men een of andere algemene godgeleerdheid verzint, waardoor iedereen, ook zelfs buiten Christus en zonder het geloof in Hem, zalig zou kunnen worden, slechts met behulp van de rede en van de natuur. Dit spreekt Christus Zelf tegen (Joh. 14:6; 15:5).

1. § 20. De theoretisch-praktische godgeleerdheid

Er wordt dus een christelijke godgeleerdheid vereist, die Christus insluit (Joh. 17:3; Jes. 53:11), en die theoretisch-praktisch is.

- Niet alleen theoretisch, die in een of andere bespiegeling van de waarheid berust.
- Ook niet alleen praktisch, die de kennis van de waarheid weinig of niets acht. Dat zouden de socinianen en de arminianen wel willen, om zo des te gemakkelijker het geloof in Christus en andere fundamentele zaken van de godsdienst na te laten, ja, uit te bannen. En om daarentegen elk en eenieder, hoewel hij van de kennis van Christus en van de fundamentele leerstukken van de christenen verstoken is, tot hun gemeenschap te lokken en over te halen.
- Maar hier wordt een godgeleerdheid vereist, die de theorie met de praktijk samenvoegt en dus een 'kennis der waarheid' is, 'die naar de godzaligheid is' (Tit. 1:1), en een 'leer die naar de godzaligheid is', waardoor wij weten en doen (Joh. 13:17). Haar delen zijn geloof en liefde (2 Tim. 1:13).

Hierin stemmen ook de kerkvaders overeen. Cyrillus van Jeruzalem zegt: 'De manier van de godsdienst bestaat in deze twee stukken: de nauwkeurigheid van godvruchtige leerstukken en van goede werkzaamheden' (Κατηχήσεις, [Catechismus], IV). Zo zegt ook een 'lekenbelijder' in het concilie van Nicéa: 'Puur de kennis moet door geloof en goede werken bewaard en behouden worden' (Socrates Scholasticus, *Historia ecclesiastica* [Kerkgeschiedenis], boek 1, hoofdstuk 5).

Ja, alle delen van deze godgeleerdheid, en elk in het bijzonder, vereisen enige werkzaamheid voor zich, waardoor wij, volgens de uitspraak van de Zaligma-ker, alles wat wij weten, ook doen. 'Want', volgens Lactantius, 'de godsdienst kan niet van de wijsheid afgescheiden worden, en ook de wijsheid niet van de godsdienst. Het is immers dezelfde God Die én gekend (wat een daad van wijsheid is) én geëerd (wat een daad van godsdienst is) moet worden. Maar de wijsheid gaat vooraf en de godsdienst volgt, omdat het eerst nodig is God te

kennen; en een gevolg daarvan is God te eren en te dienen. Dus bestaat een en dezelfde zaak in twee stukken, hoewel ze verschillend lijkt te zijn' (*Divinae institutiones* [Goddelijke onderwijzingen], boek 4, hoofdstuk 4).

1. § 21. Onderverdeling van de valse godsdiensten

Hiertegen strijdt alle valse en 'onterecht zo genoemde' godgeleerdheid [vgl. 1 Tim. 6:20].

1. Er is een valse godgeleerdheid die geheel en al onkundig van Christus is.
2. Er is ook een valse godgeleerdheid die Christus leugenachtig voorwendt.

1. De eerste soort is de godgeleerdheid van de ongelovigen:

- a. Van de heidenen. Paulus verdeelt hen in Kolossenzen 3:11 in barbaren en Scythen.
- b. Van de hedendaagse Joden. Zij haten Christus zelfs. Ik zeg: van de hedendaagse Joden, aangezien de oude Joden, ten opzichte van de zaak zelf, met ons een en hetzelfde gevoelen over de Christus hadden.
- c. Van de mohammedanen. Zij kennen en eerbiedigen Christus wel, maar alleen als een uitmuntende profeet en niet als de Verlosser en als de Godmens. Zij achten ook Mohammed, die snoodste bedrieger, boven Hem, en stellen zijn leringen en inzettingen, die in de Koran begrepen zijn, in de plaats van Christus' Godsspraken.

2. De tweede soort is de godgeleerdheid van de ketters, zowel oude ketters (die Augustinus, Epiphanius, Daneau, Schlüsselburg en anderen opnoemen) als latere en hedendaagse ketters. Onder hun getal zijn:

- a. De socinianen. Zij komen het dichtst bij de ongelovigen en de mohammedanen. Want de eerstgenoemden schrijven aan Christus evenveel toe als de laatstgenoemden, wanneer zij van weerskanten Zijn Godheid en voldoening loochenen.
- b. De wederdopers. Zij schenden de ware mensheid van Christus en komen wat betreft de voldoening onderling ook niet genoeg overeen. Zij weigeren de Doop aan de kleine kinderen, en herhalen hem soms bij de volwassenen, enzovoort.
- c. De pausgezinden. Zij hangen de antichrist aan, en kennen aan Christus wel de Godheid en de voldoening toe, maar alleen met woorden. Zij verloochenen de voldoening meer dan genoeg met de daad, wanneer zij Hem ook nog andere middelaars toevoegen, en hun eigen voldoeningen, de verdiensten van goede werken, pauselijke aflaten en wat dies meer zij in de plaats van Zijn voldoening stellen.

Bij de ketters voegen wij de scheurmakers, die gewoonlijk in ketterij eindigen. Zulke scheurmakers zijn:

- Zij die zich lutheranen noemen en stellen dat Christus' menselijke natuur alomtegenwoordig is, of ten minste in de tekenen van het Heilig Avondmaal tegenwoordig is en met de mond gegeten wordt.

- Zij die Arminius navolgen, ook 'remonstranten' genoemd; maar dan alleen die remonstranten die voorstanders van de beruchte vijf artikelen zijn, want de sociniaanse arminianen ofwel 'apologisten' stellen wij gelijk met Socinus.
- De fanatici, de geestdrijvers, de libertijnen en anderen van dat slag sommen wij zelfs niet eens op, omdat zij veeleer een godloochening dan een godgeleerdheid hebben.

HET WEERLEGGENDE DEEL

1. § 22. Eerste vraag: is de heidense godgeleerdheid de ware godgeleerdheid?

Men vraagt ten eerste: is de heidense godgeleerdheid, die wij van de natuurlijke onderscheiden hebben, de ware godgeleerdheid?

De heidense schrijvers, die over de godgeleerdheid en godgeleerde zaken geleerd en geschreven hebben, onder wie Julianus, Porphyrius en Celsus uitmunten, zeggen hierop ongetwijfeld ja.

De christenen, de Joden, de mohammedanen en zovelen als er erkennen dat er een canonieke Schrift is, ontkennen dit uit één mond, want:

1. De godgeleerdheid van de heidenen heeft enige dingen van God en de dienst van God gehad (Rom. 1:19,20; 2:14,15). Toch heeft zij niet de ware, namelijk de drie-enige God gehad. En de meeste dingen die zij aangaande de ene God gehad heeft, waren geen waarheden. Ook telde het gros van de heidenen in plaats van één God bijna ontelbare goden, waaronder behalve zon, maan en andere sterren, gewone mensen waren (soms wel vermaarde mensen, maar meestal de ergste en slechtste mensen), ja, ook de duivelen zelf.

2. De godgeleerdheid van de heidenen heeft erkend dat God gediend en Zijn wil gehoorzaamd moet worden. Toch is de wijze om God te dienen en de wil van God die men moet gehoorzamen, voor hen geheel en al verborgen geweest. Daardoor kwam het dat de heidense godgeleerdheid kinderlijke, onreine en volstrekt afschuwelijke en verschrikkelijke manieren om God te dienen voor zich uitgedacht heeft.

3. De heidense godgeleerdheid heeft enige deugden geleerd. Toch is deze godgeleerdheid onkundig geweest van de natuur, hoedanigheden en wezenlijke daden en bestanddelen van de deugden, namelijk dat ze:

- Tot verheerlijking van God, tot nut en stichting van de naaste en tot eigen heil en zaligheid verricht moeten worden.
- Naar het voorschrift van Gods wil geschikt moeten worden.
- Niet door eigen krachten, maar door de kracht die God verleent, geoefend moeten worden.

Maar veeleer richtte zij de deugden tot eigen eer en voordeel, naar het voorschrift van het blinde verstand en door eigen krachten van de natuur.

4. De heidense godgeleerdheid had een bepaalde kennis van de ellendigheid van de mens. Toch was ze van de oorsprong daarvan volstrekt onkundig, en zocht ze de allerslechtste remedies in offeranden, ook zelfs van mensen, en in andere zeer afschuwelijke dingen.

Antwoord op een tegenwerping

Er is ook bijna niets wat de heidenen voor hun godgeleerdheid voorwenden, dan dat ze afkomstig is van de natuur en de rede, en dat ze daarmee overeenkomt. Maar wij antwoorden:

- a. Zij vooronderstellen zonder enige reden tevergeefs dat de heidense godgeleerdheid met de natuurlijke overeenstemt. Wij hebben reeds de natuurlijke godgeleerdheid van de heidense onderscheiden, en wel hierdoor, dat de eerste waar, maar de laatste vals of onwaar is.
- b. Als wij al toestemden dat ze van en uit de natuur en de rede voortgevloeid is, zo ontkennen wij echter dat ze voortgevloeid is uit de ongeschonden natuur en uit de rechte rede,* maar ze is voortgevloeid uit de verdorven natuur en de blinde rede.
- c. Wij zeggen daarentegen dat de natuur het veelgodendom tegenspreekt. Ook laat de rechte rede niet toe mensen voor goden te houden en hun een godsdienstige eer te bewijzen, ja, ook God op die manier te dienen die de heidense godgeleerdheid voorschrijft. Dit hebben wij reeds geleerd.

1. § 23. Tweede vraag: is er enige natuurlijke godgeleerdheid?

Men vraagt ten tweede: is er enige natuurlijke godgeleerdheid, zowel aangeboren als verkregen?

Het gevoel van verschillende partijen

Enerzijds dwalen hier:

1. Degenen die aan de natuurlijke godgeleerdheid al te veel toeschrijven, zoals de scholastici onder de pausgezinden doen. Wanneer zij uit de geopenbaarde godgeleerdheid volstrekt niets kunnen bijbrengen om hun transsubstantiatie en andere bijgelovigheden staande te houden, nemen ze de toevlucht tot hun filosofische godgeleerdheid, die het dichtst bij de natuurlijke godgeleerdheid komt. Hierover straks meer.
2. Degenen die over een of andere algemene godgeleerdheid dromen, waardoor iedereen in zijn godsdienst zalig zou kunnen worden, zoals bijvoorbeeld Campanella. Daar zijn de socinianen niet ver vandaan, wanneer zij tot zaligheid alleen maar enkele dingen aangaande God en Christus als noodzakelijk om te geloven vereisen.
3. Degenen die, in navolging van Plato, leren dat de denkbeelden* van alle zaken, ook zelfs van godgeleerde zaken, de mens aangeboren zijn. Zij stellen dat al onze betrachtiging bestaat in de beschouwing en de opwekking daarvan. Zij menen dat niets voor waarheid aangenomen moet worden wat zij niet in die denkbeelden vinden, door een duidelijke en onderscheiden bevattiging.

Tegen hen hebben wij in ons boek *Novitatum cartesianarum gangraena* (Gangreen³ van cartesiaanse nieuwigheden) gedisputeerd.

Anderzijds dwalen hier:

1. De socinianen, zoals Socinus en Ostorodt, die volstrekt alle natuurlijke godgeleerdheid, zowel de aangeboren als de verkregen godgeleerdheid, loochenen. Dit doen ze ongetwijfeld om niet genoodzaakt te worden te erkennen dat de mens geschapen is met een oorspronkelijke gerechtigheid, die de kennis van Goddelijke zaken insloot (Kol. 3:10).
2. Hierbij komt ook Crellius, met meer anderen van dat slag mensen. Hij ontkent met Socinus de aangeboren godgeleerdheid. Hij erkent echter niet alleen de verkregen godgeleerdheid, maar hij verdedigt die ook uitvoerig met een opstapeling van bewijzen.

Het gevoelen van de gereformeerden

De gereformeerden aanvaarden wel beide de aangeboren en de verkregen godgeleerdheid. Zij verstaan daaronder echter niet een dadelijke* godgeleerdheid, die alle mensen en eenieder, zelfs tot de kleine kinderen en de verstandelijk beperkte mensen toe, daadwerkelijk zouden hebben. Ook verstaan zij daaronder niet een godgeleerdheid die tot zaligheid genoegzaam is. Maar zij verstaan daaronder een godgeleerdheid die – alle openbaring buiten beschouwing gelaten – vanzelf geboren wordt uit de redelijke natuur waarmee ieder een geschapen wordt, op bijna dezelfde manier als van het redeneren gezegd wordt dat het de mensen aangeboren is.

Zij die deze natuurlijke godgeleerdheid ontkennen, worden weerlegd uit:

- a. De Heilige Schrift (Rom. 1:19,20; 2:14,15; Ps. 19:2,3; Ps. 104; Hand. 14:15), zo dikwijls als zij leert dat de heidenen de Goddelijke zaken uit de rede doorzagen, zonder openbaringen.
- b. Het geweten, dat van nature de goede of de kwade daden ontschuldigt en beschuldigt (Rom. 2:15).
- c. De overeenstemming van de volkeren, die door de scheepvaart van de Portugezen, de Engelsen en de Nederlanders overbekend geworden is.
- d. De ervaring, die overal in zoveel geestelijke, zedenkundige,* huishoudkundige en staatkundige geschriften voorkomt.

Wat de tegenwerpingen van de tegensprekers betreft, die doen alleen maar het volgende:

- Daardoor wordt de natuurlijke godgeleerdheid weerlegd die óf van nature met allen en eenieder daadwerkelijk en altijd samenbestaat,* óf genoegzaam is tot zaligheid. Een zodanige godgeleerdheid aanvaarden ook wij niet.

³ Gangreen (of koudvuur) is een infectie waarbij afstervend weefsel het omliggende, gezonde weefsel aantast.

- Daardoor wordt besloten – uit het met de mond ontkennen van Gods bestaan, uit het met het hart gewenste niet-bestaan van God en uit een Godloochenend leven – dat er mensen zijn die van alle gevoel van een Godheid geheel en al ontbloot zijn (vgl. Ps. 10:4; 14:1; Tit. 1:16).

1. § 24. Derde vraag: is de natuurlijke godgeleerdheid genoegzaam tot zaligheid?

Men vraagt ten derde: is de natuurlijke godgeleerdheid genoegzaam tot zaligheid?

Het gevoelen van verschillende partijen

Er zijn enerzijds mensen die menen dat zij zelfs niet nuttig is. Zo ontkennen Socinus met de zijnen haar geheel. De wederdopers voegen zich feitelijk bij hen, uit haat tegen de filosofie.

Er zijn anderzijds mensen die haar zo hoog schatten dat ze genoegzaam is tot zaligheid. Dit willen:

- De heidenen.
- Al vanouds de pelagianen, wanneer zij leren dat de aartsvaders door de wet der natuur alleen zijn zalig geworden.
- Campanella.
- Ja, ook openlijk de libertijnen.

Het gevoelen van de gereformeerden

De gereformeerden bekennen wel dat de natuurlijke godgeleerdheid nuttig is om:

- De atheïsten te overtuigen.
- Te bewijzen dat er een Godheid en een bepaalde dienst van God is (Rom. 1:19,20).
- Te maken dat de heidenen en onder hen de filosofen 'niet te verontschuldigen' zijn (Rom. 1:21-24,32; Hand. 17:24; vlg. 1 Kor. 11:13,14).

Maar dat zij tot zaligheid genoeg zou zijn, dulden de gereformeerden op geen enkele manier, want:

1. Tot de rechtvaardiging wordt de kennis van Christus vereist (Jes. 53:10).
2. Tot het eeuwige leven wordt deze kennis ook vereist (Joh. 17:3).
3. Dus is er buiten Christus geen zaligheid te vinden (Hand. 4:12; Joh. 14:6).
4. De filosofie wordt in zoverre door Paulus veroordeeld en verworpen als:
 - Een ijdele verleiding (Kol. 2:8).
 - Een geest van deze wereld (1 Kor. 2:12).
 - Een wereldse wijsheid (vers 13), die eigen is aan natuurlijke mensen, die 'niet begrijpen de dingen die des Geestes Gods zijn' (vers 14).
 - Een wijsheid van het vlees, dat 'zich der wet Gods niet onderwerpt' en dat 'ook niet kan' (Rom. 8:6,7).
5. Bovendien komt de natuurlijke godgeleerdheid voort van de natuur en van de rede, die bedorven, slechtziend, ja, blind is. Daarom kan zij ons geen godgeleerdheid verschaffen die genoegzaam is tot zaligheid.

Diezelfde gereformeerden ontkennen echter niet dat de natuurlijke godgeleerdheid, zoals die gevonden werd in de staat der rechtheid, genoegzaam is geweest om het eeuwige leven krachtens het verbond der natuur [werkverbond] te verkrijgen. Want toentertijd was de natuur krachtens de wijsheid van de oorspronkelijke gerechtigheid nog ongeschonden en volkomen. En omdat er nog geen zonde was, was er ook geen Middelaar nodig, Die door de godgeleerdheid geopenbaard zou worden.

Antwoord op tegenwerpingen

Als de libertijnen iets voor het tegenovergestelde zouden kunnen aanvoeren, zou het dit moeten zijn:

Tegenwerping 1. In Handelingen 10:35 wordt gezegd: 'In allen volke is die Hem vreest en gerechtigheid werkt, Hem aangenaam.' Bijgevolg ook hij die alleen in de natuurlijke godgeleerdheid onderwezen is.

Antwoord. Men zou moeten aantonen dat ook maar één iemand zonder Christus, Die alleen in de geopenbaarde godgeleerdheid ontdekt wordt, God waarlijk heeft kunnen vrezen. Want wij kunnen zonder Christus volstrekt niets doen (Joh. 15:5).

Aanhoudende tegenwerping 2. Zie het voorbeeld van Cornelius, de hoofdman over honderd. Hij was een heidens mens, tot nog toe buiten Christus. Toch wordt hij genoemd: 'Godzalig en vrezende God, met geheel zijn huis, en doende vele aalmoezen, ... en God geduriglijk biddende' (Hand. 10:2).

Antwoord. Hij is van afkomst wel een heiden geweest, maar een Jood van belijdenis. Hij heeft door middel van de geopenbaarde godgeleerdheid der Joden geloofd in de Messías, hoewel hij tot nog toe niet geweten had Wie die Messías was. Hij moest dus over Hem onderwezen worden door de dienst van Petrus.

Tegenwerping 3. De natuurlijke godgeleerdheid is waarachtig en goed, want ze heeft haar oorsprong van God Zelf.

Antwoord. Alleen daardoor is ze voor de zondaar niet meteen genoegzaam tot zaligheid.

1. § 25. Vierde vraag: wat moet men denken van de scholastieke godgeleerdheid?

Men vraagt ten vierde: wat moet men denken van de scholastieke* godgeleerdheid, die de middenweg houdt tussen de natuurlijke en de geopenbaarde godgeleerdheid, omdat ze de geopenbaarde zaken op een natuurlijke wijze en met natuurlijke bewijzen leert?

Onder de scholastieke theologie verstaan wij hier niet de geopenbaarde theologie, voor zover die geleerd wordt op een manier die de scholen eigen is. In die zin heeft onze gereformeerde Alsted zijn scholastieke godgeleerdheid uitgegeven. Maar wij verstaan er die filosofische theologie onder, die in de scholen van

de pausgezinden gevonden wordt, om hun transsubstantiatie en andere bijgelovigheden staande te houden. Deze is opgekomen onder de pausgezinde Lanfrancus.

Toen Lanfrancus met Berengarius disputeerde over de transsubstantiatie, ontbrak hem het gezag van zowel Augustinus als de Heilige Schrift, aangezien hem niet het minste ter bevestiging van de transsubstantiatie uit Augustinus of uit de Schrift voorhanden was. Toen was hij wel bescheidener en gematigder. Maar toen hij naderhand afschuwelijker filosofische redeneringen uitgedacht had, werd hij geleidelijk aan onbeschaamder. Dit ging door tot op Lombardus in zijn vier boeken met Uitspraken (*Libri IV sententiarum*), en vandaar verder tot op Magnus en diens leerling Thomas van Aquino. Door laatstgenoemde zijn die afschuwelijke filosofische redeneringen zonder enige schaamte oneindig vermeerderd. Maar dat niet alleen. Hij maakte er ook een begin mee om, met terzijdestelling van de Heilige Schrift, de hoofdzaken van het geloof met filosofische redenen te bewijzen, en Aristoteles, Averroes en anderen met de Heilige Schrift gelijk te stellen, zo niet boven haar te achten.

De vraag is nu: wat moet men van deze scholastieke theologie denken?

Het gevoel van de pausgezinden

De pausgezinden vinden in de Heilige Schrift geen hulp voor hun hoofdlee stukken aangaande de transsubstantiatie, de alleenheerschappij van de paus, eigen voldoeningen en verdiensten, en alle andere roomse leringen. Daarom nemen zij gewoonlijk hun toevlucht tot filosofische spitsvondigheden en tot ingewikkelde redeneringen met afschuwelijke gevolgtrekkingen.

Het gevoel van de gereformeerden

De gereformeerden oordelen in het algemeen, om de reeds aangevoerde redenen, dat deze scholastische godgeleerdheid streng buitengeworpen moet worden. Bij hen voegen zich, wat de hoofdzaken aangaat, sommige voortreffelijke mannen uit de pausgezinden, zoals Erasmus, Canus en Petavius.

Toch zijn er genoeg gereformeerden die menen dat men de middenweg moet inslaan. De scholastieke godgeleerdheid zou volgens hen niet geheel en al behouden en ook niet geheel en al uitgebannen moeten worden, maar van haar vlekken en mislagen gezuiverd moeten worden, en dan zou ze behouden kunnen blijven.

De scholastieke godgeleerdheid heeft haar nut:

1. In de twisten met de pausgezinden. Met hen zal men minder grondig en gelukkig kunnen twisten en strijden, als men van hun stijl, kunstgrepen en ingewikkelde redeneringen onkundig is.
2. Om de heidenen en de atheïsten te overtuigen.
3. Om het gemoed omtrent en in de geopenbaarde waarheid zelf te bevestigen.
4. Allermeeest in die vraagstukken waarvan de ene stelling theologisch en de andere filosofisch is.

HET PRAKTISCHE DEEL

1. § 26. Eerste gebruik: tot onderzoek

Alleen de christelijke godgeleerdheid moet de christenen ingescherpt worden, en zoveel valse en 'onterecht zo genoemde' theologie omringt haar [vgl. 1 Tim. 6:20]. Daarom ligt allereerst de taak op ons dat wij de ware godgeleerdheid zorgvuldig en nauwkeurig onderscheiden van de valse godgeleerdheid.

Beweegredenen om de godgeleerdheid te onderzoeken

1. Dit schrijft de Heilige Schrift voor (1 Thess. 5:21; 1 Joh. 4:1; Hebr. 5:14; Filipp. 1:9,10).

2. De zaak zelf raadt dit aan, aangezien het zeer schandelijk en tegelijk zeer verderfelijk is om in een zaak van zo groot belang misleid en bedrogen te worden (Ef. 4:14).

3. Hierbij komt het gevaar van dwaling en verleiding, dat ons van alle kanten boven het hoofd hangt en daarom op zo'n nauwkeurig onderzoek aandringt.

Dit gevaar, zeg ik, hangt ons boven het hoofd van:

- De verleider, de satan, die verblindt (2 Kor. 4:4; 11:3).
- De valse profeten, die de vazallen en werktuigen van de satan zijn (Matth. 7:15).
- De bedrieglijkheid, blindheid en botheid van ons eigen verstand (1 Kor. 2:14; Ef. 4:12).
- De verscheidenheid van de dwalingen, en hun mooie schijn en listig bedrog, waardoor ze een gedaante van godzaligheid of van een echte en oprechte godgeleerdheid hebben (2 Tim. 3:5).

Hier worden dus zeer ge oefende zinnen vereist, 'tot onderscheiding beide des goeds en des kwaads' (Hebr. 5:14), en een 'erken tenis en alle gevoelen', om te 'beproe ven de dingen die daarvan verschillen' (Filipp. 1:9,10).

4. Het belang van de ware en de valse theologie dringt daartoe, aangezien hiervan het eeuwige verderf of de eeuwige zaligheid van de ziel afhangt (2 Petr. 2:1; Joh. 6:68).

Kentekenen voor, en de manier van onderzoek

Om dit onderzoek gelukkig te doen slagen, zijn de volgende dingen vereist:

a. Wij moeten de Schrift gereed bij de hand hebben tot een onfeilbare toetssteen (Jes. 8:20; Gal. 6:16).

b. Daaruit moeten we 'de analogie des geloofs' (vgl. Rom. 12:7) en 'het voorbeeld der gezonde woorden' (2 Tim. 1:13) halen.

c. Bovendien moeten we uit de Schrift enige afzonderlijke kentekenen halen, die nauwelijks iemand nauwkeuriger zal kunnen voorstellen dan de tekst bovenaan dit hoofdstuk, 1 Timótheüs 6:2-4, doet (zie § 2). Wanneer iedere 'onterecht zo genoemde' godgeleerdheid [vgl. 1 Tim. 6:20] daarmee vergeleken wordt, zal blijken dat ze:

- (1) ἄγραφος, 'onschriftuurlijk' is, of ἐτεροδιδασκαλῶν, 'een andere leer leert'.

(2) 'Niet overeenkomt met de gezonde woorden' van Christus.

- Hetzij door daar bij te doen. Daardoor zakt vooral het pausdom in elkaar, dat aan de Schrift oneindig veel overleveringen toevoegt.
- Hetzij door daarvan af te doen. Daardoor stort het socianisme in, dat de Drie-eenheid, de voldoening en andere fundamentele zaken wegneemt.

(3) Zonder Christus is, en niet λόγους τοῦ Χριστοῦ, 'de woorden van Christus', leert. Daardoor wordt het heidendom, het Jodendom en het mohammedanisme de bodem ingeslagen, voor zover ze de woorden aangaande Christus niet bewaren.

(4) Weinig tot godzaligheid strekt. Met dit gebrek is allermeeest de scheurmakende theologie van de lutheranen en de arminianen behept, voor zover zij:

- De mens evenals zijn vrije wil, werken en volmaaktheid al te zeer verheffen, en God en Zijn genade en barmhartigheid in Christus neerdrukken en verkleinen.

Dit doen behalve de pelagianen, de pausgezinden en de socinianen ook de arminianen.

- Aanleiding geven tot wanhoop, door hun leerstellingen van een volmaaktheid in alle opzichten, van de totale afval der heiligen en gedurende twijfelingen aangaande de zaligheid.

Dit leren, met de reeds genoemden, ook de lutheranen, in elk geval wat betreft een totale afval der heiligen.

- Aan de vleeselijke zorgeloosheid de ruime teugel geven, door een algemene genade van God en een algemene voldoening van Christus, die op gelijke wijze voor allen nuttig zou zijn.

Hiermee is, behalve anderen, de lutheraanse geloofsbelijdenis in het bijzonder behept.

- Een weg van zaligheid openen die weinig overeenkomt met Gods rechtvaardigheid of met Zijn barmhartigheid.

Daardoor vergaat de sociniaanse weg, die de barmhartigheid verwacht en vermengt met de rechtvaardigheid.

De gereformeerde godgeleerdheid voldoet op het allernauwkeurigst aan die apostolische kentekenen van rechtzinnigheid. Dit toont de zojuist opgemaakte opsomming zonneklaar aan. Meer dingen over de waarheid van de christelijke godsdienst zijn te vinden bij Mornaeus, Vives, Hugo de Groot en onlangs Pierre Daniel Huet in zijn *Demonstratio Evangelica* (Bewijs voor het Evangelie).

1. § 27. Tweede gebruik: tot mijding van elke valse godgeleerdheid

Het is niet genoeg dat de ware godgeleerdheid van de valse onderscheiden wordt. Daarom is het ten tweede noodzakelijk dat iedereen elke 'onterecht zo genoemde' godgeleerdheid [vgl. 1 Tim. 6:20], die men ontdekt en gevonden heeft, naar zijn vermogen probeert uit te roeien. Wat wij onder een valse godgeleerdheid verstaan, vooronderstellen wij hier uit de vorige paragraaf: iedere ἑτεροδιδασκαλία, 'andere' of 'vreemde leer'.

Deze plicht raakt:

1. De verkondigers van de christelijke waarheid (Tit. 3:10,11; Hand. 15:2; Gal. 2:11,14).
2. De overheid (2 Kon. 10:25), aan wie eertijds voorgeschreven is de valse godgeleerdheid te bestrijden, zelfs met de doodstraf (Deut. 13:5; 18:20; 1 Kon. 18:40).
3. Allen die de christelijke waarheid belijden (Matth. 7:15; Rom. 16:17; 2 Thess. 3:14; 2 Tim. 2:16,17; Tit. 3:10,11; 2 Joh. vers 10).

Beweegredenen om alle valse godgeleerdheid te bestrijden

Men moet zich tegen alle valse theologie met kracht verzetten, omdat zij:

- Het Evangelie van Christus tracht omver te werpen (Gal. 1:7).
- De weg der waarheid lastert (2 Petr. 2:2).
- De mensen betovert, opdat zij 'de waarheid niet gehoorzaam zijn' (Gal. 3:1).
- De gemeenten verstoort en verwoest (Hand. 15:24; Gal. 1:7; 5:10,12).
- Verderfelijk, ja, dodelijk is (2 Petr. 2:2,3).
- Door Christus gehaat wordt (Openb. 2:6,15).

De manier en de middelen

De dienaren van het Evangelie moeten dus waken voor de kudde (Hand. 20:29-31; Openb. 2:6), door:

- a. Degenen die een andere leer leren, te weerleggen (2 Tim. 2:16,24; Tit. 1:9), volgens het voorbeeld van:
 - Stéfanus (Hand. 6:9 e.v.).
 - Paulus (Hand. 9:22).
 - Paulus en Barnabas (Hand. 15:2).
 - Apollos (Hand. 18:28).
 - Petrus (2 Petr. 3:4); enzovoort.
- b. De hunnen te bevestigen en te versterken in de christelijke waarheid (Hand. 14:19-22).
- c. Degenen die verleid zijn, terug te brengen (Gal. 1:6,7).

Ook is het de plicht van de overheden dat zij door hun openbaar gezag en macht alle valse leringen beteugelen en bedwingen, zoals wij hierboven geleerd hebben, en zich gedragen als voedsterheren van de kerk (Jes. 49:23).

Tot slot, het is de plicht van elk en eenieder om:

- Zich zorgvuldig te wachten (Matth. 7:15).
- Zijn gemoed in de waarheid tegen de dwalingen te versterken, opdat hij niet als een kind door 'de vloed bewogen en omgevoerd wordt met allen wind der leer' (Ef. 4:14).
- De analogie van het geloof, namelijk het voorbeeld van de gezonde woorden, en de catechetische hoofdzaken, goed gesterkt met Schriftplaatsen, vast te houden en gereed bij de hand te hebben (2 Tim. 1:13).

1. § 28. Derde gebruik: tot ijver voor de ware godgeleerdheid

Nadat alle valse theologie uitgebannen is, is het ten derde noodzakelijk dat er bij allen die Christus belijden, een onvermoeide zorg, ijver en oefening voor en in de ware christelijke godgeleerdheid op volgt. De kennis van godgeleerde zaken, die hier iedereen al kan verkrijgen, is maar 'ten dele' en als 'door een spiegel in een duistere rede' (1 Kor. 13:12), in vergelijking althans met de toekomstige kennis. Toch laat ze ruimte voor trappen, waarnaar de gelovigen 'kinderen' of 'volwassenen' genoemd worden (1 Kor. 3:1,2; Hebr. 5:12-14).

Trappen van kennis

De gelovigen worden 'kinderen' of 'volwassenen' genoemd naar:

1. De aard en toestand van de tijden en trappen van verlichting. Daarom wordt er nu onder het Nieuwe Testament een duidelijker kennis vereist dan eertijds onder het Oude Testament (Joël 2:28,29; 1 Kor. 3:12,13; Jes. 11:9; Jer. 31:34).
2. De toestand van de middelen om kennis te verkrijgen. Die heeft de ene plaats in grotere overvloed dan de andere (Kol. 3:16; Hebr. 5:12-14). Daarom wordt er duidelijker kennis vereist van ons Europeanen dan van de Indiërs, en van de gereformeerden dan bijvoorbeeld van de pausgezinden.
3. De aard en toestand van de personen en plichten, namelijk een grotere en duidelijker kennis in de leraars en herders dan in anderen (Mal. 2:7; Hos. 4:6).
4. De aard van de godgeleerde zaken zelf, voor zover de ene meer fundamenteel is dan de andere (Hebr. 6:1; 1 Kon. 3:1,2). Daarom worden zij onderscheiden in:
 - Hoofdzaken van het geloof, die tot het zijn van een christen behoren.
 - Hoofdzaken van de godgeleerdheid, die tot het welzijn van een christen strekken.

Ik zeg: men moet erkennen dat er om bovenstaande redenen in alle opzichten trappen in de kennis zijn. Toch is het de plicht van allen en eenieder om:

- Kennis van de fundamentele en catechetische hoofdzaken te hebben en voor zichzelf te verkrijgen (Jer. 31:34).
- Te trachten daarin meer en meer toe te nemen en geworteld te worden (Kol. 2:6,7; Hebr. 5:12; 1 Kor. 14:20).

Maar niet allerhande kennis van christelijke zaken is genoeg, want er is:

- a. Een verkeerde kennis (1 Tim. 1:4; 6:20), die geschikt is tot twistingen (1 Tim. 1:4,5).
- b. Een ijdele, letterlijke en beschouwende kennis, die alleen in de hersenen zweeft en niet doordringt tot de harten, behalve misschien om ze opgeblazen te maken (1 Kor. 13:1; 8:1).
- c. Een zaligmakende, bevindelijke en praktische kennis, die tot het binnenste doordringt en zo de praktijk van de gekende waarheden voortbrengt (daarover wordt gesproken in Joh. 13:17; Filipp. 3:8,10; 4:9; Kol. 1:9,10). Deze kennis wordt door de apostel 'kennis der waarheid, die naar de godzaligheid is' genoemd (Tit. 1:1).

De plicht om de ware godgeleerdheid te verkrijgen

Daarom moet iedereen een zodanige kennis met inspanning van al zijn krachten trachten te verkrijgen. Ik zeg: *iedereen*.

1. De leraars en dienaars van het Evangelie. Zij moeten de godgeleerdheid:
 - Vasthouden (1 Kor. 2:2; Mal. 2:7; Hos. 4:6).
 - Aan anderen leren (1 Tim. 6:2; 2 Tim. 4:2).
 - Verklaren (2 Tim. 2:15).
 - Verdedigen (Tit. 1:9).
 - Toepassen (1 Tim. 4:2), overeenkomstig de verschillende personen en omstandigheden (Tit. 2:2; 1 Tim. 6:17).
2. De overheden. Zij moeten de godgeleerdheid:
 - Kennen, de wet voor ogen hebben (Deut. 17:18-20; Joz. 1:8; Ps. 19).
 - Aan hun onderdanen voorschrijven (2 Kron. 17:7-9; Joz. 24:14-33).
 - Beschermen tegen de vijanden, als voedsterheren der kerk (Jes. 49:23; 60:16), en als handhavers van de beide tafels van de Goddelijke wet.
 - Ja, ook voortplanten (Gen. 18:19).

Om het met een woord te zeggen: zij moeten Christus op deze wijze kussen (Ps. 2:10-12), opdat hun burgerlijke regering een Gods- ofwel Christusregering mag worden.
3. Alle en eenieder christen. Zij moeten:
 - De christelijke waarheid erkennen en aannemen (Kol. 3:16).
 - Daarin hun best doen, om meer en meer te vorderen (Joh. 5:39; Ps. 1:2).
 - Daarop steunen en rusten (2 Petr. 1:19).
 - Elk naar zijn vermogen aan anderen doorgeven (Kol. 3:16).

1. § 29. Beweegredenen om de christelijke godgeleerdheid te betrachten

Dit zijn de redenen die hiertoe op het allerkrachtigst kunnen aanzetten:

1. De voortreffelijkheid van de godgeleerdheid. Daardoor is zij oneindig ver boven alle andere leringen verheven (Ef. 3:19; 1 Kor. 2:2). Zij heeft haar voortreffelijkheid van:
 - a. Haar oorsprong en geboorte, die hemels en Goddelijk is (Gal. 1:1). Ze is een 'wijsheid die van boven is' (Jak. 3:17).
Ja, ook de wijze van haar geboorte, die volstrekt heerlijk is (2 Kor. 4:6).
 - b. De majesteit van haar inhoud:
 - God. Daarom wordt ze genoemd 'de wijsheid Gods' (1 Kor. 2:6,7; Spr. 2:5).
 - Christus. Daarom spreekt Paulus over 'de uitnemendheid der kennis van Christus,' om welke hij ook 'alle dingen schade en drek' gerekend (Filipp. 3:8) en alle andere kennis als niets geschat heeft (1 Kor. 2:2).
 - De manier om 'Gode te leven' (Rom. 6:11). Daarom leest men over 'woorden des levens' (Hand. 5:20; Joh. 6:68).

c. Haar doel, gebruik en nut, omdat ze de mens erop richt om 'voor God te leven', God te verheerlijken en een zalige onsterfelijkheid te verkrijgen. Werkelijk al deze doelen zijn eigen aan de godgeleerdheid en gericht op het ene gemeenschappelijke en hoogste doel. Zonder dat doel zou alles van het rechte spoor afdwalen.

d. Haar onwrikbare en onbeweeglijke zekerheid, want ze steunt op de onfeilbare geloofwaardigheid en trouw van God, Die niet liegen kan en Die alles onder de 'vormelijke reden'* (zoals men dat noemt) van onfeilbaarheid aanvaardt (1 Kor. 15:15; Joh. 3:33). Daarentegen worden alle andere wetenschappen soms door een losse en wankelende ervaring en redenering verkregen, en steunen daarop.

e. Haar zuiverheid en heiligheid (Jak. 3:17). Deze is zo groot en zodanig dat zij haar bezitter zuiver en heilig maakt (Ps. 19:9,10).

2. De zoetheid en aangenaamheid waarmee het bezit van de godgeleerdheid het gemoed wonderlijk vervult (Ps. 19:9; 119:103; Spr. 2:10; 24:13,14; Job 23:12). Deze ontspruit zowel uit de voortreffelijkheid van het voorwerp als uit de zekerheid van de kennis.

3. De zo verschillende en uitmuntende nuttigheid van de godgeleerdheid. Dus kan men hiervoor de uitspraak gebruiken van Christus: 'Eén ding is nodig' (Luk. 10:42), en van de apostel: 'Tot alle dingen nut', als 'hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomstigen levens' (1 Tim. 4:8).

4. De volstrekte noodzakelijkheid van de godgeleerdheid. Want niemand kan zonder deze godgeleerdheid de rechtvaardiging hier in dit leven (Jes. 53:11), of het leven hiernamaals verkrijgen (Joh. 17:3). Ja, al uw ijver en inspanningen zullen tevergeefs zijn, omdat ze van het hoogste oogmerk afdwalen. Zo komt het dat David het volstrekte geluk van de mens niet ten onrechte doet afhangen van deze oefening en betrachtning (Ps. 1:1,2).

5. Het kwaad en onheil van onwetendheid. Daardoor worden wij:

- Vervreemd gemaakt van het leven Gods (Ef. 4:18,19).
- Vervreemd gemaakt van het verbond der genade (Jer. 31:33,34).
- Onderhevig gemaakt aan de Goddelijke toorn (Ps. 79:6).
- Onderhevig gemaakt aan de allerzwaarste tijdelijke oordelen (Amos 4:6).
- Zelfs ook onderhevig gemaakt aan de eeuwige verdoemenis (2 Thess. 1:8,9; 2 Kor. 4:3).

6. Door al deze zaken overreed, hebben de heiligen onder beide Testamenten in ijver, ernst en betrachtning van de Goddelijke zaken met hun voorbeelden anderen voorgelicht:

- De patriarchen en de profeten onder het Oude Testament (1 Petr. 1:10,11).
- De apostelen en de evangelisten onder het Nieuwe Testament (2 Tim. 3:15; Hand. 18:24).
- Ja, ook de hemelse engelen (1 Petr. 1:12; Ef. 3:10).

1. § 30. Middelen om de godgeleerdheid te verkrijgen

Maar opdat wij de oefening van theologie ofwel religie niet tevergeefs met zo'n groot gewicht aan argumenten aanraden, moeten wij hier zeker de middelen bijvoegen om de godgeleerdheid te verkrijgen.

1. Laten wij de godgeleerdheid vragen aan de hoogste Oorzaak

Ten eerste en vóór alle dingen moet haar hoogste Oorzaak en eerste Springbron erkend worden. Deze is:

- a. God (Jak. 3:17). Daarom wordt ze σοφίαν Θεοῦ, 'de wijsheid Gods' genoemd (1 Kor. 2:6,7), omdat ze zowel aangaande God als van God is.
- b. Christus. Daarom wordt ze λόγοι τοῦ Χριστοῦ, 'woorden van ... Christus' genoemd (1 Tim. 6:3).
- c. De Heilige Geest. Daarom wordt Hij 'de Geest der wijsheid' genoemd (Jes. 11:2; Ef. 1:17). Van Hem is ze en wordt ze verkregen door:
 - De openbaring van de Vader (Matth. 16:17), de Zoon (Joh. 1:18) en de Heilige Geest (2 Petr. 1:21).
 - Zijn verlichting, om de geopenbaarde waarheid te kennen en te begrijpen (Ef. 1:18).
 - Zijn leiding in de begrepen waarheid (Joh. 16:13; Ps. 25:5; 143:10).

Laten wij daarom met allervurigste gebeden verzoeken (Jak. 1:5; 1 Kor. 3:9) dat God ons de Geest zal geven (Joh. 16:13) en dat Hij de ogen van ons verstand met ogenzalf zal bestrijken (Openb. 3:18), opdat wij de wonderen van Gods wet mogen aanschouwen (Ps. 119:18,27).

2. Laten wij voorzien zijn van de vereiste noodzakelijkheden

Om de godgeleerdheid des te zekerder te verkrijgen, moeten wij zelf, wanneer wij ons op de godgeleerdheid willen toeleggen, er acht op geven dat wij mogen zijn:

- Verzoend met God, en zo Zijn vrienden geworden (Joh. 15:15).
- Godvrezend (Ps. 25:12).
- Nederig van hart (1 Petr. 5:5; Ps. 25:9; Matth. 11:25).
- Dwazen voor deze wereld (1 Kor. 3:18).

3. Laten wij de hulpmiddelen gereed hebben

Als wij zo gesteld zijn, laten we dan de hulpmiddelen gereed bij de hand hebben:

- Het boek van de natuur, dat vanbinnen door het geweten opengedaan wordt (Rom. 2:14,15), en vanbuiten door de beschouwing van de schepselen (Rom. 1:20; Ps. 19:2).
- Het boek van de Schriftuur, dat de godgeleerdheid, vooral de christelijke en geopenbaarde godgeleerdheid, zal bekendmaken (Ps. 19:8,9).
- De dienst en de hulp van scholastiek* en kerkelijk onderwijs (Mal. 2:7; Ef. 4:11-14).

4. Laten wij die hulpmiddelen zorgvuldig gebruiken

Laten wij de volgende dingen uitbannen:

- Een gemaakte en geveinsde onkundigheid (2 Petr. 3:5; Spr. 1:22; 29:7).
- Een ijdele nieuwsgierigheid en 'vals genaamde wetenschap' (1 Tim. 6:20; 2 Tim. 2:23; Tit. 3:9). Daardoor zouden wij verkeerd bekommerd zijn om Gods verborgen dingen te doorzoeken (Deut. 29:29), of ook de dingen die ons niet aangaan (Joh. 21:22; Hand. 1:6,7), of die minder noodzakelijk zijn om geweten te worden (1 Kor. 14:1). Daardoor zouden wij met verwaarlozing van de eerste beginselen naar hogere dingen staan (Hebr. 6:1), of niet berusten in wat God zegt, tenzij het met onze rede overeenstemt (Luk. 1:34; Rom. 9:19,20).
- Hoogmoed (1 Kor. 8:1).
- Vleselijke wijsheid (1 Kor. 2:14; 3:18,19).
- Vleselijke begeerlijkheden, die het verstand verblinden (Ef. 4:18), door het te verstoren, aan te lokken en te verduisteren.

Laten met betrekking tot Gods Woord (Ps. 19:7,8; 119:130; 2 Tim. 3:15-17) de volgende dingen aangewend worden:

- Het lezen (1 Tim. 4:15).
- Het horen (Luk. 11:28).
- Het overdenken (Ps. 1:2).
- De vergelijking met andere Schriftplaatsen (Luk. 24:15).
- De praktijk (Joh. 7:17; Jak. 1:25; Ps. 119:99,100; Openb. 22:7; Joh. 13:17).

Vergelijk Guilielmus Amesius, *De conscientia* (Het geweten), boek 3, hoofdstuk 2.

1. § 31. Elf regels voor de academische studie

De afzonderlijke onderdelen van de academische theologiestudie zullen wij slechts even en als met de vinger aanroeren.

1. Wij vooronderstellen haar voortreffelijkheid, nuttigheid, noodzakelijkheid, heiligheid, uitgestrektheid en moeilijkheid uit de dingen die al gezegd zijn en nog gezegd zullen worden.

2. Er wordt een theologische inborst vereist die leergierig, arbeidzaam, godvruchtig en overeenkomstig de godgeleerdheid is. Deze inborst moet voortvloeien uit:

- De schranderheid van het oordeel, dat geestelijke zaken kan onderscheiden.
- De betrouwbaarheid van het geheugen, om zoveel en zulke verschillende zaken op te slaan.
- De goede geregeldheid, zuiverheid en bestendigheid van de aandoeningen,* waardoor men niet tegen wil en dank, maar met een zekere heilige geneigdheid tot de Godgewijde studies overhelte.

3. De student moet zich een theologisch oogmerk voorstellen. Geen schatten en rijkdommen, geen eer, geen wellusten en ledigheden; maar de eer van God, de stichting en opbouw van de kerk, en zijn eigen zaligheid.

4. In de studie zelf wordt drieërlei kennis vooraf vereist:
 - Filologische kennis, namelijk van de Griekse, Hebreeuwse, Chaldeeuwse en Latijnse taal.
 - Filosofische kennis, namelijk van logica,* natuurkunde, metafysica,* wetkunde en praktische wijsbegeerte.
 - Historische kennis, waarvoor de topografie en de chronografie, als twee vleugels, vereist is.
 5. Er moet een Bijbelse studie volgen, of veel liever telkens met de andere studies samengaan. Terloopse Bijbelstudie moet voortdurend bij alle andere studie gevoegd worden. Er moet ook exegetische en nauwkeurige Bijbelstudie gedaan worden, waardoor de context onderzocht wordt, de moeilijkheden opgemerkt, uitgepluisd en ontward worden, en zowel de theoretische als de praktische leerstukken tevoorschijn gebracht worden.
 6. Er moet een dogmatische en stellige* godgeleerdheid bij komen: zowel een catechetische godgeleerdheid als een systematische godgeleerdheid van de algemene grondbeginselen (*loci communes*).
 7. Hierop volgt de weerleggende theologie: de algemene, die meerdere partijen raakt, en ook de bijzondere, die afzonderlijke partijen in het bijzonder raakt:
 - De ongelovige heidenen, de mohammedanen, de Joden en de atheïsten.
 - De ketters, de socinianen, de wederdopers, de pausgezinden en de fanatici.
 - De scheurmakers, de arminianen, de lutheranen, de brownisten, de independenten, de koelmannisten en anderen.
 8. Ook de praktische theologie:
 - De zedelijke, die de deugden en de ondeugden raakt.
 - De ascetische, die de oefeningen van de godzaligheid raakt.
 - De casuïstische, die de gewetensgevallen raakt.
 - De bestuurlijke, die de besturing van de kerk raakt.
 9. De student moet onderzoek doen naar de oudheden, de kerkgeschiedenis, de kerkvaders en de concilies, volgens hun tijden en jaren.
 10. In al deze dingen moet hij bezig zijn met horen, lezen, overdenken, bidden en strijden.
 11. Dit moet hij doen in een zekere en nette orde, waarin de taken in jaren, dagen en uren verdeeld zijn.
- Laat het genoeg zijn dat ik deze dingen slechts aangeroord heb. Ze zijn door anderen uitvoerig uitgelegd en verklaard, bijvoorbeeld door Erasmus, Hyperius, Crocius, Alsted en – hij moet vóór alle anderen genoemd worden – Voetius in zijn afzonderlijke verhandelingen.

1. § 32. Vierde gebruik: tot praktische studie

Al is de studie van de godgeleerdheid de ware, toch is zelfs zij niet genoeg, tenzij men zich toelegt op de praktische godgeleerdheid en op de praktijk zelf. Daarom dringt ons leerstuk niet enkel op een christelijke, maar in het bijzonder op een theoretisch-praktische godgeleerdheid aan. Onder de praktische godgeleerdheid verstaan wij:

- Niet een heidense godgeleerdheid, van Socrates, Plato, Scipio, Aristides, Cato of Seneca.
- Niet een filosofische godgeleerdheid, die in zedenkundige,* huishoudkundige en staatkundige oefeningen bestaat.
- Niet een farizeïsche godgeleerdheid, waarover Flavius Josephus spreekt in *Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία* (*Oude geschiedenis van de Joden*), boek 13, hoofdstuk 18. Deze godgeleerdheid drong aan op de ongehuwde staat, op menigvuldig vasten, op gebeden en aalmoezen, onthield zich alleen van grove schandelijkheden en hield zich met grote strengheid bezig in uitwendige oefeningen van godzaligheid.
- Niet een esseense godgeleerdheid, die zelfs de farizeïsche godgeleerdheid in nauwgezetheid te boven ging, volgens het getuigenis van Josephus (boek 18, hoofdstuk 2).
- Niet een klooster- en kluizenaarsachtige godgeleerdheid.
- Niet een of andere schijnheilige godgeleerdheid.

Al deze soorten godgeleerdheid 'hebben een gedaante van godzaligheid, maar verloochenen de kracht derzelve' (2 Tim. 3:15). Hierover zal uitvoerig gesproken worden in boek 1 [deel 6-A], hoofdstuk 8 over de geveinsdheid.

1. § 33. Kenmerken van de praktische godgeleerdheid

Onder de praktische godgeleerdheid verstaan wij de godgeleerdheid die daadwerkelijk naar de godzaligheid is in alle bovengenoemde en oneindig meer andere plichten, en ook zelfs in de plichten die meer inwendig zijn. Dit wil het volgende zeggen:

1. Ze blijft niet bij uitwendige dingen staan, maar vloeit uit het binnenste van het hart voort (Ps. 27:8; Rom. 2:28,29), en wel uit een hart dat met een waarachtig en levendig geloof begiftigd is (Rom. 14:23; Gal. 5:6).
2. Ze bedoelt geen eigen voordelen, eer en rijkdommen (Matth. 6:1-5), maar de eer en heerlijkheid van God (1 Kor. 10:31), de stichting van de naaste (Matth. 5:16) en de eigen zaligheid (1 Petr. 1:9).
3. Ze gaat niet naar eigen goedgevoelens te werk (Matth. 15:9), maar naar het voorschrift van God (Gal. 6:16).
4. Ze wordt niet voortgebracht door de krachten van de natuur (Joh. 3); maar door de Geest van God (Gal. 5:22).

1. § 34. Beweegredenen om de praktische godgeleerdheid te beoefenen

Er zijn veel dingen die op de ernstige oefening van zo'n praktische godgeleerdheid en van zo'n godgeleerde praktijk aandringen:

1. De christelijke godgeleerdheid is niet theoretisch, of theoretisch-praktisch (hoewel wij ze naar de manier van behandeling zo noemen), maar zuiver en bij uitnemendheid praktisch. Dit vooronderstellen wij hier, maar het zal elders verklaard en bewezen moeten worden.
2. De hele godgeleerdheid wordt een leer der waarheid genoemd, die 'naar de godzaligheid' is (1 Tim. 6:3; Tit. 1:1). Er wordt gezegd dat ze strekt 'tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing die in de rechtvaardigheid

is, opdat de mens Gods volmaakt zij, tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust' (2 Tim. 3:16,17). En dat niet alleen, maar men leest ook dat haar afzonderlijke deeltjes elk met zijn praktijk verbonden worden. Als God het wil, zullen wij dit door het geheel van de godgeleerdheid heen aantonen.

Dit gaat zover dat:

- Het geloof en de liefde (2 Tim. 1:13), het horen en het doen (Jak. 2:22,23), samengaan.
- Er wordt gezegd: 'Het einde des gebods is liefde uit een rein hart en uit een goede consciëntie en uit een ongeveinsd geloof' (1 Tim. 1:5).
- Daaruit een 'gehoorzaamheid des geloofs' ontstaat (Rom. 1:5).
- Er in de praktijk een 'kracht der godzaligheid' ofwel 'der godgeleerdheid' is. Daarentegen brengt louter de theorie niets anders teweeg dan een 'gedaante' van godzaligheid (2 Tim. 3:5).

3. De zaligheid wordt aan de praktijk vastgemaakt, maar aan louter de theorie geweigerd en ontzegd (Joh. 13:17; Jak. 2:22-29).

4. De overtuiging (Jak. 2:18,19) en de bekering (1 Petr. 3:1,2) van de tegensprekers hangen meer van de praktijk dan van de theorie af. Ja, die uit liefde tot de praktijk geboren wordt, is bovendien veiliger, beproefder en bestendiger dan die alleen uit de theorie voortvloeit.

5. We zullen nu niet verder benadrukken dat wij door de oefening van de praktische godgeleerdheid en van de godgeleerde praktijk de lasteringen van de arminianen en de pausgezinden op het allerkragtigst weerleggen. Zij betichten onze godgeleerdheid ervan dat ze nutteloos, ijdel en enkel theoretisch is.

6. De satan, met de zijnen, verzet zich met niet minder geweld tegen het praktische dan tegen het theoretische. Ja, hij brengt dag aan dag allerlei nieuwe en nieuw bedachte inzetten voort (1 Tim. 3:6), om de studie van de praktijk en de praktijk van de studie van elkaar te scheiden.

1. § 35. Middelen om de praktische godgeleerdheid te verkrijgen

De hulpmiddelen om deze praktische godgeleerdheid te verkrijgen en te bevorderen, kan ons paragraaf 34 verschaffen, met de nodige veranderingen. Wij zullen hier echter nog het een en ander dat de praktische studie meer bijzonder eigen is, laten volgen.

1. Een ijverige, gedurige en praktische betrachtting van Gods Woord is uiterst nuttig, 'opdat de mens Gods volmaakt zij, en tot alle goed werk volmaaktelijk toegerust' (2 Tim. 3:17). Dit geldt vooral wanneer daardoor niet alleen de kennis van de waarheid, maar ook de kracht en uitwerking van de waarheid gezocht wordt. Doe hierbij het lezen van allerlei schrijvers, zowel oude als recente, met name de alleszins praktische Nederlandse en Engelse schrijvers. Men moet deze schrijvers dan ordenen volgens de algemene grondbeginselen (*loci communes*).

2. De bevindelijke oefening van de godgeleerdheid, waardoor wij niet alleen iedere theologische hoofdzaak weten, maar ook de kracht en uitwerking daarvan gevoelen en ondervinden. Daarom voegt de apostel de 'erkenntenis' en 'alle gevoelens' samen (Filipp. 1:9), waardoor wij tegelijk smaken en zien hoe goed de Heere is en hoe gelukkig hij is die op Hem hoopt (Ps. 34:9). Want ik meen ook dat de opstellers van de praktische godgeleerdheid door geen ander hulpmiddel hun praktijk voorspoediger verkregen hebben, dan doordat zij de dingen die ze ondervonden en gevoelden, met de Heilige Schrift vergeleken en ten slotte het een en ander op papier zetten. Om deze reden verklaarde Luther dat die preken de beste zijn, wanneer de prediker 'de dingen gevoelt en ondervindt die hij spreekt, en de dingen spreekt die hij gevoelt en ondervindt'.

3. De betrachting van een voorbeeldige godgeleerdheid. Hierdoor voelt u niet alleen voor uzelf, maar stelt u zich ook aan anderen tot een voorbeeld, opdat ook zij het zelf zullen gevoelen. Dit beveelt de apostel in het bijzonder de kerkelijke personen aan, wanneer hij zegt: 'Betoon uzelf in alles een voorbeeld van goede werken; ... in de leer ...' (Tit. 2:7). Naar het getuigenis van Luther dringt niets dieper in het hart door dan wat uit het diepste van het hart ontspringt.

4. Laten de godgeleerden bij de uiteenzetting van de theologische hoofdzaken niet alleen de dogmatische en de weerleggende, maar ook de praktische godgeleerdheid uitvoerig behandelen.

5. Laat ik eraan toevoegen: laten bij het onderzoek van de kandidaten niet alleen blijken van de dogmatische en weerleggende, maar ook van de praktische godgeleerdheid en van de praktijk zelf geëist worden.

DERDE LEERSTUK DE DEFINITIE VAN DE GODGELEERDHEID

HET LEERSTELLIGE DEEL

1. § 36. De godgeleerdheid is een leer om voor God te leven door Christus

De christelijke godgeleerdheid, die theoretisch-praktisch is, is niets anders dan: *Een leer om voor God te leven door Christus*, ofwel: *Een leer die naar de godzaligheid is* (Tit. 1:1). Daarom wordt zij door de kerkvaders soms bedoeld met de naam θεοσέβεια, 'godsdiensstigheid' of 'godvruchtigheid', θεοζωία, 'voor God leven', ja, ook θεοϋργία, 'voor God werkzaam zijn'.

Dit komt overeen met de Heilige Schrift.

Dit wordt bewezen uit de Schrift

1. De Schrift noemt de godgeleerdheid 'woorden des levens' (Joh. 6:68; Hand. 5:20).
2. De Schrift drukt de hebbelijke* godgeleerdheid (*theologia habitualis*), ofwel de godgeleerde kunst, uit door 'Gode leven' (Rom. 6:2; 2 Kor. 5:15; Rom. 14:7,8; Kol. 3:3,4; Filipp. 1:20,21).
3. De Schrift is geheel en al bezig met het leven van de mens te vormen en dat Godewaarts te richten en te besturen. Dit gaat zover dat alles wat in de Heilige Schrift voorkomt, in dit ene, als in het middelpunt, samenvloeit en samenvalt, en dat juist dat als het ware de meest algemene inhoud van de Schrift is. Daarnaast wordt de godgeleerdheid het allerbest gedefinieerd als: *Een leer om voor God te leven door Christus*.

1. § 37. Dit wordt bevestigd met redenen

Dit wordt bevestigd met de volgende redenen:

1. Wij vooronderstellen het volgende.
 - a. Iedere kenbare samenhang (*scibile complexum*) die een samenhang van heel veel conclusies met een en hetzelfde voor ogen toelaat, maakt een bepaalde wetenschap ofwel onderwijsmethode uit.
 - b. Voor God te leven is zo'n kenbare zaak, volgens de vorige paragraaf.
 - c. Toch wordt ze niet onder het voorwerp van enige andere onderwijsmethode begrepen. Want er is geen wetenschap die leert om 'voor God te leven door Christus', behalve de christelijke godgeleerdheid. Hieruit wordt geconcludeerd dat juist dit ongetwijfeld haar ware en eigen werkzaamheid is. Niets is er in de godgeleerdheid dat niet hiertoe strekt dat het leven van de mens naar God toe gericht en bestuurd wordt, hetzij met betrekking tot het doel, hetzij met betrekking tot het middel. Daarom blijft ook ongetwijfeld staan dat dit het eigenlijke* voorwerp is, en dat de godgeleerdheid bijgevolg niets anders is dan: *Een leer om voor God te leven door Christus*.
2. Wij vooronderstellen het volgende:
 - a. God heeft alles geschapen omwille van de mens en de mens omwille van Zichzelf. Hij is dus het laatste en uiterste doel van de mens en van alle menselijke daden en handelingen. Daarom is het noodzakelijk dat er enige leer tot onderwijs is, die de mens met al het zijne daartoe richt en bestuurt.
 - b. Er is geen onderwijsmethode die dit stuk ter behandeling op zich neemt. Want alle andere onderwijsmethoden blijven staan bij hun eigen specifieke doeleinden, bijvoorbeeld:
 - De geneeskunde bij de gezondheid van het menselijk lichaam.
 - De ethiek bij het zedelijke* geluk van de individuele mens.
 - De staatkunde bij het gemeenschappelijke geluk van de burgerstaat.
 - De huishoudkunde bij het geluk van het huisgezin, en zo verder met alle andere onderwijsmethoden.

Daaruit concluderen wij dat alleen de godgeleerdheid de eigen specifieke doeleinden van iedere onderwijsmethode richt en bestuurt tot een bepaald algemeen en hoogste doel, namelijk tot God; opdat zo God wel Zijn heerlijkheid verkrijgt, maar ook wij in God en in Zijn heerlijkheid een volkomen gelukzaligheid verkrijgen. Dit alles vloeit in dit ene samen: indien 'wij voor God leven'.

3. Hier kunnen wij aan toevoegen dat juist hierin alle wetten en vereisten van een rechtmatige definitie samenlopen. Want 'voor God leven' verklaart het wezen* zelf van de gedefinieerde zaak, ofwel de godgeleerdheid, en stemt daar in alle opzichten mee overeen. De godgeleerdheid heeft immers niets wat niet hierop ziet. En niets ziet hierop en behoort hiertoe wat niet bij de godgeleerdheid hoort.

Hieruit kan dus niets anders voortvloeien dan dat *een leer om voor God te leven door Christus* de meest eigen en echte definitie van de godgeleerdheid uitmaakt.

1. § 38. De godgeleerdheid wordt een 'leer' genoemd

De godgeleerdheid is *een leer* (Jes. 51:4; 2:3; Ps. 19:8). Daarom wordt ze overal een 'leer' en een 'lering' genoemd, evenals een 'voorbeeld der leer' (Rom. 6:17) en 'een leer naar de godzaligheid' (1 Tim. 6:3; vgl. Joh. 7:16,17; 1 Tim. 4:6).

Wij noemen ze een leer:

1. Niet omdat wij de benamingen van filosofische hebbelijkheden,* begrip, wetenschap, wijsheid, inzicht en kunst versmaden en verwerpen. Want wij zien dat de namen voor de godgeleerdheid in de Heilige Schrift door elkaar gebruikt worden. Nu eens wordt ze begrip of verstand genoemd (Spr. 2:6; Kol. 2:2), dan weer wetenschap of kennis (Mal. 2:7; Jes. 53:11; 2 Kor. 8:7); nu eens wijsheid (1 Kor. 1:21; 2:6; Jak. 3:17), dan weer inzicht of voorzichtigheid (Spr. 1:2,3; Ef. 1:8). Wij zien ook dat als synoniem voor de naam 'kunst' de spreekwijze gebruikt wordt van 'zinnen' die 'geoefend [zijn] tot onderscheiding beide des goeds en des kwaads' (Hebr. 5:14).
2. Niet omdat de godgeleerdheid zodanig aan een van die hebbelijkheden verbonden wordt, dat de overige uitgesloten zouden worden.
3. Maar omdat de godgeleerdheid de volkomenheid en volmaaktheid van alle andere wetenschappen bij uitnemendheid insluit. Om deze reden willen wij liever het ruimere woord 'leer' gebruiken, want daarin kunnen alle andere ingesloten worden.

Toch schuilt er ook nog een andere reden onder deze benaming. De heilige godgeleerdheid bestaat namelijk bij uitnemendheid door een leer ofwel openbaring (Jes. 51:4; Matth. 16:17; Joh. 1:18; Gal. 1:11,12).

Daarentegen zijn alle andere wetenschappen hun oorsprong verschuldigd aan de natuur en aan het menselijke onderzoek. Want hun principes zijn ons aangeboren, en ze worden door de zintuigen, waarneming, ervaring, vergelijking en inductieve* redenering opgewekt en tot hun volkomenheid voortgezet.

Maar de vaste principes van de zaligmakende godgeleerdheid, als zodanig,

zijn van nature niet in ons. Ze kunnen ook niet door oefening en ijver alleen aangekweekt of tot enige volmaaktheid gebracht worden (Matth. 16:17).

Ik voeg dit er als derde reden bij: niet alleen de systematische godgeleerdheid (ofwel de godgeleerde lessen en geboden), maar ook de hebbelijke* godgeleerdheid (ofwel de kunst om voor God te leven) die uit deze lessen en geboden ontstaat, steunt op een Goddelijk* geloof (*fides divina*). Het is dus nodig dat deze tweërlei godgeleerdheid door God geleerd ofwel geopenbaard wordt.

Hoe de godgeleerdheid geleerd wordt

Deze leer wordt geleerd:

- Deels door God, uitwendig door openbaring (Gal. 1:11,12) en inwendig door verlichting (Ef. 1:17,18). Hierover is eerder gesproken.
- Deels door mensen, die hierom de naam 'leraars' krijgen (Ef. 4:11).

1. § 39. Het voorwerp van de godgeleerdheid is: te leven

De godgeleerdheid is een leer om *te leven*, om *voor God te leven* en wel om *voor God te leven door Christus*.

Ik zeg: de godgeleerdheid is een leer om *te leven*. Dit hebben wij al uit de Heilige Schrift bewezen (Rom. 6:11; Joh. 6:68; Hand. 5:20), en nu bevestigen wij het met de volgende redenen:

1. Er is geen onderwijsmethode die het leven in het algemeen vormt, op zedelijke* ofwel geestelijke wijze. Bijgevolg moet dit aan de godgeleerdheid overgelaten worden.
2. Het Woord van God, en de Heilige Geest naast het Woord, vormt door de godgeleerde geboden niet alleen deze of gene daad van ons leven, maar in het algemeen alle daden (1 Thess. 5:23; 2 Tim. 3:16,17).
3. De meest edele onderwijsmethode moet noodzakelijk bezig zijn met het meest edele voorwerp. Maar er is niets edeler dan het leven (Job 2:4), aangezien het leven een meest algemene daad is, die tot een grondslag van alle andere daden gelegd wordt. Er bestaat dus geen enkele daad zonder het leven.

1. § 40. Het voorwerp van de godgeleerdheid is: voor God te leven

Wij zeggen dat de godgeleerdheid niet alleen een leer is om te leven, maar ook om *voor God te leven* (volgens hetgeen wij reeds in § 11 uit de Heilige Schrift aangetekend hebben). Ons leven moet noodzakelijk Godewaarts gericht en bestuurd worden, als tot zijn hoogste en uiterste doel (1 Kor. 10:31; Filipp. 1:21). Zonder dit doel zullen alle daden van ons leven van het rechte spoor afdwalen. Ons leven wordt echter door geen enkele andere leer daartoe bestuurd. Daarom is het volstrekt noodzakelijk dat dit door de godgeleerdheid gebeurt.

1. § 41. Hoe velerlei dit leven is

Het leven dat de godgeleerdheid Godewaarts richt en bestuurt, is drieërlei:

1. Het leven van de natuur (Gen. 2:7). Dit spruit voort uit de vereniging van ziel en lichaam, waardoor de mens zich op natuurlijke wijze kan bewegen.

2. Het leven van de genade (Gal. 2:20). Dit vloeit voort uit de vereniging van de oorspronkelijke gerechtigheid met de ziel, waardoor hij zich op geestelijke ofwel zedelijke* wijze kan bewegen.

3. Het leven van de heerlijkheid (Joh. 17:3). Dit ontstaat uit de vereniging en gemeenschap van de gehele mens met God, waardoor hij gelukkig leeft.

Het leven van de natuur

Het leven van de natuur is ten aanzien van de eerste daad* eigenlijk aan geen godgeleerde geboden onderworpen. Het wordt echter vanwege de tweede daden,* naargelang de zaken vereisen, ter beloning of straf wegens goede of kwade daden hetzij verheven en beloond, hetzij gestraft, hetzij verlengd (1 Tim. 4:8; Ex. 20:12). Evenwel worden de tweede daden, namelijk de vegetatieve,* sensitieve* en rationele (redelijke) daden, door de godgeleerde regels Godewaarts bestuurd en gericht.

Het leven van de genade

Het leven van de genade staat, zowel ten aanzien van zijn eerste daad als ten aanzien van de tweede daden, meer regelrecht onder de wetten van de godgeleerdheid. De geestelijke dood door de zonde wordt weggenomen en het geestelijke leven wordt hersteld door het geloof (Ef. 4:18; 2:5,6). Ook moeten de goede werken noodzakelijk:

- Uit het leven van de genade, ofwel uit het geloof, door de wedergeboorte toegebracht, voortspruiten (Joh. 3:5,6; Rom. 14:25; Hebr. 11:6).
- Tot eer van God gericht worden (Gal. 2:19,20; 1 Kor. 10:31; Filipp. 1:20,21).
- Naar het voorschrift van Gods wil vormgegeven worden (1 Petr. 4:2,6).

Het leven van de heerlijkheid

Het leven van de heerlijkheid hangt geheel en al van de besturing der godgeleerdheid af (Joh. 17:3; 1 Petr. 1:9). En wel zo, dat het hier begonnen wordt door het leven der genade en hiernamaals voltooid wordt in de hemelen (Joh. 3:36; 5:24; 1 Joh. 3:15). Ook verschilt het daarvan niet, behalve alleen in trappen.

1. § 42. Het voorwerp van de godgeleerdheid is: voor God te leven door Christus

Dat wij voor God leven, is voor de christelijke godgeleerdheid nog niet genoeg, tenzij dit gebeurt *door Christus* (Rom. 6:11), want:

1. Hierdoor verschilt onze godgeleerdheid van:

- De godgeleerdheid van de eerste mensen, toen zij pas geschapen waren.
- De natuurlijke godgeleerdheid.
- Alle 'onterecht zo genoemde' godgeleerdheid [vgl. 1 Tim. 6:20], die niet de gezonde woorden van Christus heeft.

2. Wij kunnen zonder en buiten Christus niet voor God leven (Gal. 2:20; Joh. 15:5).

3. Als wij dat al konden, zou het voor God niet aangenaam zijn buiten Christus (Ef. 1:6).

Op hoeveel manieren dit gedaan wordt

Wij leven voor God door Christus, voor zover:

1. In Christus, 'Die ons Leven is', ons leven pas God kan behagen (Ef. 1:6), in Hem namelijk, in Wie de Vader 'een welbehagen' heeft (Matth. 3:17).
 2. Christus door Zijn verdienste de Geest voor ons verworven heeft (Joh. 16:7). Door Diens werk en kracht worden wij levend gemaakt (Rom. 8:2,11), geleid en gedreven (vers 14). Anders zouden wij dood zijn in de zonden, dat is: tot alle goed werk onbekwaam, en daarentegen geneigd tot alle kwaad.
 3. Christus, Die door het geloof met ons verenigd is:
 - Ons levend maakt, daar wij dood waren (Ef. 2:4,6,7).
 - Ons krachten om te leven meedeelt, zoals de wortel aan de stam en het hoofd aan de leden (Joh. 15:4).
 - De meegedeelde krachten werkzaam maakt en tot de daad zelf aanzet, en vruchtbaar maakt (Joh. 15:4).
 - De wetten van het leven voor God voorschrijft (Matth. 5:2).
 - Ons met Zijn voorbeeld voorgaat (Matth. 11:29; Filipp. 2:5).
 - In ons leeft (Gal. 2:20) en al onze vermogens zo bezet en inneemt, dat Christus' nederigheid, gehoorzaamheid, heiligheid en rechtvaardigheid, in alles altijd en overal, bloeit en doorstraalt.
- Op al deze manieren wordt het leven van Christus openbaar in ons (2 Kor. 4:11).

1. § 43. Eerste gevolgtrekking: het doel van de godgeleerdheid

Uit wat gezegd is, blijkt dat voor God te leven twee zaken behelst: goed te leven en gelukkig te leven. Het eerste ziet op Gods eer en heerlijkheid, het laatste op onze zaligheid. Daarom moet men aangaande de doeleinden van de godgeleerdheid vaststellen dat inderdaad het hoogste doel Gods eer en heerlijkheid is (1 Kor. 10:31; Spr. 16:4; Rom. 11:36), en het tweede daarbij komende doel onze zaligheid is (1 Petr. 1:9). Deze twee doeleinden verschillen echter niet zozeer in de zaak, als wel redelijk,* in ons begrip. Want onze zaligheid bestaat nergens anders in dan in de verheerlijking van God, wanneer door onze vereniging en gemeenschap met God en het genieten van Hem (waarin onze zaligheid gelegen is), God met de daad zelf erkent en geroemd wordt als ons hoogste Goed en ons uiterste Doel.

Hieruit is het antwoord op de volgende vraagstukken gemakkelijk.

Enkele gewetensvragen

Vraag 1. Mag men wel iets doen om zijn eigen zaligheid, als zijn hoogste doel?

Antwoord. Dit is volstrekt geoorloofd, aangezien het ongetwijfeld geoorloofd is om omwille van God iets te doen, ofwel met de daad zelf God te houden voor zijn hoogste Doel.

Vraag 2. Moeten wij niet liever en eerder Gods eer en heerlijkheid zoeken dan ons eigen leven? Ja, dan onze eigen zaligheid?

Antwoord. Terwijl wij onze eigen zaligheid zoeken, zoeken wij juist daardoor ook Gods eer en heerlijkheid. Voor zover echter die twee zaken in ons begrip verschillen, zo moet de zaak van God bij ons volstrekt eerder in aanmerking komen dan ons eigen gemak en voordeel.

Vraag 3. Maar lijkt het niet al te op loon gericht om voor God te leven om loon?

Antwoord. Zeker, wanneer dit gebeurt om een eigenlijk zogenoemd loon, hetzij van betamelijkheid,* hetzij van gelijkwaardigheid,* of om een loon dat iets anders is dan God. Maar het is geenszins werk om loon wanneer wij met de daad zelf God houden voor ons hoogste Doel en voor ons Loon (Gen. 15:1).

1. § 44. Tweede gevolgtrekking: het voorwerp van de godgeleerdheid

Uit wat gezegd is, blijkt het voorwerp waarmee de godgeleerde geboden bezig zijn, om dat te vormen:

1. Ten eerste het verstand, opdat de godsdienst een redelijke godsdienst zal zijn (Rom. 13:1).
2. Vervolgens ook de wil ofwel het hart (Matth. 15:19; Spr. 4:4,23; 33:26).
3. Als laatste, het hele leven en alle en iedere bijzondere redelijke daad daarvan, in zoverre die daden gericht kunnen worden tot God. Want de kunst van de godgeleerdheid is de hebbelijkheid* van de hele mens, waardoor hij aangedreven wordt om God te hebben en te genieten, en naar Zijn wil en tot Zijn heerlijkheid te doen en te handelen. Daarom wordt van de hele mens en al zijn delen gezegd dat ze 'geheiligd' worden (1 Thess. 5:23). In het bijzonder echter de wil, als het gebiedende beginsel van alle geestelijke daden.

1. § 45. Derde gevolgtrekking: de voortreffelijkheid van de godgeleerdheid

Uit wat gezegd is, blijkt hoe groot de voortreffelijkheid en uitnemendheid van de christelijke godgeleerdheid is. Ten opzichte van de orde van de leer, volgens onze manier om vorderingen te maken, is ze weliswaar de laatste. Maar in de orde van haar natuur en waardigheid neemt ze gemakkelijk de eerste plaats in, en ten opzichte van het hoogste doel is ze de bestuurster en bouwmeesteres van alles. Ze is van God in het bijzonder voortgekomen, handelt over God en Goddelijke zaken, strekt tot God en leidt de mens tot God. Om deze redenen wordt zij met niet minder recht θεοζωία, 'voor God leven', of θεωργία, 'voor God werkzaam zijn', als θεολογία, 'godgeleerdheid', genoemd. Hier kan men aan toevoegen wat wij over deze zaak al eerder gezegd hebben (zie § 33).

HET WEERLEGGENDE DEEL

1. § 46. Vraagstukken

Waarlijk, ik denk dat er onder de christenen niemand is die zou loochenen dat de godgeleerdheid *een leer om voor God te leven door Christus* is. Ook al wordt ze op diverse manieren gedefinieerd, die meer in woorden dan in zaken verschillen. Hiermee zullen wij ons nu niet ophouden. Daarom zullen wij, in plaats

van geschillen, diverse vraagstukken die in de inleidingen op dogmatieken onder de rechtzinnigen zelf geopperd en onderzocht worden, eerder slechts aanroeren dan uitpluizen.

Eerste vraag: is de godgeleerdheid een wijsheid of eerder een inzicht?

Men vraagt ten eerste: kan men voor de godgeleerdheid een bepaalde hebbelijkheid* gebruiken, uit de intellectuele hebbelijkheden van Aristoteles (ἡθικὰ Νικομάχεια, *Ethica Nicomachea*, boek 6)? Dat wil zeggen: moet de godgeleerdheid liever een wijsheid dan een inzicht genoemd worden? enzovoort.

Het gevoelen van anderen

Er zijn mensen die de godgeleerdheid als een 'wijsheid' definiëren, namelijk een allervolmaaktste onderwijsmethode, door een allervolmaaktste hebbelijkheid. Dit behaagt degenen die willen dat de godgeleerdheid een theoretische onderwijsmethode is.

Er zijn mensen die haar liever willen definiëren als een 'inzicht'. Dit zijn degenen die willen dat de godgeleerdheid praktisch is.

Er zijn mensen die geen van beide toestemmen, omdat ze een 'hebbelijkheid' is, die niet natuurlijk, maar bovennatuurlijk is.

Er zijn mensen die stellen dat alle hebbelijkheden van Aristoteles bij haar horen, omdat de godgeleerdheid is:

- Een begrip, voor zover zij gebracht wordt tot de principes door een eenvoudige* bevatting.
- Een wetenschap, voor zover zij de conclusies door te redeneren uit de principes haalt.
- Een wijsheid, voor zover zij de principes op een allervolmaaktste manier met de conclusies samenvoegt.
- Een inzicht, voor zover zij haar leerstukken richt tot de inblijvende daden.*
- Een kunst, voor zover zij haar leerstukken richt tot de uitgaande daden.*

Ons gevoelen

Het is het veiligst om de middenweg te nemen en te zeggen dat de godgeleerdheid vormelijk* (om zo te spreken) geen enkele hebbelijkheid is, opdat zij de volmaaktheden van alle hebbelijkheden volkomen insluit om alle andere bij wijze van uitmuntendheid uit te sluiten. Hierom hebben wij haar het meest nauwkeurig gedefinieerd als een 'leer', die alle andere insluit en zich tot geen van alle beperkt.

1. § 47. Tweede vraag: wat is het voorwerp van de godgeleerdheid?

Men vraagt ten tweede: welk voorwerp past bij de godgeleerdheid?

Het gevoelen van anderen

Er zijn mensen die willen dat dit God is, om beschouwd te worden. Van Hem heeft de godgeleerdheid haar naam.

Er zijn mensen die liever willen dat het God en Zijn werken is.

Er zijn mensen die van oordeel zijn dat de dienst van God er bijgevoegd moet worden.

Die zaak zou beslist kunnen worden door onderscheid te maken tussen het eerste en voornaamste Voorwerp, dat God dan is, en het gelijkvormige voorwerp, dat Hij dan geenszins is.

Ons gevoelen

Het schijnt ons toe dat diegenen het meest gepast spreken, die samen met ons de voorkeur geven aan het voor God leven door Christus, als het gelijkvormige voorwerp. Want dit heeft enerzijds niets wat niet zeer eigenlijk bij de godgeleerdheid hoort, en anderzijds slaat het niets over van wat tot de godgeleerdheid behoort. Opdat wij voor God zullen leven, wordt kennis van God en van Zijn werken vooraf vereist. En voor de godgeleerdheid is het ook niet genoeg dat wij God en Zijn werken kennen, tenzij het eren en dienen van God, ofwel het voor God leven door Christus erbij komt.

1. § 48. Derde vraag: is de godgeleerdheid een theoretische of een praktische hebbelijkheid?

Men vraagt ten derde: is de godgeleerdheid een theoretische, of een praktische, of een theoretisch-praktische hebbelijkheid?*

Wij zeggen dat ze een theoretische hebbelijkheid is. Niet omdat ze volstrekt niet werkt, want aan elke onderwijsmethode is goed doen en goed handelen eigen (hoedanig dat dan ook moge zijn). Maar omdat ze uit en door haar natuur niet voortgaat tot het doen, evenals de metafysica.*

Ze is daarentegen ook een praktische hebbelijkheid. Niet omdat ze niet bezig zou zijn met beschouwen, maar omdat ze uit en door haar natuur niet bij de beschouwing blijft staan, zoals de logica* en de ethiek.

Verder onderscheiden wij hier τό πρακτικόν, 'hetgeen betracht moet worden', van τῷ ποιητικῷ, 'hetgeen gedaan moet worden'. Want τό ποιητικόν, 'hetgeen gedaan moet worden', *brengt* zijn voorwerp voort, terwijl τό πρακτικόν, 'hetgeen betracht moet worden', alleen een dadelijkheid* of doen vereist *omtrent* het voorwerp. Hoewel dus God niet door ons voortgebracht kan worden ποιήσει, 'door te doen', toch kan er omtrent Hem een daad van liefde en eerbied gaande gemaakt worden, waarin de praktijk bestaat.

Het gevoelen van anderen

Er zijn mensen die willen dat de godgeleerdheid enkel theoretisch is, zoals Thomas van Aquino met de zijnen, omdat in de volmaaktste beschouwing van God onze zaligheid bestaat (Joh. 17:3; 1 Kor. 13:12). Maar dit is verkeerd, aangezien de godgeleerdheid niet in kennis alleen, maar in kennis vanwege de liefde bestaat (1 Kor. 13:13). Ook wordt in de Heilige Schrift niet alleen die kennis die in een louter bespiegelende kennis bestaat, 'kennis' genoemd, maar ook een zodanige kennis die de liefde insluit (Ps. 1:6; Matth. 7:23).

Er zijn daarentegen mensen die liever willen dat de godgeleerdheid enkel praktisch is, zoals Duns Scotus met de zijnen. Dit zullen ook wij aanvaarden, in een gezonde zin.

Verder zijn er mensen die zeggen dat de godgeleerdheid niet bespiegeland en ook niet praktisch is, maar liefhebbend en hartstochtelijk toegenegen. Dit zijn zeer vreemde mensen, aangezien ongetwijfeld liefhebben en zijn aandoeningen* gaande maken praktische dingen zijn.

Tot slot zijn er mensen die de godgeleerdheid beschrijven als *én* theoretisch *én* praktisch, omdat zij ten aanzien van haar ene deel – namelijk hetgeen geloofd moet worden van God, van de Drie-eenheid, van de personele vereniging der twee naturen in Christus – alleen theoretisch is, maar ten aanzien van hetgeen gedaan moet worden, enkel praktisch. Maar dit is minder juist, aangezien het een tegenstrijdigheid insluit dat iets vanuit zijn natuur blijft steken bij het beschouwen, en bovendien vanuit zijn natuur de praktijk eist.

Ons gevoel

Wij ontkennen niet dat er in de godgeleerdheid dingen zijn die niet voortgebracht kunnen worden, bijvoorbeeld God, de Heilige Drie-eenheid, de vereniging van de naturen in Christus, en meer andere zaken, die om die reden geen ποιητικά, 'dingen die gedaan moeten worden', zijn. Toch is er niets waarvan niet gezegd zou kunnen worden dat het praktisch is.

Evenals wij dus ontkennen dat de godgeleerdheid in alles werkzaam is, zo ontkennen wij ook dat ze enkel beschouwend is. Want al haar leerstukken eisen vanuit hun natuur een werkzaamheid omtrent het gekende voorwerp. Ja, wij ontkennen ook dat ze eigenlijk en in zichzelf theoretisch-praktisch is, hoewel wij haar naar de manier van behandeling zo genoemd hebben. Maar wij zeggen dat ze praktisch, en wel bij uitnemendheid praktisch is, want:

1. Ze wordt een leer 'die naar de godzaligheid is' genoemd.
2. Overall wordt gezegd dat kennis zonder praktijk ijdel is (1 Kor. 13:1,2; 8:1-3), ja, ook dood (Jak. 2:17).
3. Er komt in de godgeleerdheid niets voor wat geen betrekking heeft op hetzij het doel, hetzij de middelen, van welke soort alle praktische dingen zijn.
4. Aan alle en elke afzonderlijke hoofdzaak van de godgeleerdheid wordt haar praktijk in de Heilige Schriften toegekend, bijvoorbeeld aan:
 - De Schrift (2 Tim. 3:16,17).
 - De verkondiging van het Evangelie (1 Tim. 1:5).
 - Het gehoor van het Woord (Matth. 13:23; Jak. 2:22,23).
 - Het geloof (1 Petr. 1:9; Rom. 1:5).
 - De sacramenten:
 - Het Heilig Avondmaal, waarbij staat: 'Doet dat' (1 Kor. 11:24).
 - De Heilige Doop, waarbij bevolen wordt: 'Lerende hen onderhouden alles wat Ik u geboden heb' (Matth. 28:19,20).
5. Voor God te leven is verreweg onze allervolmaaktste praktijk.

HET PRAKTISCHE DEEL

1. § 49. Eerste gebruik: tot bestraffing

Het is geen ware godgeleerdheid en het is geen ware godgeleerde en dus ook geen echt en waarachtig christen, die het volgende doet:

1. Iemand die, hetzij met woorden, hetzij met daden, de christelijke godgeleerdheid en godsdienst tot een kunst van kennen en disputeren maakt, en ondertussen de ervaring en kunst van het leven niet weet, althans nalaat. Hij heeft, zoals Bernardus ergens zegt, 'de woorden van de heiligen, niet hun leven'. Ditzelfde noemt Seneca 'een dodelijke schurftigheid van het verstand, dat het liever wil disputeren dan leven'.
2. Iemand die zich voor een godgeleerde en christen uitgeeft, en ondertussen niet leeft voor God door Christus, maar voor de wereld, voor het vlees, voor de ledigheid, in elk geval voor zichzelf.
3. Iemand die, als hij misschien al voor God tracht te leven, dat dan niet zozeer door Christus, als wel door eigen krachten doet.

Argumenten tot bestraffing

- a. Zo iemand kan een zeer schrandere leraar en een zeer ijverig voorstander van de christelijke zaak genoemd worden. Toch is hij waarlijk evenmin een godgeleerde en christen als dat iemand die geen redevoering kan houden, een redenaar is, of iemand die niet kan genezen, een arts is. Op hem is het zeer lelijke Joodse brandmerk van de apostel heel goed van toepassing: 'Zie, gij wordt een Jood genaamd, en rust op de wet, en roemt op God ...' (Rom. 2:17 e.v.).
- b. Ja, hij is veeleer een leugenaar, die iets zegt en niet doet (Matth. 23:3; 7:21), die met de mond zegt wat hij met de werken verloochent (Tit. 1:16).
- c. Hij is ook een ijdel mens (Jak. 1:26), en een huichelaar, 'hebbende een gedaante van godzaligheid, maar die de kracht derzelve verloochent' (2 Tim. 3:5).
- d. Ja, hij is geestelijk dood, aangezien hij niet weet te leven (Ef. 2:1; Matth. 8:22).
- e. Zo veroorzaakt hij met al zijn godgeleerdheid voor zichzelf niets anders dan het verderf (Matth. 7:21). Wie hier niet voor God wil leven, die zal ook hierna maals niet leven. Want alleen de godzaligheid heeft 'de belofte des tegenwoordigen en des toekomstigen levens' (1 Tim. 4:8).

1. § 50. Tweede gebruik: tot onderzoek

Er wordt vereist dat wij zowel onze godgeleerdheid als de godgeleerden ernstig toetsen en onderzoeken.

Onderzoek van de godgeleerdheid

Wat betreft de godgeleerdheid ofwel de religie moeten wij dit onderzoeken:

1. Is ze een leer die is voortgekomen van en geopenbaard door God? (Jes. 51:4).
2. Strekt ze tot een christelijke praktijk?

3. Richt en bestuurt ze ons leven nergens anders dan Godewaarts, anders gezegd: tot roem en heerlijkheid van God, die in onze eeuwige zaligheid volmaakt zal worden?

4. Stelt ze het fundament van al dat leven alleen in Christus? (Joh. 15:4).

Deze zaken zijn de voornaamste kenmerken van de ware en oprechte godgeleerdheid, gevoegd bij de dingen die wij al eerder opgesomd hebben (zie § 37).

Onderzoek van de godgeleerden

Maar laten wij ook de godgeleerden en de christenen onderzoeken. Ieder moet zichzelf toetsen en onderzoeken:

a. Is hij niet alleen door mensen of uit boeken onderwezen, maar veeleer door God Zelf (Gal. 1:1)?

b. Is hij niet onderwezen om te disputeren en te argumenteren, maar om te leven?

c. Is hij onderwezen om niet voor zichzelf, niet voor de wereld, niet voor de mensen te leven, maar voor God?

d. Is hij geleerd om voor God te leven door Christus, ofwel: door de kracht van Christus alleen?

Deze zaken zijn de voornaamste kenmerken van een echte en ware godgeleerde ofwel christen, die uit de definitie van de godgeleerdheid voortvloeien. Want de natuur en aard van een zaak wordt nergens volmakter door begrepen en verstaan, dan uit een nauwkeurige definitie daarvan.

1. § 51. Derde gebruik: tot vermaning om voor God te leven

Dit is het voornaamste gebruik: laten wij ernaar staan om alleen voor God te leven door Christus, omdat wij godgeleerden en christenen zijn, ja, ook nadrukkelijk aan de godgeleerdheid zijn toegewijd overeenkomstig onze belijdenis.

Wij moeten wat dit betreft vier zaken wat duidelijker voorstellen.

Wat eist het leven voor God van stuk tot stuk? Dit strekt zich uit over het hele stelsel van de godgeleerdheid, en wij zullen het met Gods hulp punt voor punt verklaren. Toch, als we dit in een kort begrip voorstellen, sluit het in het algemeen in dat wij:

1. God tot het enige Voorwerp van dit geestelijke leven stellen (Ps. 16:8). Dat is: dat wij met ons hele leven alleen trachten God te dienen en Hem te behagen (Gal. 1:10; 2 Kor. 5:9). Dit betekent in de Heilige Schrift zoveel als 'voor God leven'.

2. Gods wil maken tot het enige richtsnoer van ons leven (1 Petr. 4:2,6), en dit betekent 'naar God leven'.

3. Ons God voorstellen tot het oogmerk van ons hele leven (Filipp. 1:20,21; 2 Kor. 5:9).

4. Dat alles betrachten en ook doen in de kracht van God.

Dus, zoals wij al eerder geleerd hebben, is 'voor God leven' in het algemeen niets anders dan alle daden van het natuurlijke, burgerlijke en geestelijke

leven richten naar het voorschrift van Gods Woord, tot Gods eer en heerlijkheid, door Gods inwendige werkende kracht.

In het bijzonder vereist dit de drie volgende zaken.

1. § 52. Een drieërlei oogmerk

Wij moeten ons ten eerste een wettig oogmerk van ons leven voorstellen, om niet op het onzekere te lopen en in de lucht te schermen (1 Kor. 9:26), zoals een boogschutter zonder doel. Want het doel bestuurt het gebruik van de middelen, neemt de walg en weerzin ervan weg, of verzacht en matigt die op zijn minst. Dan vergeten wij hetgeen achter ons is en strekken ons uit tot hetgeen voor is (Filipp. 3:14).

Het wettige oogmerk van het leven is volstrekt drieërlei:

1. Het hoogste doel is Gods eer en heerlijkheid. Daartoe zijn wij geschapen (Jes. 43:7), daartoe ook herschapen en wedergeboren (1 Kor. 6:20), ja, daartoe ook geroepen door het Evangelie (Matth. 5:16). Laten wij daarom in al onze daden hiertoe gedreven worden (1 Kor. 10:31). Laten wij ons en al het onze daartoe bereidwillig overgeven (Filipp. 1:20,21).
2. Het middelste doel is de zaligheid van onze eigen ziel (1 Petr. 1:9). Daarin wordt God het allermeeft verheerlijkt. Bijgevolg zijn wij verplicht dit na Gods eer in het bijzonder te betrachten en te zoeken.
3. Het laagste doel is het voordeel en nut van de naaste. Want wij zijn niet voor onszelf alleen geschapen, maar ook voor de naaste. Hiertoe richtte en schikte Paulus zichzelf en al het zijne (1 Kor. 9:19,21). Dit deed de Zaligmaker ook (Matth. 18:11). Hiertoe moeten ook wij ons en onze daden schikken, namelijk dat wij het heil en de zaligheid van onze naasten bevorderen, hun met dat doel met een heilig levensvoorbeeld voorlichten, en alle ergernissen uiterst zorgvuldig vermijden (1 Kor. 10:32).

1. § 53. Een drievoudig richtsnoer

Ten tweede moeten wij al onze daden tot dat oogmerk richten, volgens het rechte richtsnoer dat ook weer drievoudig is:

1. Het Woord van God (Ps. 119:17; Gal. 6:16).
2. Het leven van Christus, naar Wie wij christenen genoemd worden. Zijn leven prijst Hij Zelf ons aan (Matth. 11:29), en Paulus belijdt dat hij het nagevolgd heeft (1 Kor. 11:1). Daardoor is het dat Christus in ons leeft (Gal. 2:20) en in ons uitblinkt en doorstraalt (2 Kor. 4:10). Zijn leven is voor ons leven een allernauwkeurigst voorbeeld en voorschrift.
3. Ons eigen geweten, dat door Gods Woord terdege onderricht en gevormd is (Hand. 24:16). Het geweten is een richtsnoer en ook een aan God ondergeschikte rechter.

1. § 54. Een evenwichtige orde

Wij moeten ten derde in al deze betrachtingen een evenwichtige orde volgen. In deze orde achten wij in het algemeen de geestelijke dingen boven de lichamelijke dingen. Ik zeg: wij achten de geestelijke dingen hoger, maar op zo'n

manier dat wij ook de lichamelijke dingen niet geheel en al verwaarlozen (Matth. 6:33; Joh. 6:27). Dit gebeurt op de volgende manieren:

1. Wanneer wij, als de lichamelijke en de geestelijke dingen tegelijk voorkomen, zodat we niet aan allebei tegelijk zorg kunnen besteden, tot welgevallen van God de lichamelijke dingen eerder (als namelijk het overige van gelijk gewicht is) laten liggen dan de geestelijke (Hebr. 10:34; 11:26).
2. Wanneer wij tot welgevallen van God voor de aardse zaken zelf zorgen met een geestelijk hart en gemoed, 'voor God' (*pro Deo*, dat is: naar Gods voorschrift), tot Zijn eer en heerlijkheid, tot dienst en nut van Gods Koninkrijk, en tot groei en bevordering van ons geestelijk leven.
3. Wanneer wij niet alleen elke terugkomende zevende dag van ons leven, maar ook stukjes van de afzonderlijke dagen voor God wegleggen en afzonderen, waarin wij ons geheel en al aan God en Goddelijke zaken overgeven. Zulke gezette uren stelde David zich (Ps. 55:18), en Daniël (Dan. 6:11).

1. § 55. Beweegredenen om voor God te leven

Om op deze manier voor God te leven, moeten wij ons door de volgende redenen laten overhalen:

1. Wij zijn kinderen van God, Die leeft. Zouden wij dan ook niet leven, en voor Hem leven, tot Zijn heerlijkheid en naar Zijn voorschrift, Die onze Vader is (Mal. 1:6)?
2. Wij zijn Christus' leden, met Hem verenigd, Die in de Zijnen leeft (Gal. 2:20). Zullen wij dan niet leven in Hem? Zullen wij in Hem Die levend is, dood zijn?
3. Wij hebben in Christus de Geest des levens (Rom. 8:14). Zouden wij dan als doden neerliggen?
4. Wij zijn (als wij tenminste ware christenen zijn) levende leden, levende stenen (1 Petr. 2:4,5), begiftigd met een levend geloof (Jak. 2:17,26). Zouden wij dan niet door het geloof leven? Vooral aangezien het leven niets anders is dan een vermogen om van zichzelf te werken; en waartoe een vermogen als het niet gaat om de daad?
5. Wij hebben een levende en levendmakende God (Rom. 9:26; 1 Thess. 1:9). Wij hebben:
 - De Vader, Die ons het leven schenkt (Gen. 2:7), en wel een geestelijk en onsterfelijk leven.
 - De Zoon, Die door Zijn dood het leven voor ons verkregen en hersteld heeft (Ef. 2:5).
 - De Heilige Geest, Die door de wedergeboorte de zaden van het geestelijke leven toebrengt (Joh. 3:5,6), en dat uit een levend zaad (1 Petr. 1:23). Waartoe anders dan opdat wij voor Hem zouden leven? En opdat wij ons leven aan de drie-enige God zouden overgeven?
6. In het bijzonder heeft de Heiland Jezus Zichzelf en al het Zijne, Zijn leven, dood, opstanding en alles hiertoe ten koste gelegd, 'opdat degenen die leven, niet meer zichzelf zouden leven, maar Dien Die voor hen gestorven en opgewekt is' (2 Kor. 5:15). Hierom 'leeft niemand van ons zichzelf, en sterft niemand zichzelf. Want hetzij dat wij leven, wij leven den Heere. ... Want

daartoe is Christus ook gestorven en opgestaan ...' (Rom. 14:7-9).

7. Ja, hiertoe heeft Hij ons geschapen, bewaart Hij ons en overlaadt Hij ons met allerlei geestelijke en lichamelijke weldaden, opdat wij voor Hem zouden leven. Hiertoe roept en nodigt Hij ons dagelijks door de bevelen van Zijn Woord. Zou Hij dit alles tevergeefs gedaan hebben en nog doen (2 Kor. 6:1)? Zeker zou Hij het tevergeefs gedaan hebben, als wij ons leven niet opdragen aan God, indien Hij maar tevergeefs en niet zelfs tot de eeuwige dood ons het leven en alle dingen meegedeeld heeft.

8. Voor wie zouden wij liever leven dan voor onze beste Schepper, onze getrouwste Verlosser, onze zoetste en aangenaamste Leidsman en Voorspraak?

9. Voeg hier nog aan toe dat als wij hier in de tijd niet begonnen hebben voor God te leven, wij daar in de eeuwigheid niet mee door zullen gaan. Want het is een eeuwigdurend leven, dat eenmaal hier begonnen is (Joh. 3:36; 1 Joh. 3:15).

1. § 56. De manier om voor God te leven

Wij moeten erop toezien dat wij deze zaak, namelijk om voor God te leven, op de volgende manier betrachten:

1. Oprecht en volkomen. Wij moeten alle daden van ons leven inrichten tot alles wat voor God welbehaaglijk is (Jer. 42:3,5), en ons van alle kwaad bedwingen (Ps. 119:101). Dit betekent bij de apostel 'altijd overvloedig zijn in het werk des Heeren' (1 Kor. 15:58).

2. Ijverig, met vurigheid, en 'toebrenkende alle naarstigheid' (2 Petr. 1:5). Wij moeten onze eerste en voornaamste zorg hieraan besteden (Matth. 6:33; Luk. 10:40).

3. Standvastig, zoals de apostel zegt: 'Standvastig, onbeweeglijk' (1 Kor. 15:58). Niet vluchtig, nu en dan, maar altijd en gedurig (1 Kron. 16:11; Matth. 24:13), door hoop en vrees heen volstrekt onbuigbaar (Dan. 3:17,18).

Meer soortgelijke dingen zullen zonder moeite, naargelang de zaak vereist, bijeengebracht kunnen worden.

1. § 57. Middelen om voor God te leven

Om voor God te kunnen leven, moeten wij ook de middelen ter harte nemen.

1. Onder de middelen munt als eerste de wedergeboorte uit (Joh. 3:5). Daardoor wordt aan degenen die dood zijn in de zonde, het eerste beginsel van het geestelijke leven teruggegeven en hersteld, en daardoor worden wij 'levend gemaakt' (Ef. 2:1,5,6). Vóór de wedergeboorte is het volstrekt onmogelijk om enige daad die in geestelijk opzicht levend is, voort te brengen. Want 'al wat uit het vlees is, dat is vlees; en al wat uit den Geest is, dat is geest' (Joh. 3:6; Rom. 8:7).

2. Het tweede middel is het ware en levende geloof, want hierdoor leeft de rechtvaardige (Rom. 1:17; Gal. 2:20).

3. Het derde middel is de vereniging met Christus, die door het geloof en door de Geest gemaakt wordt, opdat wij door Christus voor God leven (Rom. 6:11), en opdat Christus in ons leeft (Gal. 2:20). Want zonder Christus kunnen wij

niets doen (Joh. 15:5), evenals wij met en in Christus alles vermogen (Joh. 15:5; Filipp. 4:13).

4. Het vierde middel is een vast en onbeweeglijk voornemen om voor God te leven en Hem te dienen (Ps. 119:44; Hebr. 13:18).

5. Het vijfde middel is een ernstige en aanhoudende poging en ijver om te verkrijgen wat wij ernstig voornemen, met inspanning van al onze krachten (2 Kor. 5:9; Hand. 24:16).

6. Het zesde middel is vurige en brandende gebeden, waarmee wij God als het ware vermoeien, opdat Hij ons levend zal maken, in ons een nieuw hart zal scheppen en het goede werk dat Hij in ons begonnen heeft, bewaren en vruchtbaar zal maken, totdat het het eeuwige leven bereikt (1 Kor. 15:10; 1 Thess. 5:23,24).

‘En zovelen als er naar dezen regel zullen wandelen, over dezelve zal zijn vrede en barmhartigheid’ (Gal. 6:16).

Meer soortgelijke dingen zullen in het deel [6-B] over ‘De praktijk der godzaligheid’ aan de orde komen.

